

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА“
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ И БИЗНЕС“

Развитието на единния пазар на биологични продукти в ЕС и неговото отражение върху българската икономика

Дисертация, представена за присъждане на образователната и
научна степен „доктор“ по научната специалност:
„Световно стопанство и международни икономически отношения“

Докторант:

Камелия Драгомирова Бийдерман

Научен ръководител:

проф. д. ик. н. Димитър Хаджиниколов

София, 2024 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на съкращенията	4
Списък на представените таблици и фигури	6
УВОД	9
ГЛАВА 1. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ЕДИННИЯ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ	16
1.1. Корени на концепцията за биологично земеделие	16
1.2. Начален етап в регулирането на природосъобразното земеделие	22
1.3. Постепенното „позеленяване“ на Общата селскостопанска политика	23
1.4. Въвеждане на единните правила за биологично земеделие в ЕС	29
1.5. Развитие на европейската правна рамка за биологично производство през МФР 2014-2020 г	32
1.6. По-нататъшно усъвършенстване на правната рамка и на съюзната политика за биоземеделие през МФР 2021-2027 г.	36
1.7. Международно отражение на европейските правни норми в областта на биоземеделието	39
1.8. Стандартизираща система на ЕС в областта на биологичното земеделие	41
1.9. Съхраняващи се проблеми при контрола	46
1.10. Включване на България в единната система за регулиране на пазара на биопродукти на ЕС	48
1.11. Изводи към първа глава	55
ГЛАВА 2. СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ НА ПАЗАРА НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ	57
2.1. Динамика на производството на биологични продукти	57
2.2. Динамика на търговията с биологични продукти в ЕС	73
2.3. Европейският съюз като вносител на биопродукти	78
2.4. Тенденции и фактори при потреблението на биологични продукти в ЕС	85
2.5. Динамика на цените	93
2.6. Емпиричен анализ на потреблението на биопродукти с използване на коефициента за подходна еластичност	96
2.7. Изводи към втора глава	106
ГЛАВА 3. ИНТЕГРИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ В ЕДИННИЯ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ	108
3.1. Начало и развитие на производството на биологични продукти у нас до новата МФР	108
3.2. Перспективи за развитие на българското биопроизводство	124
3.3. Характеристика на търсенето на български биопродукти	130
3.4. Фактори, определящи търсенето на биопродукти у нас	132

3.5. Анализ на потреблението на биопродукти в България с използване на коефициента на доходна еластичност	137
3.6. Емпирично изследване на възможностите за износ на български биопродукти в Германия с помощта на анкета	146
3.7. Изводи към трета глава	161
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	164
БИБЛИОГРАФИЯ	171
ПРИЛОЖЕНИЯ	182

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

AENOR	Asociación Española de Normalización y Certificación
AFNOR	Association Française de Normalisation
BS	British Standards
CEN	Comité Européen de Normalisation
CENELEC	Comité Européen de Normalisation Électrotechnique
CERES	Certification of Environmental Standards
DIN	Deutsches Institut für Normung
EN	European Norm
ETSI	European Telecommunications Standards Institute
FiBL	Forschungsinstitut für biologischen Landbau
IEC	International Electrotechnical Commission
IFOAM	International Federation of Organic Agriculture Movements
ISO	International Organization for Standardization
ITU	International Telecommunication Union
VKI	Verein für Konsumenteninformation
БВП	Брутен вътрешен продукт
БИС	Български институт за стандартизация
БСК	Българска стопанска камара
ГМО	Генно модифицирани организми
ДФЗ	Държавен фонд „Земеделие“
ЕА	Европейска асоциация за акредитация
ЕАСТ	Европейска асоциация за свободна търговия
ЕИО	Европейска икономическа общност
ЕО	Европейска общност
ЕС	Европейски съюз
ИА	Изпълнителна Агенция
ИФОАМ	Международна федерация за развитие на органичните аграрни култури
ИСАК	Интегрирана система за административен контрол
ИСС	Икономически и социален съвет
МВФ	Международен валутен фонд
МФР	Многогодишна финансова рамка
МЗХ	Министерство на земеделието и храните

НПРБЗ	Национален план за развитие на биологичното земеделие в България
НОИ	Национален осигурителен институт
ОСП	Обща селскостопанска политика
СЕПП	Схема за единно плащане на площ
СТО	Световна търговска организация

СПИСЪК НА ПРЕДСТАВЕНИТЕ ТАБЛИЦИ И ФИГУРИ

Списък на таблиците

Таблица № 1: По-важни правни актове на ЕС, свързани с кръстосаното спазване....с.	25
Таблица № 2: Основни различия между Регламент № 2092/91 и Регламент № 834/2007.....с.	30
Таблица № 3: Сертифицирани за биоземеделни площи в държавите-членки на ЕС (ha, изменение в %).....с.	63
Таблица № 4: Внос на биопродукти в държавите-членки на ЕС.....с.	79
Таблица № 5: Внос в ЕС на биологични плодове и зеленчуци.....с.	81
Таблица № 6: Внос в ЕС на биологични зърнени култури, маслодайни семена и захар.....с.	83
Таблица № 7: Внос в ЕС на биопродукти от трайни насаждения (без плодове и ядки).....с.	84
Таблица № 8: Внос в ЕС на биологични продукти с животински произход.....с.	85
Таблица № 9: Абсолютни значения на подходящата еластичност на потреблението на биологични продукти в някои държави на ЕС (2016).....с.	97
Таблица № 10: Коефициент на подходяща еластичност (2014 – 2016 г. в %).....с.	100
Таблица № 11: Динамика на абсолютната подходяща еластичност K_e (теоретично равнище на потребление) в някои страни на ЕС (2014-2016 г.).....с.	101
Таблица № 12: Прогноза за абсолютния размер на подходящата еластичност при потреблението на биопродукти във Франция (2017-2020 г.).....с.	102
Таблица № 13: Сравнение на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (Франция 2014-2016г.).....с.	104
Таблица № 14: Брой оператори (производители, преработватели, търговци) и площи (ха), ангажирани с биологично производство в България (2006 – 2012 г.)...с.	112
Таблица № 15: Динамика на основните показатели за развитието на биоземеделното в Българи през периода 2013 – 2021 г.....с.	114
Таблица № 16: Брой животни, отглеждани по биологичен начин в България.....с.	114
Таблица № 17: Площи, преминали дълготрайно в системата на контролирано биологично производство в България и в Унгария през периода 2012 – 20121 г. (ха) с.	121
Таблица № 18: Продажба на биопродукти в някои европейски страни на човек от населението през 2012 и 2020 г. (в евро).....с.	130
Таблица № 19: Коефициент на абсолютна еластичност на потреблението на биопродукти в някои страни (2021 г.).....с.	138
Таблица № 20: Коефициент на подходяща еластичност (2019 – 2021 г., в %).....с.	139
Таблица № 21: Динамика на абсолютната подходяща еластичност K_e (теоретично равнище на потребление) в някои страни на ЕС (2019-2021 г.).....с.	141

Таблица № 22: Изменение на потреблението на биопродукти при осреднен K_e (%)... с.	142
Таблица № 23: Прогноза за абсолютния размер на подходящата еластичност при потреблението на биопродукти в България до 2025 г.....с.	143
Таблица № 24: Сравняване на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (България, 2019-2021г.).....с.	144
Таблица № 25: Сравняване на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (България, 2022-2025 г.).....с.	145
Таблица № 26: Резултати от Част I на анкетата (в % от всички отговорили*).....с.	150
Таблица № 27: Резултати от Част II на анкетата (в % от всички отговорили*).....с.	153
Таблица № 28: Резултати от Част III на анкетата (в % от всички отговорили*).....с.	155
Таблица № 29: Хи-квадрат тест за установяване на евентуална зависимост между размера на фирмата и ролята на биопродуктите в нейната дейност.....с.	158
Таблица № 30: Хи-квадрат тест за установяване на евентуална зависимост между размера на фирмата и дела на вноса на биопродукти в оборота ѝ.....с.	159
Таблица № 31 Хи-квадрат тест за установяване на евентуална зависимост между ролята, която играят биопродуктите в дейността на фирмата и желанието ѝ за съдействие за осъществяване на връзки с български биопроизводители.....с.	160

Списък на фигурите

Фигура № 1: Лого за биологични продукти на ЕС.....с.	44
Фигура № 2: Дял на големите сертифициращи организации на пазара на този вид услуги в ЕС (в %)......с.	45.
Фигура № 3: Развитие на биологично обработваните земеделски площи в света (млн. ha, за периода 2000 – 2020 г.).....с.	58
Фигура № 4: Сертифицирани площи по континенти от 2006 г. до 2021 г. (млн. ha)...с.	59
Фигура № 5: Площ, използвана в биоземеделието на ЕС, като процент от общата земеделска площ (млн. ha, за периода 2000 – 2020 г.).....с.	61
Фигура № 6: Обща площ, използвана в биоземеделието на ЕС (млн. ha, за периода 2010 – 2016 г.).....с.	62
Фигура № 7: Размер на сертифицираните за биоземеделие площи в държавите-членки на ЕС (ha).....с.	66
Фигура № 8: Производство на биологични аквакултури в държави от Европейското икономическо пространство през 2020 г. (т).....с.	69
Фигура № 9: Брой производители в света, сертифицирани по Global Organic Textile Standard..... с.	72
Фигура № 10: Оборот на глобалния биологичен пазар от 1999 г. до 2021 г. (млрд. евро).....с.	74
Фигура № 11 Продажби на биохрани в избрани държави (2021 г. млн. евро).....с.	75

Фигура № 12: Продажба на биопродукти на глава от населението в някои страни (2021 г., в евро).....	с. 76
Фигура № 13: Продажба на биопродукти на глава от населението в някои страни (2016 г., в евро).....	с. 77
Фигура № 14 Динамика на продажбите в на биопродукти в Германия през първата половина на 2022 г. (в%).....	с. 86
Фигура № 15: Мотиви на потребителите за покупка на биопродукти в Германия (2016 г., в % от анкетираните).....	с. 88
Фигура № 16: Дял на биологичните продукти в общите продажби на хранителни продукти в някои страни (2016 г. в %).....	с. 89
Фигура № 17: Дял на биохраните на пазара на хранителните продукти в Австрия през съответните години (в%).....	с. 90
Фигура № 18: Динамика на цените на някои видове биологични хранителни стоки в Германия (януари 2021 г. - януари 2020 г., %).....	с. 94
Фигура № 19: Промяна на цените на биологичните и конвенционалните хранителните продукти в Германия през юни 2022 г. спрямо юни 2021 г. (в %).....	с. 95
Фигура № 20: Брой на пчелните семейства, намиращи се в системата на биологичен контрол и излезли от периода на преход.....	с. 116
Фигура № 21: Темп на нарастване на площите за биологично производство в България и в Унгария (2012 = 100).....	с. 122
Фигура № 22: Брой оператори в системата на контрол у нас (2007 – май 2023 г.).....	с. 124

УВОД

Реализирането на единен пазар на стоки, услуги, капитал и работна сила е една от основните цели, свързани със създаването на Европейския съюз. От момента на влизането в сила от 01. 01. 2007 г. на Договора за присъединяване на Република България и Румъния към ЕС българските производители, в частност производителите на биологични продукти, имат възможността да се възползват в пълна сила от единния европейски пазар.

Неоспоримо и много значимо условие за съществуването и развитието на българското производство на биологични продукти е детайлното познаване на първостепенния за българския производител пазар на биологични продукти - пазарът на ЕС. Нарастването на потреблението на биологични продукти в ЕС с един постоянен темп дава възможност на производителите да оптимизират обема и качеството на произвежданите биологични продукти. Компрометиралите се, респективно компрометиращите се хранителни и козметични продукти по правило в ЕС нямат биологичен произход. Законодателят в лицето на Европейския парламент и Европейския съвет, при подкрепата на Европейската комисия очертават в ясни линии чрез регламенти и директиви правната рамка, касаеща производството на биологични продукти и търговията с тях в границите на Съюза.

Пред българския производител на биологични продукти се отварят широки възможности за износ в останалите държави-членки, предимно в западните и северните държави. Информираността за състоянието и развитието на пазара представлява ключов фактор за финансовия успех на производителя. Чрез използването на прогнозни математически модели и данни за пазара, икономическата наука понастоящем е в състояние да помогне на производителите да реализират своята продукция. Чрез такива прогнозни методи се изчислява насищането на пазара, настъпващо в един бъдещ момент на съответния пазар. Разполагайки с прогноза за развитието на пазара, производителят получава възможност да състави реален бизнес план за развитието на своята производствена и търговска дейност и да установи оптималната стокова номенклатура на своята продукция. За българския производител прогноза от този тип представлява насочване към незаетите ниши на един обширен и перспективен пазара. По такъв начин се осъществява възможност за увеличаване на продукцията на биологични продукти в България, което от своя страна дава своето положително отражение и върху българската икономика като цяло.

За актуалността на темата свидетелства и темпът на нарастване на пазара на биологични продукти не само в ЕС, но и в целия свят. Най-големият пазар на биологични продукти продължават да са САЩ, с около 48 млрд. евро годишен оборот, следвани от Европейския съюз с над 30,7 млрд. евро оборот. Всички държави с най-голямо потребление на биологични продукти на глава от населението са европейски държави: Швейцария, Дания, Люксембург, Австрия, Швеция и Германия, като в Швейцария потребяват годишно биопродукти за 354 евро, а в Германия за около 220 евро (BioSuisse, 2018).

Основната причина за растящото потребление на биологични продукти са тревогите на потребителите, свързани с все по-широкото използване в конвенционалното земеделие и в конвенционалната хранителна промишленост, на химически вещества с неизяснени въздействия върху човека, а напоследък и на генно-модифицирани организми (ГМО). Въпреки, че мнозинството от държавите-членки на Европейския Съюз забраняват производство на хранителни продукти, съдържащи ГМО, то като цяло в Съюза е разрешена търговията с тях. Ето защо единствения сигурен начин за избягването на ГМО в храните е потреблението на биопродукти. Очаква се, че растящият публичен интерес към здравословното хранене и към екологично чистите продукти, ще способства увеличаването и в бъдеще на интереса към производството и търговията в ЕС с биопродукти.

Въпреки своята актуалност, темата за развитието на биологичния пазар в ЕС, респ. в България с фокус националния биологичен пазар, е разглеждана сравнително малко на ниво научни трудове и изследвания. Поради този факт, настоящата разработка претендира да се причисли към уникалните и иновативни научни съвременни трудове.

Настоящата научна работа цели да предложи една по-точна прогноза за динамиката на потреблението на биопродукти както в отделните държави-членки на ЕС, така и в съюза като цяло. Пазарът на биологични продукти в тези държави се явява един перспективен пазар и за българския производител. Прогнозните параметри и стойности засягат директно нашите производители, като ги ориентират относно пазарите и конкурентните им предимства в рамките на Европейския съюз.

Обект на изследването е пазарът на биологични продукти на Европейския съюз и в частност пазарът на биологични продукти в България. **Предмет на изследването** е процесът на включване на българските производители и търговци в пазара на биологични продукти на ЕС – открояване на постиженията и проблемите и набелязване

на пътищата за увеличаване на нашия износ в ЕС и за повишаване на неговата ефективност.

Целта на изследването е на базата на извършения теоретичен и емпиричен анализ да се разкрият неизползваните възможности за по-активното включване на българските производители и търговци в пазара на биологични продукти на ЕС, което ще доведе до подобряване условията на живот в аграрните райони на България, до повишаване на рентабилността на българското селско стопанство, до увеличаване на аграрния износ и до други положителни икономически и социални ефекти за нашата страна.

Конкретните изследователски задачи в дисертацията са следните:

1. Изучаване на възникването и развитието на единния европейски пазар на биологични продукти.
2. Представяне на силните и слабите страни на европейската правна рамка за биологично производство.
3. Анализиране на постиженията и проблемите пред включването на България в единната система за регулиране на пазара на биопродукти на ЕС.
4. Проследяване на динамиката на производството и търговията с биологични продукти в ЕС с цел очертаване на тенденциите и факторите, които влияят върху пазара.
5. Емпиричен анализ на потреблението на биопродукти с използване на коефициента за подходяща еластичност.
6. Определяне на оптималните обеми на вътрешното търсене на биологични продукти в ЕС като цяло и в някои от най-важните държави-членки на ЕС.
7. Определяне на степента на задоволеност на вътрешното търсене на биологични продукти в ЕС и в отделни държави-членки.
8. Определяне на перспективите за включване на български производители и търговци в незапълнените европейски пазарни ниши чрез износ на български биологични продукти в държавите-членки на ЕС.
9. Формулиране на обосновани препоръки към администрацията и бизнеса в България с цел увеличаване на производството, търсенето и предлагането на български биологични продукти, както у нас, така и в по-широките рамки на единния европейски пазар.

Изследването се осъществява на база анализ на теоретичните концепции, свързани с развитието на биологичното производство, както и на количествен анализ на статистическите данни за производството и търговията с биологични продукти. То трябва да послужи за формулиране на достоверна прогноза за бъдещата реализация на български биологични продукти и по този начин да ориентира българските аграрни производители относно посоките и темпа на развитие на определени хранителни,

косметични и други български биологични продукти. На вниманието на заинтересовани фирми се предлагат методи за изчисляване на собствения риск и коефициенти на растеж, способстващи за по-нататъшно анализиране на стратегии за развитие.

Работната хипотеза на изследването е, че природните дадености и традициите в българското земеделие създават добри предпоставки за развитие на биоземеделието у нас, но тези възможности не са напълно оползотворени поради ограниченото вътрешно търсене, породено от ниските средни доходи. В тези условия, за да се постигне ускорено развитие на биоземеделието, е необходимо българското производство на биологични продукти по-активно да се включи в единния европейски пазар чрез увеличаване на износа в останалите държави-членки на ЕС. В случай, че тази работна хипотеза бъде доказана в настоящата дисертация, то тя ще може да се счита за **теза на изследването**.

За доказване или отхвърляне на посочената работна хипотеза са формулирани следните **допълнителни (помощни) хипотези**:

- ✓ Потреблението на биологични продукти в ЕС се увеличава и този факт създава допълнителни благоприятни условия за производство и износ на български биологични продукти.
- ✓ Интересът в България към биологичното производство расте, но твърде слабо и това намалява икономическата ефективност на българските производители, независимо от това, че те като правило спазват изискванията на ЕС за производство и търговия с биопродукти.
- ✓ В тези условия, когато има предпоставки за нарастване на производството, но вътрешното търсене остава ограничено, за български производители и търговци с биопродукти, важна и все още недокрай използвана възможност за подем, представлява разширяването на износа, активното включване в огромния единен европейски пазар.

Доказването на работната хипотеза има за цел да повиши ефективността на българските производители на биологични продукти, като им даде по-добра ориентация за осъществяване на износ, основно в държави-членки на ЕС.

Методологията на изследването включва теоретични и емпирични (количествени и качествени) методи на изследване. В теоретичната част на разработката е обърнато преди всичко внимание на възникването и развитието на Общата селскостопанска политика на ЕС, на съществуващата теоретична и правна рамка за дефинирането, управлението и контролирането на биологичното земеделие в ЕС. От

гледна точка на количествения анализ са използвани коефициентът на еластичност на търговията с определени стоки, въведен от шведския учен Торнквист, методът на максимума на потреблението и методът на вариантно-продуктовата еквивалентност и вариантно-оптималните норми на потребление. В трета глава е анализирано анкетно запитване към германски фирми относно тяхното мнение за българския пазар и продукти и възможността за съвместно развитие на пазара. Качествените методи са: експертна оценка на състоянието на нормативната база на пазара, сравнителен анализ на ситуацията в отделни държави-членки на ЕС, историческият метод за анализиране на развитието на пазара на биологични продукти и др.

В първа глава е отразена историята на възникването на биодинамичното земеделие в Европа и на възникването на законодателството. Основният акцент пада върху регламентите на Съвета на ЕС, установяващи условията за експорт и импорт на биологични продукти, в рамките на ЕС. Произведените съобразно действащия регламент биологични стоки, след получаване на съответния сертификат за биологично производство, получават възможността да се реализират свободно на непрекъснатото разширяващия се европейски пазар. **Втората глава** е посветена на формирането на вътрешния пазар на ЕС като обем и динамика на производството на основните групи биологични продукти. Обърнато е внимание и на развитието на вътрешното търсене. **Третата глава** разглежда динамиката на посочените по-горе процеси в мащабите на България. Там се дава количествена оценка на събрания емпиричен материал чрез анкета относно възможностите за износ на продукция на български производители на биологични продукти в Германия, като целта на изследването е да се очертаят възможностите за по-активно включване на български производители и търговци във вътрешносъюзната търговия с биопродукти.

В дисертацията се използват редица монографии, студии, статии и доклади на утвърдени специалисти, основни източници на данни на различни български и съюзни институции, включително Националния статистически институт на България и Евростат, а така също и данни от статистическите служби на Германия и на някои други държави-членки на ЕС. Използвана е и голямо количество информация от направената анкета, както и от интервюта с експерти, производители и търговци. Авторката се позовава широко и на данни и публикации от съответните министерства на земеделието, асоциация на земеделието и храненето, основно в Германия, на публикации на организации с нестопанска цел като Българската асоциация за биологични продукти и други.

Периодът на изследването е от 2007 г., когато България се присъедини към ЕС и се включи в единния вътрешен пазар на Съюза - в това число и на биопродукти, до 2023 г., В изследването значително внимание е отделено на периода, когато в ЕС се разрази пандемията от Ковид-19, както и на последиците от пандемията. В някои части на дисертацията са използвани данни от преди 2007 г., тъй като за проследяването на развитието на европейския пазар на биопродукти е необходимо да се изследва целият процес, започнал още през далечната 1991 г.

Степента на разработеност на проблематиката, отнасяща се до развитието на пазара на биологични продукти на ЕС и възможностите за включване на нашите производители в него, е твърде слаба. Съществуват все пак автори, които са публикували по разглежданата проблематика. Сред тях са: Хелга Вилер, Надя Вулф, Георги Герганов, Мария Станимирова, Виолета Блажева, Дамян Киречев, Хелмут Буртшер-Шаден, Томас Фергл и др.

Един труд представляващ особен интерес е „Младите хора като целева група за био-пазара: един теоретичен и емпиричен анализ“ на Юлия Кристина Фрайфрау фон Берлихинген (Freifrau von Berliingen, 2006).

Близко до темата на настоящата дисертация е и изследването, посветено на пазара на екологично произведени месни продукти, под ръководството на проф. Моника Хартман от университета в Бон (Германия) (Hartmann, 2006)

Стефани Медвезек в своята разработка „Процентното нарастване на био бранша – бъдещето се очертава да бъде зелено“ открива конкретни пътища и методи за налагане на биологични продукти на пазара.

Йоханес Наймер от университета в град Айзенщат, Австрия разработва научен проект на тема „Биомаркетинг – особеностите на налагането на биологични продукти на пазара, представени чрез пример за биологичната соя“. На маркетинга на биопродуктите чрез интернет пък е посветено изследването на Миша Колибриус от университета в Сент Гален, Швейцария (Kolibus, 2002).

От гледна точка на единния европейски пазар на биопродукти специален интерес представлява трудът на Хелена Романек на тема „Сравнение на структурата на мотивиране на испанските и австрийските потребители за консумиране на биопродукти“. Авторката разработва анкета, чието оценяване дава отговор на някои от изследователските ѝ въпроси, засягащи мотивите на потребителите (Romanek, 2011). Избраните от Романек методи са взети предвид и при провеждането на анкетата, разгледана в четвъртата глава на настоящата дисертация.

Посочените по-горе примери показват, че анализираната в настоящата дисертация тема е актуална, но все още има слаба степен на разработеност не само от гледна точка на географското ѝ измерение – акцентът върху България, но и от гледна точка на анализа на тенденциите на пазара на биопродукти в ЕС като цяло.

Важно **ограничение**, което се прилага в настоящата разработка е по отношение на обхвата на понятието „биологични продукти“. Като такива се приемат само тези, които попадат в правната рамка на Регламент № 834/2007 на Съвета на ЕС и съответно на Наредба № 1 от 07.02.2013 г. на Министъра на земеделието и горите у нас, определяща правилата на биологично производство на растения, животни и аквакултури, растителни, животински продукти, продукти от аквакултури и храни, тяхното етикетирание както и контролът върху производството и етикетирането. Тази наредба е конкретизирана с Наредба № 22 за биологично производство на растения, растителни продукти и храни от растителен произход и неговото означение върху тях и Наредба № 35 за биологично отглеждане на животни и биологично производство на животински продукти и храни от животински произход и означението на това биологично производство върху продуктите. Следователно извън обхвата на това изследване се намират всички тези продукти, които се определят като „екологични“, „природосъобразни“, „традиционни“ и т.н., които не са сертифицирани в съответствие с посочените по-горе правни актове.

ГЛАВА 1. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ЕДИННИЯ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ

Единният пазар на биологични продукти възниква предимно с цел улесняването на търговията с този вид продукти, както и вносът им от трети страни. Пазарът осъществява възможността производителите да продават вече сертифицираната стока, да се развиват и да регистрират нарастване на печалби и стойност на своята фирма. Същевременно, единният пазар на биологични продукти, предвид факта на регулиране чрез съответните регламенти, предоставя сигурност на потребителя. За да съществува единния пазар на биологични продукти в настоящия си хомогенен вид от ЕИО, и по-късно от ЕС, са въведени и доусъвършенствани редица общи регламенти и разпоредби. Най-значимите от тях са предмет на разглеждане в настоящата глава.

1.1. Корени на концепцията за биологично земеделие

Движението за биоземеделие (наричано също „органично земеделие“) е свързано с индустриалната революция и нейното отражение върху селското стопанство и по-специално върху качеството на храните. От средата на XX в. започва деленето на земеделието на два вида:

- земеделско производство, което се получава от посеви, третирани по биологичен път с традиционните органични торове
- земеделско производство, получено от посеви, наторявани с използването на изкуствени торове, към които по-късно се добавят и други химически вещества като пестициди и хербициди.

За основоположници на биоземеделието се считат общественикът Рудолф Щайнер, който е роден през 1861 в Кралевец, тогавашна Австро-Унгария, днешна Хърватия, и английският ботаник и агроикономист сър Алберт Хауард роден през 1873 г. и живял до 1947 г. Щайнер дава началото на биологичното земеделие в немскоговорящата част на Европа чрез неговия курс от лекции за развитието на биологично, наричано по това време „динамично“ земеделие. Този тип земеделие в момента се практикува от над три хиляди земеделски производители в Германия и се нарича „динамично-биологично земеделие“. Пълните събрани съчинения на Щайнер

обхващат цели 400 тома и се съхраняват в библиотеките на училищата „Щайнер“ в Германия (Steinerschule).¹

Щайнер изследва Гьотевите природонаучни съчинения, описващи живата връзка между физическата природа и духа. Вследствие на Гьотевите творби Щайнер оформя собствена концепция, известна като „Антропософия“², която се характеризира със спиритуален мироглед. Той поставя началото на особен вид педагогика (Waldorf-педагогика и училища³), сценично изкуството, наречено „евритмия“ и даже на особена антропософска архитектура. В началото на XX век чрез антропософията Щайнер оформя нови насоки за здравословно земеделие. Той разпространява своето учение чрез изнасяне на лекции, като центърът на неговата дейност става град Кобервиц, намиращ се близо до Бреслау.⁴ Лекциите, оформени в курс, са предназначени за земеделци и фермери, членове на антропософските дружества. Научните и духовните възгледи, изложени в курса, сформират началото на биодинамичното земеделие. Практическият метод от труда, използван за организиране и работа във фермата, се реализира първоначално от „експериментален кръг“⁵ фермери, спонсориран от научната секция към Гьотеанума, прилагащи и развиващи идеите на Щайнер.⁶

Рудолф Щайнер основава и изследователски институт в Дорнах, Швейцария. Според концепцията за биологично земеделие на Щайнер земеделското стопанство се определя като самостоятелен жив организъм. Концепцията се възприема от много фермерски стопанства немско говорещите страни още преди 1925 г., когато Щайнер почива.

¹ Щайнер А. основава училище „Щайнер“ възпитаващо в ценностната система на природосъобразния живот на уважение и ценене на биологичните ресурси.

² Антропософията – „Anthroposophie“ в превод от гръцки означава „мъдростта на човека“. Това учение се опитва да обедини елементи от германския идеализъм християнската мистика и далекоизточни култове. Антропософската философия намира понастоящем отражение в развитието на биологично-динамичното земеделие.

³ Частните училища „Валдорф“ са разпространени в Германия и Австрия и отразяват идеите на Щайнер.

⁴ Град Кобервиц преди Втората Световна война се намира на територията на Германия, по-късно е преименуван на град Вроцлав намиращ се в Полша.

⁵ На немски - „Versuchsring“

⁶ Гьотеанумът (на немски: Goetheanum) е обществена сграда в град Дорнах, Швейцария, която служи за световен център на антропософското движение. Изградена през 1924-1928 година по проект на основателя на движението Рудолф Щайнер, тя носи името на Йохан Волфганг фон Гьоте. Сградата включва две зали с 1500 места, галерия и лекционни пространства, библиотека, книжарница и административни помещения на Антропософското дружество. В съседни сгради са разположени изследователски и образователни дейности на дружеството.

Важен сподвижник и последовател на Щайнер е биохимикът Еренфрут Пфайфър. Той поема делото на Щайнер след неговата смърт и ръководи първата биодинамична ферма в Ловерендале, Холандия. След дългогодишна изследователска работа в Дорнах и Ловерендале Пфайфър заминава през 1940 г. за САЩ, за да въведе там биодинамичното земеделие (Димитрова, 2000).

След Втората световна война в Германия е възстановен изследователския кръг за биодинамична икономическа концепция⁷. Предметът на неговата дейност, в сравнение с дейността на дружеството предшественик, обаче е силно разширена. За разпространението на биоземеделието вече се предлага използването на икономически подход като се настоява на въвеждането на данъчни облекчения за производителите, отглеждани продукция по биодинамичен начин.

Във Великобритания биодинамичното движение се заражда през 1928 година благодарение на Дънлоп, познаващ лично Щайнер и вдъхновен от неговата антропософия. Първата биодинамична ферма във Великобритания е създадена в Нубу през 1929 година. През 1935 година лейди МакКиннон основава британска биодинамична асоциация. За биологичното отглеждане на зеленчукови и плодови насаждения в Обединеното кралство своя принос дава и икономистът и миколог⁸ Алберт Хауард. През 1905 година той заминава за град Индор, Индия. Той е изпратен в Индия от британското правителство за да изследва плодородието на почвата при условията на естествено торене и борбата със земеделските вредители, извършвана по нехимичен път, така както постъпва местното население при отглеждането на своята земеделска продукция. По време на това пребиваване ученият разработва т.н. Indore-смес, един специален вид компост – смес от биологични торове, допринасящ за подобряване на реколтата. Компостиране се нарича част от кръговрата на веществата, при който органичните вещества биват разграждани под влияние на кислорода във въздуха (аеробно) и под въздействие на живеещите в земята микроорганизми (хетеротропно).

⁷ Нарича се *Forschungsring für biologisch-dynamische Wirtschaftsweise*. Дружеството е продължител на дейността на *Versuchsrings anthropologischer Landwirte*, който съществува от 1924 до 1933 г). Дружеството се явява и собственик на марката Деметер. Понастоящем в изследователския кръг за биодинамична икономическа концепция работят инженери и научни работници от областите икономика и биология. Работата се състои в усъвършенстване на биологично-динамичното земеделие, чрез внедряване на нови начини на торене и предпазване от насекоми и други вредители на земеделската продукция. Постигането на максимално висока реколта, получена в съответствие с изискванията на биодинамичното земеделие е основен приоритет на изследователите.

⁸ Микологията представлява наука за различните видове гъби

Хауард работи като доцент в Имперския отдел за селско стопанство (Imperial Department of Agriculture) в Барбадос и се занимава с култивирането на растения без използването на изкуствени торове и пестициди, а само с употребата на тор, приготвена от биологични отпадъци и естествени средства за борба с вредителите.

При завръщането си във Великобритания през 1935 г. Алберт Хауард получава благородническо звание - награда от краля за неговия принос към биологичното земеделие. Наред с Ева Белфор (Eve Balfour), Хауард е известен като основател на биологичното отглеждане на растения в Обединеното кралство. Своят близо четиридесет годишен опит в биоземеделието Хауард описва в своя труд „Моето завещание за земеделските култури“ (Howard, 2005). Книгата, чието първо издание на английски език излиза през 1940 г., описва представите на Хауард за екологично отглеждане на основните видове земеделски култури чрез използване на натурални технологии за добиване на оптимална реколта в количествено и в качествено отношение. Тази книга е продължение на един негов предходен труд - „Отпадъчни вещества в земеделието“ публикуван за първи път през 1931 г. Трудът „Моето завещание за земеделските култури“ става известен като един от първите трудове по биология и технология на биологичното земеделие, представляващ интерес и за съвременното развитие на биологичното земеделие в ЕС, без обаче да съдържа понятието „биологично земеделие“, респ. „органично земеделие“, а само понятието „екологично земеделие“. Наименуването на земеделието от този вид като „биологично“ става доста по-късно.

Въпреки, че Хауард остава в историята като основател на биологичното земеделие той не отрича напълно изкуственото торене, от неговия главен труд става ясно, че още през тридесетте години на миналия век в Западна Европа използването на химически торове надвишава разумните норми и започва да се практикува прекомерно и в едни недопустими граници. Друга важна иновация, въведена от Хауард, е теорията на възобновяването на хумуса. Именно приносът на учения за образуването и поддържането на устойчив плодороден слой на почвата, наричан „хумус“, позволява на английските земевладелци да се развиват икономически успешно.

Съществен принос за формирането на концепцията за съвременното биоземеделие играе един от последователите на Хауард, който се труди заедно с него в

Индия. Това е Йешвант Д. Вад⁹. Вад работи заедно с Хауард и неговата съпруга Габриела в Института за изследване на земеделието в Индоре, където се изучават природосъобразните методи за развитие на растениевъдството и животновъдството съществуващи в централна Индия. Работата се състои главно в подобряване на техническите съоръжения и в усъвършенстване на средства и методи за работа с цел постигане на по-висока ефективност. Набляга се на устойчивото хранене на животните, защита на почвата от ерозия, изготвянето на препоръки за провеждането на различните дейности на полето. С особен приоритет се ползва работата по преобразуването на отпадъчния биоматериал в хумус и по обогатяването на почвата чрез използване на получения по този начин естествен тор (Howard, 2005, p. 314).

Вад отбелязва, че по време на своята работа с Хауард в Индия, са били очертани насоките за развитие на едно земеделие, носещо сигурност и достоен живот за земеделските стопани, и по този начин е променена посоката на развитие на човешката цивилизация от унищожение на природата към виталност и сила за процъфтяване. Приоритет става качеството на живот, опазването на здравето на човека и на животните. Вад разглежда историческото развитие на земеделието от библейско време до наши дни и се опитва да използва успешните практики в земеделието чак от древността. Според Вад работата с Хауард е преминавала в атмосфера на взаимно уважение и ентузиазъм, породен от важния предмет на техните изследвания (Howard, 2005, p. 316).

Друг виден пионер на биологичното земеделие е Лорд Нортбърн (1896 – 1982 г.). Той е завършил агрономство в Университета на Оксфорд и е известен не само като агроном, но и като обществен деятел и учен. Написал е книгите „Религия на модерния свят“ ((„Religion in the modern world“), „Да се обърнеш назад към прогреса“ („Looking back on Progress“), като най-известен труд от гледна точка на приноса му към биоземеделието е книгата му „Погледни земята“ („Look to the land“). Тук Лорд Нортбърн поставя за първи път въпросът за необходимостта от устойчиво развитие на селското стопанство (Lord Northbourne, 2005).

През 1939 година пък лейди Ева Белфор за първи път прави научна съпоставка между биологичното и конвенционалното земеделие. Белфор провежда т. нар. „Naughley Experiment“, чиято цел е да докаже, че фермерите могат да получат прилични доходи и без да злоупотребяват с използването на изкуствени торове и химически

⁹ Yeshwant D. Wad е известен учен-химик, много популярен сред изследователите на биоземеделието.

средства за борба с вредителите. Четири години по-късно тя публикува резултатите от експеримента в своята книга „Живата почва“ (Balfour, 1976). Белфор е сред основателите на ключовата за биологичното земеделие във Великобритания организация „Soil Association“, която е създадена през 1946 г. и успешно функционираща и до днес. Главна цел на организацията е успешното организиране на производството на здравословни храни и други аграрни продукти (Карова, 2014).

В Швейцария политикът християндемократ Ханс Мюлер (1891 – 1988 г.) пледира за забрана на използването на химични средства във фермите, за непосредствена връзка между производители и потребители, за запазване на селските традиции и селския начин на живот. В Австрия и Швейцария понастоящем съществуват много последователи на Мюлер, които спазват неговите принципи и произвеждат само за местния пазар, поддържайки директна връзка с потребителите на своята биологична продукция.

Въвеждането на методите за биологично производство във Франция започва сравнително късно. През 1972 г. във Версай е основана Федерацията за биологично земеделие (IFOAM), чиято цел е разпространяване на информация за принципите и практиките на биологичното земеделие в целия свят. През 1987 година ИФОАМ се разпростира вече в двадесет и пет държави. Понастоящем към федерацията принадлежат над осемстотин асоциации от над сто и десет държави. ИФОАМ разработва базисни стандарти за биологично производство, определящи една обща парадигма, ревизираща се на всеки три години. Тази интернационална организация защитава следните принципи приети и като принципи на биологичното земеделие: здраве, екологична чистота, честност и грижа.

- Ценността „здраве“ визира здрава почва, растения, животни, хора, здрава планета.
- Под „екологична чистота“ се разбира копиране и поддържане на природните системи.
- „Честността“ изразява справедливост и уважение към всички живи същества;
- „Грижата“ като принцип на биоземеделието се свързва със загриженост за бъдещите поколения (IFOAM, 2022).

Както се вижда от по-горния анализ, в теорията и практиката се използват няколко различни определения за дейността по производството и пласмента на екологични храни и други екологични аграрни продукти – органично земеделие, биодинамично земеделие, биологично земеделие или биоземеделие, екологично земеделие и т.н. Тези различни определения на едно и също направление в земеделието пораждават известни трудности в стандартизацията и сертификацията. При превода на един и същи текст Европейската

комисия използва в публикациите на английски език определението „органично земеделие“ („organic farming”), в тези на испански, чешки, полски, хърватски и някои други езици – „екологично земеделие“ а в преводите на френски, немски, италиански, датски, шведски, български и някои други езици - „биологично земеделие“ („биоземеделие“) (Европейска комисия, 2022).

1.2. Начален етап в регулирането на природосъобразното земеделие

Процесът на формиране на природосъобразно земеделие в ЕС започва още през седемдесетте години на миналия век.

Най-напред е разгледан въпросът за рисковете за здравето на хората и животните, свързани с фуражите. Това става чрез приемането още през 1970 г. на Директива № 70/524 ЕИО на Съвета. Тя се ограничава до дефинирането на основни понятия като добавки, храни за животни, пълноценни храни за животни, допълващи храни, премикси. Приносът на директивата е основно в борбата с прекомерната употреба на определени антибиотици (Официален вестник на ЕС, 2007-1).

Следва Директива на Съвета 79/117/ЕИО от 21 декември 1978 г. с която се дефинира забрана на някои активни вещества за растителна защита, употребявани до този момент. Тази директива все още не дава определение за биологично чисто производство на земеделски продукти, а се ограничава само до забраната на употребата на тези вещества, служещи за защита на земеделската продукция от вредители, за които вече е било доказано, че са опасни за човешкия организъм (Официален вестник на ЕС, 2007-2). Тази важна директива е многократно допълвана и изменяна и накрая заменена с изцяло нов регламент (Официален вестник на ЕС, 2009)

Изискванията за екологично аграрно производство постепенно си проправят път по-нататък. През 1991 г. е приет Регламент № 2092/1991 относно биологичното производство на земеделски продукти и неговото означаване върху земеделските продукти и храни, за който подробно ще бъде анализирано по-нататък. Тук само ще отбележим, че този регламент е изиграл определяща роля за утвърждаването на биоземеделието не само в рамките на Европейския съюз, но и в целия свят, тъй като създава първата правна рамка за стандартизиране и сертифициране на процесите по производството на биопродукти.

Сертификацията на биологични суровини и продукти, в рамките на Съюза става задължителна. Петнадесетте държави членки официално въвеждат регулирането на

биологичното земеделие, прилагащо се по онова време само за растителни продукти. Като допълнителни в следващия Регламент № 1804/98 се включват и разпоредби относно животинските продукти, първоначално регулиращи изискванията за фуражите, профилактиката срещу болестите, ветеринарното лечение, защитата на животните, използването на оборски тор и други съществени въпроси на природосъобразното земеделие. Използването на генетично модифицирани организми и на продуктите произведени от тях се забраняват и са забранени и до днес в настоящия действащ регламент. Посочени са изискванията за внос на биопродукти от трети страни.

1.3. Постепенното „позеленяване“ на Общата селскостопанска политика

Свързването на биоземеделието със селскостопанската политика на ЕС започва още от най-ранните етапи в историята на европейската интеграция. Холандецът Сико Маншолт е първият еврокомисар на селското стопанство на Европейската икономическа общност. След като става свидетел на ужасите на глада по време на Втората световна война в своята родина Маншолт се развива като европейски федералист, допринася за установяването на достъпни, минимални цени на хранителните продукти от първа необходимост. Още през 1950 г., преди да съществува ЕИО, Маншолт съставя план за общия европейски селскостопански пазар поддържащ стабилността на производството и в същото време обърнат към екологията. През 1958 той е избран за еврокомисар на селското стопанство и по време на своя мандат успява да реализира в голяма степен своите виждания, което му обезпечава завиден авторитет и го издига по-късно до председател на Европейската комисия. 1973 г. е признат за архитектът на общата селскостопанска политика на Европа (Европейски съюз, 2022).

Първоначалните цели на ОСП дефинирани при нейното възникване, са все още обаче твърде далеч от съвременните представи за природосъобразно и устойчиво земеделие. Акцентът се поставя върху гарантиране на достоен жизнен стандарт на земеделските стопани и това се постига чрез гарантиране на техните доходи. Този подход на субсидиране на производството действително увеличава производителността на бранша и предоставяне на възможност на потребителя за закупуване на качествени аграрни стоки на относително достъпни цени (Кабакчиева, 2021), но същевременно води до концентрация на аграрното производство и до прекомерното му интензифициране за сметка на качеството и на природните ресурси.

Разглеждайки еволюцията на целите на ОСП Хаджиниколов обособява три етапа в развитието на тази политика. Първи етап обхващащ периода от 1962 до 1992 г. и започва с приемането на концепцията за общностно регулиране и подпомагане на селскостопанското производство. Основният инструмент за регулиране са изкупните цени (интервенционните цени). По този начин действително се установява един солиден фундамент, върху който стъпват селскостопанските производители, но се стига до свръхпроизводство и натрупване на относителни аграрни излишъци. През 1984 г. излишъкът на зърнените храни в ЕИО е 6,4 млн. т., масло – 895 хил. т., мляко на прах – 895 хил. т, телешко месо – 344 хил. т. (Хаджиниколов, 2016, с. 178). Освен това методът на интервенционните покупки допринася за създаването на условия за свръхпечалба за големите производители. Субсидирането на селските стопани се оформя като най-солидното перо в бюджета на ЕИО и през 70-те години на миналия век достига до кулминационния размер от 70% от бюджета на Общността и съответно започва да действа като спънка за природосъобразното земеделие.

Вторият етап в развитието на ОСП на ЕС започва през 1992 г. с реформата на аграрния комисар на ЕО Макшери и завършва през 2003 г. с един нов тогава метод на единно плащане на фермерите в зависимост от обработваемата площ. Целта на реформата е постигане на справедливи равновесни цени на пазара при намаляване на интервенционните покупки и съответно намаляване на аграрните излишъци. Изкупните цени се доближават постепенно до равновесните пазарни цени на конвенционалните земеделски продукти, а произведените излишъци започват да се изнасят извън общността към трети страни от Африка и тихоокеанския регион. Стига се до обособяването на двата „стълба“ в ОСП, първият представлява традиционната политика за генериране на доходи, а вторият се отнася до развитието на селскостопанските райони. Именно в рамките на този втори стълб постепенно започва да се отделя внимание и на насърчаването на природосъобразното земеделие.

Третият основен етап в развитието на Общата селскостопанска политика на ЕС започва през 2003 година и продължава и до днес. Поставя се началото на реформа с точно определена иновативна цел, да се отдели селскостопанска политика от субсидирането на самото производство и по този начин да се преодолее окончателно трепането на излишъци чрез прекомерна експлоатация на почвата и другите природни ресурси. Субсидирането се запазва, но то вече не зависи от обема на производството. Чрез Регламент (ЕО) № 1782/2003 на Съвета се въвежда методът на субсидиране, който

е в сила и сега, а именно Схемата за единно плащане (Single Payment Scheme) (Официален вестник на ЕС, 2007-3) . Тази схема има две разновидности – Схема за единно плащане на ферма и Схема за единно плащане на площ.

Схемата за единно плащане на ферма представлява финансова подкрепа за селските стопанства, приличаща повече на мярка на социалната политика, отколкото на икономическата политика. За присъединилите се след 2004 г. държави обаче тя е неприложима, тъй като се базира на историческите данни за субсидирането на фермите, а такива отсъстват за фермите в новоприсъединилите се държави, ето защо за тях се прилага схема за субсидиране, основаваща се на регистрираната обработваема площ на земеделския производител. Съществува възможността правата на плащане да се прехвърлят след продажбата на имота, ето защо някои автори определят европейските плащания на площ като един вид относителна поземлена рента, водеща до повишаване на цената на земята (Хаджиниколов, 2016).

Постепенно към схемата на единното плащане на ферма или на площ институциите на ЕС добавят различни екологични изисквания и това води до т.нар. „позеленяване“ на Общата селскостопанска политика. Този метод на екологично въздействие се нарича „условия за кръстосано спазване“ (cross-compliance conditions). Списъкът с правни норми, които фермерите трябва да спазват за да получат субсидията на ЕС, постепенно нараства и днес включва около 20 директиви и регламенти на ЕС. В таблицата по-долу са посочени най-важните правни актове на ЕС, чието спазване е задължително за получаване на аграрна субсидия, съгласно условията на кръстосаното спазване.

Таблица № 1: По-важни правни актове на ЕС, свързани с кръстосаното спазване

Правен акт	Изисквания
Директива 79/409/ЕИО на Съвета	Закрила на дивите птици, вкл. премахване на факторите, пречещи за безпроблемното им съществуване и размножаване
Директива 80/68/ЕИО	Забрана на прякото изливане в реки и други водоизточници на вредни вещества, съдържащи тежки метали, биоциди, токсични съединения и други подобни опасни вещества.
Директива 91/676/ЕИО	Задължително пречистване на отпадните води от нитрити

Директива 92/43/ЕИО	Спазване на изискванията на защитените територии относно опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна („Натура 2000“)
Директива 92/102/ЕИО	Идентификация и регистрация на добитъка с помощта на ушни марки
Директива 96/22/ЕО	Забрана на употребата на определени субстанции с хормонално и тиреостатично действие и на бета-агонисти в животновъдството
Директива 91/414/ЕИО	Недопускане до пазара на вредни за човека и околната среда средства за растителна защита
Директива 91/629/ЕИО	Създаване на условия за безопасно и удобно за животните отглеждане на телета
Директива 91/630/ЕИО	Създаване на условия за безопасно и удобно за животните отглеждане на свине
Директива 98/58/ЕО	Създаване на условия за хуманно отношение към всички животни, отглеждани за селскостопански цели

Източник: Официален вестник на ЕС, 03/т. 49, с. 232-233.

Постепенно делът на субсидиите, свързани с обема на производството намалява и това дава възможност на фермерите да се ориентират към увеличаване на доходите си чрез повишаване на качеството на своята продукция. По-този начин се насърчава и развитието на биологичното земеделско производство. Нещо повече, чрез ОСП се пренасят европейските практики и в т. нар. АКТ-група на бившите колонии на Франция, Великобритания и Белгия¹⁰. Аграрното субсидиране и тук се обвързва с прилагането на все повече природосъобразни норми и това благосклонно се приема от Световната търговска организация.

Има автори, които определят други етапи в развитието на Общата селскостопанска политика на ЕС (Блажева, 2013) етапите на развитие на ОСП са 5. Първият етап започва от създаването на ЕИО (1958 г.) и продължава до средата на 70-те години, когато в ЕИО са интегрирани Великобритания, Ирландия и Дания. През този първи етап акцентът се поставя върху стабилизиране на доходите на аграрните производители чрез стимулиране на производството. Вторият етап в ОСП започва от

¹⁰ Към края на 2022 г. Групата на страните от Африка, Карибския басейн и Тихия океан (страни АКТ) наброява 79 държави, като 48 от тях са африкански страни.

средата на 70-те години и трае до края на 80-те години на миналия век. Това е етапът на бурен ръст на аграрното производство, но и на аграрните излишъци. Разходите на ОСП достигат в отделни години до $\frac{3}{4}$ от разходната част на бюджета на ЕИО. Третият етап започва от началото на 90-те години на XX век и продължава до средата на деветдесетте години. Той се характеризира с преориентиране на подпомагането от регулиране на пазара чрез интервенции към подобряване на селскостопанската инфраструктура и насърчаване на екологичното земеделие. Четвъртият етап е свързан с началото на новия кръг от многостранни търговски преговори в рамките на СТО (Кръгът Доха) и трае от средата на деветдесетте години на миналия век до средата на първото десетилетие на новия век, когато към ЕС се присъединяват постепенно 10 държави, основно от Централна и Източна Европа. За този етап е характерно либерализиране на търговията с аграрни продукти и постепенно отказване от субсидирането на аграрния износ. Петият етап започва от средата на първото десетилетие и продължава до днес. През този етап се извършва включване в ОСП на мерки, които са свързани с промените на климата, управлението на водите, използване на възобновяеми енергийни източници и опазване на биоразнообразието.

По наблюдение на Блажева още през 1992 г. на среща на високо равнище за Земята в Рио де Жанейро се взима принципното решение на ЕС да се освободи солиден финансов ресурс за селските стопани за екологични цели, вкл. за опазване на биоразнообразието. Това е предпоставката за въвеждането на екологичните изисквания към аграрното субсидиране. Един от аспектите на промяната е изискването производителите да използват достиженията на научно-техническия прогрес, приспособявайки се към променящите се климатични и екологични условия за аграрно производство. Производителите се насърчават да се организират в групи за обмяна на знание и опит за справяне с проблемите, особено в областта на екологията и климата.

Кабакчиева определя реформираната в ОСП през програмния период 2014-2020 г. като по-справедлива и по-ефективна благодарение именно на директните плащания на ферма и за използвана обработваема площ. През 2015 г. у нас вече работят 17 схеми за подпомагане на производителите в областта на природосъобразното земеделие, като шест от тях директно са насочени към подпомагане на биологичното земеделие- Това са годините характеризиращи се с изключително висок темп на нарастване на броя на биологичните земеделски производители, на стопанствата в преход и на получаващите сертификат за биологичност. България започва активно да прилага схемата за единно плащане на площ, съобразена с условията за кръстосано спазване. Намаляването на

изискването за минимален размер на подпомаган аграрен имот от 1 ха (10 декара) на 0,5 ха (5 декара) позволява подпомагането на по-голям брой земеделски стопани. Това е в интерес на развитието на българското биоизземелие, тъй като биофермите обикновено не са големи по размер. Чрез СЕПП индиректно се реагира и срещу обезлюдяването на селските райони в България, осигурява се заетост. По данни за 2016 г. на Евробарометър, 78% от българите в България имат положително мнение за ролята на ОСП и ползата от нея за всички граждани (Кабакчиева, 2021).

Анализирайки развитието на Общата селскостопанска политика на ЕС и по-специално нейното „позеленяване“, някои автори изказват, че въпреки положителните резултати от реформата, все още акцентът е поставен върху крупното аграрно производство. Дребните производители все още не успяват да реализират достатъчно добавена стойност, въпреки европейското подпомагане. Ето защо някои изследователи считат, че структурната реформа на Общата селскостопанска политика трябва да продължи. Например в България е необходимо да се стимулира връщането към отглеждането на традиционните плодове и зеленчуци, т.е. необходими са насърчителни мерки, които да позволят и на тези относително дребни производители на висококачествени традиционни аграрни продукти да постигнат конкурентоспособност, която да им позволи да оцелеят на свободния пазар (Станимирова, 2009, с. 34).

Критични бележки относно темпа на „позеленяването“ на Общата селскостопанска политика изказва и професорът от Университета в Росток Себастиан Лакнер. Той не отрича необходимостта от материална подкрепа на фермерите в ЕС, но счита, че неправомерно акцентът е бил поставен върху директните плащания и това е довело до ограничаване на средствата от бюджета на ЕС, които могат да се използват за поддържане на екологичното равновесие в селското и в горското стопанство на страните-членки на ЕС (Lakner, Latacz-Lohmann, Pe'er, 2021).

По мнение на д-р Гай Пеер за да бъдат направени решителни и значими стъпки в посока решаване на екологичните проблеми в селското стопанство би трябвало да се започне да се работи с фактора „човек“ като нарицателно за причиняването на проблема, а в последствие да се работи с потърпевшите флора и фауна. Пеер подчертава статистически факти, а именно, че над 50% от земята се използва като площ за земеделие, 85 % от горите се използват индустриално, следователно би било възможно да се противодейства на тези застрашителни стойности само чрез дългосрочни действия и планиране. Пеер забелязва слабите страни на ОСП в направлението екология, тъй като в нея не се взима категорично отношение по проблема с недостига на питейна вода и

вода за напояване, по проблема на измирането на насекоми и изчезването на цели видове насекоми и по проблема със затоплянето на климата. Предложението на д-р Пеер е да се определят повече зелени площи, които да не се използват за аграрни цели, това да бъдат неприкосновени области под формата на природни паркове (Lakner, Latacz-Lohmann, Pe'er, 2021).

Според професор Уве Латаш-Ломан от Университета в Кил аграрните субсидии биха могли по-активно да се използват за насърчаване на екологичното земеделие. Предложението на Латаш-Ломан е субсидиите да се обвържат директно с екологията, т.е. екологичната продукция за разлика от конвенционалната да се възнаграждава финансово по един по-справедлив начин, взимащ пред вид сложността на отглеждане и високите, разходи свързани с природосъобразните методи на обработка на почвата и отглеждането на животните (Lakner, Latacz-Lohmann, Pe'er, 2021).

1.4. Въвеждане на единните правила за биологично земеделие в ЕС

Нарастването на потреблението на биологични продукти през 90-те години на миналия век налага да се пристъпи към уеднаквяване на изискванията за сертифициране на този вид продукция в рамките на единния пазар на Европейската общност. Единният подход трябва да се прилага не само спрямо местното производство, но и спрямо вноса на биологични (органични) аграрни продукти, още повече, че често храни се внасят от страни със сравнително слабо развито законодателството за безопасност на храните, в това число и по отношение на използването на природосъобразни методи за тяхното производство.

Първият регламент, целящ създаването на единна правна рамка за производството и търговията с биологични продукти в ЕС (тогава ЕИО) е Регламент № 2092/1991 на Съвета (Официален вестник на ЕС, 2007-4). В него се определя не само начина на производство на биологични продукти, но и системата за сертифициране и контрол на тези продукти. Във всяка държава-членка се одобряват и назначават контролни органи, следящи за изпълнението на съдържащите се в регламента установени правила. Контролните органи са длъжни да кореспондират помежду си и да си предоставят взаимно информацията за новолицензираните производители на биологична продукция. Квалифициралите се като биологични производители в една от държавите-членки, получават същия статут и в останалите държави-членки. По този начин те могат свободно да изнасят продукцията си в рамките на единния пазар на ЕС

под етикета „биологична“. При установяване на неправомерно издадени лицензи за биологичност, се разпускат съответните контролни органи, издатели на неправомерния лиценз. На тяхно място се избират нови контролни органи.

Макар че Регламентът (ЕИО) № 2092/91 на Съвета относно биологичното производство на земеделски продукти и неговото означаване върху земеделските продукти и храни и да въвежда единни правни норми, но той допуска известни възможности за маневриране на локалните органи в държавите-членки, отговарящи за качеството на биопроизводството в съответната страна. Например, чрез дерогация от чл. 6 (Права за производство), държавите-членки разполагат с правото до дванадесет месеца след влизане в сила на горепосочения регламент да въведат и разрешат на територията на тяхната страна използването на препарати, съдържащи определени вещества извън изброените в приложение II, стига тези вещества да не противоречат на духа на регламента (Официален вестник на ЕС, 2007-4, с. 59) .

Съдържанието на Регламент (ЕИО) № 2092/91 като фундаментална концепция за биологичното производство не е оспорена и до днес, с течение на времето обаче се налагат някои адаптации към променящата се среда. Решителна крачка напред в развитието на нормативната база на биоземеделieto е направена с приемането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 година. С този акт не само се доразвива системата на ЕС за биологично производство и етикетирането на биологични продукти, но се и отменя напълно стария правен акт - Регламент (ЕИО) № 2092/91. Новият регламент е публикуван в Официален вестник на ЕС на 3 октомври 2008 г. и влиза в сила през 2009 г (Официален вестник на ЕС, 2007-5).

Какви са причините за приемането на този изцяло нов регламент? За да разберем това е необходимо да анализираме основните различия между двата регламента – този от 1991 г. и по-късния от 2007 г. Тези различия личат от таблицата по-долу.

Таблица № 2: Основни различия между Регламент № 2092/91 и Регламент № 834/2007

Регламент № 2092/91	Регламент № 834/2007
Отнася се само до Растителни продукти	Отнася се за всички видове продукти с изключение на лозарските
Съдържа подробно уточнени регламенти изброени чрез „М“ и № на съответния регламент	Съдържа фундамента, даден от Регламент № 2092/91, даден от въведените „М“ регламенти, съдържа и направените в законодателството промени през последните шест години

Описва подробно правила за Производство и етикетиране	Подчертава необходимостта от написване на Регламент № 889/2008 за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент № 834/2007
---	---

Източник: Съставено от автора по данни от eur-lex

Главна причина за появата на новия регламент е възникналата необходимост от гаранция за опростяване на цялостната последователност на дейностите, свързани със сертифицирането и контрола върху биопроизводството. Други специфични цели са: определяне на принципите за насърчаване хармонизирането на стандартите на страните членки, както и ограничаване степента на детайлизиране, в случаите, когато това е възможно. Новият регламент внася яснота и относно вноса на биологични продукти от трети държави. Подчертана цел на Регламент № 834/2007 е също така ясното дефиниране не само на правила, но и на принципи на биоземеделието. Според регламента биологичното производство се опира на четири основни принципа.

Според първия принцип се разработват и управляват адекватно биологичните процеси, основаващи се на екологичните системи и използващи някои вътрешни за тези системи природни ресурси. Трябва да бъдат използвани механични производствени методи и да бъде спазен принципът за устойчива експлоатация на рибните ресурси. Забранено е дори частичното използване на генно-модифицирани организми, като изключения правят само ветеринарномедицинските продукти.

Вторият принцип визуализира ограничаването на използването на външни ресурси. В случай че са необходими и незаменими външни ресурси се разрешават само ресурси, получени от биологично производство, естествени вещества или вещества получени по естествен път, както и слаборазтворими торове.

С третия принцип се ограничава до минимум използването на синтезирани по химичен път вещества. Изключения се предвиждат само за случаите, в които не съществуват подходящи управленски практики, както и когато на пазара не се предлагат разрешените външни ресурси или когато използването на наличните външни ресурси би довело до неприемливи последствия за околната среда.

Четвъртият принцип дефинира, че разпоредбите за биологично производство, залегнали в регламента, се прилагат след като се вземе под внимание здравния статус на животните, регионалните климатични различия, местните условия, етапите на развитие и специфичните животински практики (Официален вестник на ЕС, 2007-5).

С приемането на Регламент №843/2007 Европейският съюз получи една ясна концепция за развитие на биологично производство. Чрез прокламираните принципи тази концепция обедини няколко цели: производството на хранителни продукти, щадящи човешкото здраве, прилагането на методи на земеделие, щадящи околната среда и създаването на хранителна верига от нивата до масата, подчинена на кръговата икономика. Тази концепция имаше не само пряко отношение към селското стопанство на ЕС, но и засягаше всички останали аспекти на икономическия и обществен живот. Естествено това доведе и до нарастване на производството и потреблението на биологични продукти. Именно през годините след приемането на този регламент се установи постоянния положителен тренд на нарастване на биоземеделието в ЕС, който се съхранява и до днес и който подробно ще бъде анализиран по-нататък.

За да може да се прилага рамковия регламент от 2007 г. бе необходимо Европейската комисия да приеме съответния подробен изпълнителен нормативен акт. Това стана в края на 2008 г. В преамбюла на регламента на Комисията се казва, че с приемането на Регламент (ЕО № 834/2007 на Съвета, и по-специално с включването в обхвата на регулираното биологично земеделие на животновъдството и производството на храни от животински произход, се е наложило да се приемат нови подробни правила, които отчитат тези съществени промени. Поради големият обхват на регулираните дейности, даже и след приемането на този изпълнителен регламент, Комисията ще трябва да разработи допълнителни правни актове за регулирането на производството на биологични продукти по отношение на някои животински видове, както и по отношение на аквакултурите, морските водорасли и дрождите (Официален вестник на ЕС, 2008-1). Действително тези допълнителни правни актове бяха приети от Европейската комисия в течение на 2008 г.

1.5. Развитие на европейската правна рамка за биологично производство през МФР 2014-2020 г.

В годините след приемането на Регламент (ЕС) № 834/2007 на Съвета за правната рамка на производството, сертифицирането и контрола върху биологичното производство в ЕС, става ясно, че е необходимо доусъвършенстване на системата с цел изключване на възможностите за злоупотреби и измами. През 2014 г. Европейската комисия предлага производителите, в чийто продукти се открият следи от неразрешени препарати против вредители в по-голямо количество от 0,01 мг/кг да бъдат лишавани

от сертификата си за биологични производители. Италия и Белгия подкрепят предложението на Комисията, тъй като в тези две страни с национална инициатива на държавно ниво още през 2011 г. е била въведена подобна мярка. В същото време обаче, от практиката в Италия стават обществено достояние редица факти на неспазване на допълнителните строги национални изисквания, въпреки заявените от правителството мерки. Това, както и желанието на основните производители на биологични продукти, които са в немски говорещите страни, Нидерландия и скандинавските страни, налага да се пристъпи към изработването и приемането на нов по-подробен и по-строг регламент за биоземеделието в ЕС.

Според Шмит Европейският съюз е поставен пред дилемата: от една страна да е необходимо да се усили контролът за да не се допуснат злоупотреби и измами, когато под логото на биопродукти се предлагат конвенционални продукти, засегнати от пестициди и други опасни химически вещества, от друга страна обаче ЕС не бива да допусне, поради прекалените изисквания, биопроизводството да се превърне в един вид „бутиково“ производство, достъпно само за малцина (Schmidt, 2018, S. 439).

Тази дилема налага и приемането на нов регламент, който има, в известен смисъл, компромисен характер. Това е Регламент (ЕС) 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 г. (Официален вестник на ЕС, 2018). Този регламент за първи път разкрива голямото обществено значение на биологичното земеделие и го поставя в центъра на Общата селскостопанска политика на ЕС. В преамбюла на регламента се казва: Биологичното производство е цялостна система за управление на селското стопанство и производството на храни, в която се съчетават най-добри практики по отношение опазването на околната среда и действията в областта на климата, висока степен на биологично разнообразие, опазване на природните ресурси и прилагане на високи стандарти за хуманно отношение към животните и високи стандарти за производство, съобразени с търсенето от все по-голям брой потребители на продукти, произведени чрез използване на естествени вещества и процеси. По този начин биологичното производство изпълнява двойна обществена роля, като, от една страна, обезпечава един специфичен пазар, отговарящ на търсенето на потребителите на биологични продукти, а, от друга страна, предоставя обществено достъпни блага, които допринасят за опазване на околната среда и хуманно отношение към животните, както и за развитие на селските райони (Официален вестник на ЕС, 2018, с. 50/1).

Мерките за чисти продукти без ГМО, глифозат и химически препарати остават валидни и в Регламент 848/2018, но регламентът позволява под формата на „самонаблюдение“ от страна на фермерите, в случай на установено нарушение на правилата на биоземеделieto, възможността те доброволно да изтеглят стоката от пазара на биопродуктите и да я насочат към пазара на конвенционалните храни (чл. 28 и чл. 29 от регламента). Това е едно облекчение на производителите, което ще им помогне да запазят сертификата си и да коригират пропуските си. Някои автори обаче виждат в тази разпоредба възможност по-безопасно за производителите да се заобикалят строгите изисквания на биоземеделieto (Schmidt, 2018). Що се отнася до самите производители, те приветстват компромисния характер на новия регламент относно реакцията на сертифициращите органи при установени незначителни отклонения от правилата на биоземеделieto, особено когато тези отклонения са неволни. На такова мнение са и специалистите от германския филиал на реномирания швейцарски Изследователски институт за биологично земеделие (Forschungsinstitut für biologischen Landbau – FiBL). Според тях чл.28 на регламента изяснява в по-голяма степен в сравнение с Регламент (ЕС) 834/2007 задълженията на фермерите за саморегулиране и тестване на стоката и бързо установяване на нередности и съответно бързо реагиране, чрез вземане на мерки за неразпространение на количествата небιологична стока, и по този начин осигурява биологичността на бъдещите реколти с цел запазване правото върху сертификата за биологично производство. Чл.28 е несъмнен успех в законодателната работа относно контролирането на пазара и запазването на потребителското доверие в продуктите. С помощта на новия регламент се намалява риска от предаване на небιологична сертифицирана продукция на пазара, благодарение на превантивното следене на промените в качеството и чистотата на реколтите се увеличава привлекателността на биоземеделieto. По този непедантичен начин, в интерес на пазара, потребителят и производителят съчетават интересите си за производство и консумация на качествени биологични стоки (Gührke, Reusch, Neuerburg, Ebner, 2021).

Друга важна цел на основния в момента акт в областта на биоземеделieto е да се засили насърчаването на късите вериги за дистрибуция и местното производство. Разглежда се концепцията за производство „принос към нетоксична среда“, „дългосрочно плодородие“, „биологично разнообразие“ свързана с почвата. Нововъведение в регламента е изключването от сферата на биоземеделieto на храни, съдържащи или състоящи се предимно от инженерни наноматериали.

Регламент (ЕС) 848/2018 позволява и т. нар. групова сертификация, т.е. възможно става малки фирми да бъдат сертифицирани като едно цяло. По този начин производители, изпитващи затруднение да осъществяват продажби самостоятелно са организирани в група и продажбите се извършват само през групата. Разрешени са хетерогенни семена при полските култури, фуражът трябва да идва или от самата ферма, или от същия район. Още при правилата за производство за фермерите се казва, че дерогациите актуално постоянни ще бъдат преходни в новия регламент.

Всички естествени аромати са разрешени. За да бъде един продукт идентифициран като биологичен, както от европейските аграрни служби, така и от нашите национални аграрни служби, до приемането на новия регламент, той трябваше да се състои най-малко на 98% от биологични продукти, създадени по правилата за биологично земеделие на ЕС. Сега този процент е намален на 95. Дава се и възможност търговците да посочват специфичния регион на произход на съответния биопродукт, например „Биопродукт от Нормандия“.

Следваща новост на регламента е, че годишната физическа проверка вече не е задължителна за всички оператори. Годишният контрол е задължителен за фирмите в преход, в процес на сертифициране и не е задължителен за ферми носещи минимален риск. Контролът се фокусира върху риска, нискорискови ферми подлежат на проверка вече само веднъж на 2 години. Когато това е възможно сертификатът се издава в електронен вид, електронната експертна система за контрол на търговията TRACES е напълно внедрена и функционираща от 1 януари 2023 г. (Европейска комисия, 2022-1).

Може да се направи обобщението, че през периода на МФР 2014-2020 г. Европейският съюз постига една зрялост на правната рамка за осъществяване на биологично земеделие, и това създава по-добри условия за функционирането на единния пазар на биологични продукти. Както ще видим по-нататък, възникват вече предпоставки за превръщането на ЕС във водеща глобална сила при биологичното производство и търговия, давайки пример в областта на биоземеделието на останалите развити региони на света, както и на Китай, Индия и други големи развиващите се икономики със значителен потенциал в биопроизводството.

1.6. По-нататъшно усъвършенстване на правната рамка и на съюзната политика за биоземеделие през МФР 2021-2027

Важна част от европейското законодателство е периодичното приемане на многогодишните финансови рамки (МФР). Те представляват основен планов документ, създаван съвместно от трите основни институции на ЕС – Европейската комисия, Европейския парламент и Съвета на ЕС. МФР очертава контурите, в рамките на които се развиват всички политики на съюза през съответния седемгодишен период. Сегашната МФР 2021-2027 г. е особено важна, защото тя има решаваща роля за осъществяване на „зеления преход“ и съответно трябва да доведе до кардинална промяна на ОСП на ЕС. Чрез МФР става значително по-лесно приемането на ежегодните бюджети на ЕС и съответно адаптирането на държавите-членки към новите задачи, съответно към изпълнението на мерките в областта на ОСП. Основен фокус се поставя на предвидимостта, за целта се определят и съставят допълнителни „специални инструменти“ като средства за постигане на целта и гаранция за отпускане на средства по време на извънредно настъпили ситуации. (Александрова, 2021, с. 111)

От гледна точка на биоземеделието през новата МФР важна роля играе влезналият в сила на 1 януари 2022 г. Регламент (ЕС) № 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година относно производството и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета се определя от експертите като нов основен законодателен акт в областта на биопроизводството. На базата на този регламент Комисията приема важни допълнителни изпълнителни (делегирани) правни актове - регламенти. Те обхващат три основни тематични области, а именно:

- Допълнителните изисквания за производството и етикетирането на биопродукти,
- Процедурите и сроковете за осъществяване на контрол за спазване на изискванията за биопроизводство в ЕС.
- Специалните условия за осъществяване на търговия с биопродукти в ЕС.

Повечето делегирани актове са приети в периода между 2020 и 2023 г., например към темата производство и етикетиране е добавен Регламент (ЕС) 2020/427 от 13 януари 2020 г. за изменение на приложение II към Регламент (ЕС) 848/2018 по отношение на някои подробни правила за производство на биологични продукти (Официален вестник на ЕС, 2020). Измененията засягат отношението към покълналите семена, храненето на

пчелите в случай на риск за тяхното оцеляване, производството на ювенилни екземпляри от аквакултури и последно, отмяна на изискването за определен максимален процент фуражи от растителен произход в аквакултурата. В следващият акт на Комисията, са променени някои правила, свързани с обработката срещу паразити при аквакултурите и отглеждането на някои видове салати. Трябва да се отбележи, че промените при биологичните аквакултури са от съществено значение за редица държави-членки на ЕС, сред които е и България. Нашата страна е на девето място в съюза по количество на биологично развъждане на риба. Трябва да се подчертае, че въпреки, че се наричат делегирани актове, съдържащите се в тях правила, въведени от Комисията, са със също правна сила, както и правилата, въведени от Европейския парламент и Съвета на ЕС.

Що се отнася до регулирането на проверките в сектора на биологичното производство, то тук съществена положителна роля изиграва Регламент (ЕС) 2021/279 от 22 февруари 2022 г.. С него се въвеждат ясни и подробни правила за прилагането на Регламент (ЕС) 848/2018 по отношение на контрола и другите мерки за гарантиране на проследимостта и съответствието на биологичното производство. Въведени са и понятни правила за етикетването на биологичните продукти. Регламент предлага на производителите и останалите оператори процедурни стъпки като помощ в случай, че се появи съмнение за несъответствие, т.е. при съмнение за наличие на неразрешени продукти и/или вещества в обявените като биологични аграрни стоки. При възникване на обоснован случай на несъответствие в регламента е установена методология за провеждане на официално разследване. Определени са и методи за преход от конвенционално към биологично производство, изисквания за състава и максималния размер на групата от оператори. Посочени са изискванията за документите и записите необходими на системата за вътрешен контрол. Регламентът въвежда и задължително използване на Информационната система за биологично земеделие (OFIS) от компетентните органи с цел обмен на информация с Комисията и други държави от ЕС. (Официален вестник на ЕС, 2021).

През 2022 г. са приети други два нови регламента. Единият от тях е Регламент (ЕС) 2022/474 от 17 януари 2022 г. за изменение на приложение II към Регламент (ЕС) 848/2018 по отношение на специалните изисквания за производството и използването на небологичен, на произведен при преход към биологично производство посадъчен материал и на друг растителен репродуктивен материал (Официален вестник на ЕС, 2022). Другият важен акт от същата година е Регламент (ЕС) 2022/1450 от 27 юни 2022

г. за допълнение на Регламент 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета по отношение на употребата на небιологични протеинови фуражи за биологично животновъдство поради руската инвазия в Украйна.

Българската правна рамка в областта на биоземеделието също претърпя промени, продиктувани от промените в правната рамка на ЕС. На 26 юни 2023 г. „Държавен вестник“ обнародва Наредба № 9 за условията и реда за прилагане на интервенциите „Биологично растениевъдство“ и „Биологично пчеларство“, включени в стратегическия план за развитието на земеделието и селските райони 2023 – 2027 г. Наредбата съдържа целите, свързани с плащанията по интервенциите, точните изисквания към земеделските стопани за прилагане на плащанията по интервенциите, условията за одобряване за участие, условията за подпомагане и представлява и реална помощ за процесите на фирмената дейност и планиране на фермерите от бранша. Именно в нея се засягат и клаузите на финансовите условия за подпомагане, начинът на прекратяване на ангажиментите, същността и видовете на административните проверки задължителни и за фирмите производители и преработватели. В глава шеста е засегната неприятната за операторите тема за възможностите за отказ за плащане или намаления на плащанията до оттегляне на изплатената финансова помощ, в същото време тази част на наредбата я квалифицира като изключително важна и полезна за успеха на дейността на операторите, който успех реално първопричината за започването и развиването на фирмената дейност преминавайки и през неприятни моменти в процеса на работа. Подробно са описани проверките за пчеларите и за земеделците и случаите водещи до санкции и намаляване на финансовата помощ, както и задължителните курсове за извършване на съответната професионална земеделска дейност (МЗХ, 2023-1).

За да може да функционира единният европейски пазар като съвкупност от биопазарите на отделните държави-членки с милионите оператори и потребители и с 27 на брой национални администрации и стотици сертифициращи организации, е необходимо да има синхрон и яснота не само относно процедурите, но и относно мерките, които ще се прилагат за стимулиране на биопроизводството. За тази цел през новата многогодишна финансова рамка бе разработен от Европейската комисия и одобрен от Европейския парламент, План за действие за развитието на биологично производство, който по-подробно ще бъде анализиран в следващата глава (Европейска комисия, 2021).

На базата на единния европейски план на отделните държави-членки бе възложено да представят съответните национални многогодишни планове за развитие на собственото биоземеделие. Този документ от страна на България носи названието Национален план за действие за развитие на биологичното производство, по-късно бе разпространен и проект на Национален план за развитие на биологичното производство до 2030 г. под формата на SWOT анализ. Там посочените области на развитие от перспектива на производителя са по-широко потребление на биопродукти, улесняване достъпа до пазари, действия в посока преработване на суровини с цел добавяне на стойност към българските биологични храни, работа в посока повишаване знанията и уменията за създаване, развитие и поддържане на фермите, създаване на условия за насърчаване на много малките и на средно големите предприятия и/или производители, биологичното земеделие разглеждано като ключ към благосъстоянието на околната среда и поддържането и спасяването на биологичното разнообразие.

1.7. Международно отражение на европейските правни норми в областта на биоземеделието

В САЩ, подобно на ситуацията в ЕС, регулирането и сертифицирането на пазара на биологични продукти започва в началото на 90-те години на миналия век, като тук, както вече бе споменато, вместо терминът „биологично земеделие“ се използва „органично земеделие“. Първият правен акт в САЩ в тази област се нарича Закон за производството на органични храни (Organic Foods Production Act). Той въвежда Националната програма за органично земеделие (National Organic Program) и възлага администрирането и на американската Служба за селскостопански маркетинг (Agricultural Marketing Service). Както в ЕС, така и в САЩ се въвежда система от сертифициращи органи, а контролът върху тяхната дейност е децентрализиран и се изпълнява от щатски институции. Единственото, което се регулира на федерално ниво, подобно на ситуацията в ЕС, е установяването на единните изисквания за признаване на биологичния статус на съответния производител. Благодарение на бързо развиващото се законодателство и на субсидирането от страна на федералното и на щатските правителства, сега американският пазар на биологични (органични) продукти далеч надхвърля по размерите си националните пазари на всички останали страни по света. Що се отнася обаче до сравняването на американския пазар (САЩ плюс Канада)

с европейския пазар (ЕС плюс ЕАСТ), то тук може да се каже, че съществува известен паритет (FiBL, 2022).

Изискванията за биологични продукти на американския и европейския пазар не се различават съществено. Все пак има известни различия. Например по европейския регламент домашно животно веднъж лекувано с антибиотик, след процеса на лечение може отново да се върне в стадото на и да се използва за производството на биологични продукти, например на биологично мляко. В САЩ щом веднъж дадено животно е било третирано с антибиотик, то вече не може да се използва за производство на биологични продукти. От друга страна, европейското законодателство е по-строго от американското законодателство по отношение на производството на някои биологични плодове. Например в ЕС като биологични не могат да се сертифицират плодове, произведени от дървета, получавали някога изкуствени торове. В САЩ за торене на биологични ябълки са разрешени обаче определени видове изкуствени торове. Въпреки тези несъществени различия през 2012 г. бе постигнато взаимно признаване на сертификатите за биологично (органично) земеделие на ЕС и САЩ, което създава предпоставки за постепенно възникване на един наистина глобален биологичен пазар (Organic Trade Association, 2012) .

В тази посока се движат и другите два големи пазара на биологични продукти Китай и Япония. На Китай се падат около 8% от световните продажби на биологични продукти. През 2019 г. Китай публикува нови правила за сертифициране на биологични (органични) продукти, който съответства на изискванията за биопроизводство на ЕС и САЩ (United States Agricultural Department, 2019). Япония сближава своето законодателство в областта на биологичното производство с това на ЕС и САЩ от началото на века. Много близък до европейското право е японският селскостопански стандарт за биологично производство на продукти с растителен произход (Japanese Agricultural Standart for Organic Products of Plant Origin). Този стандарт, заедно със стандарта за преработени биологични храни и указанията за придобиване на лого за биологични (органични) продукти, представляват основата, върху която се развива японското биологично земеделие. Трябва да се отбележи, че в някои отношения регулирането на биологичното производство в Япония е даже по-строго от това в ЕС и САЩ. Така например в Япония е абсолютно забранено използването на химически средства за растителна защита, изкуствени торове и други химически вещества при производството на биологични храни, докато в ЕС и САЩ съществуват някои

изключения от правилото, където използването на химически вещества е допустимо (MAFF, 2022).

С минимални изключения съществува цялостно съответствие на изискванията за биопроизводството и между законодателството на Европейския съюз и на Швейцарската конфедерация. Подобно на биологичния пазар в останалите държави от Централна Европа швейцарският биологичен пазар стартира своето развитие през 70-те и 80-те години на миналия век. През 1980 г. се създава Сдружението на швейцарските биологични земеделски организации (Vereinigung schweizerischer biologischen Landbau-Organisationen (VSBLO). Своята зрялост движението за биоземеделие в Швейцария достига през втората половина на 89-те и началото на 90-те години в пълен синхрон с Европейската общност и най-вече със съседна Германия. По това време става промяната на парадигмата за качеството на земеделските продукти. Ценностната система на използване на химическите вещества в земеделието е подложена на критика и постепенно се преминава към природосъобразни методи на земеделие. От тези години започва и същинското развитие на биологичния пазар в Швейцария, неговото законово определяне и хармонизиране с правото на ЕС (тогава Европейска общност) (Belz, 1998, S. 36). От началото на новия век в Швейцария, както и в ЕС се наблюдава бурно нарастване на производството и на консумацията на биологични продукти.

1.8. Стандартизираща система на ЕС в областта на биологичното земеделие

Стандартизиращата система на ЕС, както и на останалите развити икономики, включва два вида дейности – изработване на стандарти и сертифициране на производителите, относно спазването на тези стандарти. Относно стандартите може да се каже, че има три вида европейски стандарти. Първата група включва стандартите, които са задължителни за изпълнение без възможности за различни национални трактовки. Тези стандарти се причисляват към т. нар. стар подход в стандартизацията. Следващата група стандарти са т. нар. хоризонтални стандарти по новия подход. Това са стандарти, които като цяло имат доброволен характер, но те включват и една задължителна за изпълнение част, която представлява набор от минимални задължителни изисквания за безопасност и опазване на природата. Тези минимални изисквания се публикуват в Официален вестник на ЕС под формата на директиви. Има и една трета група стандарти, които носят глобален характер и се възприемат от ЕС, получавайки съответната европейска номерация. Обикновено това са стандарти на

Международната организация по стандартизация (International Standardization Organisation – ISO). Трябва да се отбележи, че стандартите в областта на биологичното земеделие имат директен задължителен характер и могат да се отнесат към т. нар. стар подход. Затова те се публикуват като регламенти, а не като директиви.

Всеки един стандарт на ЕС, в това число и стандартите в областта на биологичното земеделие, се разработват от стандартизиращите органи на ЕС на базата на мандат на Европейската комисия. Стандартизиращият орган, свързан с биоземеделието е Европейският комитет за стандартизация, известен със съкратеното си име на френски език – CEN. Разработването на стандартите от CEN се извършва при наличието на няколко условия, аргументиращи създаването на стандарта. Необходимо е преди всичко да личи широка подкрепа за създаването на съответния стандарт, както от страна на бизнеса, така и от страна на потребителите. Следващо условие е наличието на яснота за изискванията, на които трябва да отговаря стандарта и накрая – да има консенсус по отношение на приложимостта на съответния стандарт. Също така трябва да е ясен и начина, по който ще може да се доказва и сертифицира съответствието на произведените продукти със задължителната част на стандартите, а при биоземеделието с регламента като цяло.

При разработване на европейските стандарти се съблюдава също спазването на няколко принципа. На първо място се дава предимство на международните споразумения с цел да се постигне по добро сътрудничество с партньорите на глобалния пазар. Вторият принцип е – постигането на консенсус между държавите-членки, което ще гарантира след това изпълнението на изискванията на стандарта. Европейските стандарти се разработват при наличието на широко участие на заинтересованите лица и обекти и при провеждането на обществени обсъждания с цел прозрачност в работата. Съблюдаването на авторските права също е важен принцип на европейския стандартизационен процес. Експертите в CEN, както и заинтересованите групи извън него, имат право да влияят на съдържанието на стандартите, да кореспондират с представители на бизнеса и потребителите на национално, европейско и глобално ниво. CEN поддържа постоянни контакти и се съветва и с националните стандартизиращи организации в държавите-членки като германския стандартизиращ институт DIN, френската и испанската асоциация за стандартизация ASNOR и AFNOR или българската стандартизираща институция, поддържаща системата БДС.

Трябва специално да се отбележи, че европейските стандарти (регламенти) в областта на биологичното земеделие, представляват също вид минимални

задължителни изисквания и отделните държави-членки, както и организации в ЕС, могат, при наличие на желание да си разработят собствени стандарти, съдържащи по строги изисквания към биологичните производители от минималните задължителни изисквания, залегнали в регламентите на ЕС. Спазването на по-строгите национални или институционални изисквания обаче е доброволно, т.е. то не е задължителна предпоставка за успешна сертификация, и носи чисто маркетингов характер. Правото да използват на своите продукти логото на ЕС за биологично земеделие получават само тези производители, които изпълняват изискванията на регламентите на ЕС. Дали те ще изпълняват и някакви допълнителни, по-строги изисквания е тяхно право, но това не е някакво допълнително условие за придобиване на логото на ЕС за биологично земеделие. Редица национални сертифициращи системи имат собствени изисквания, които са по-строги от изискванията на ЕС. Съгласно регламентите на ЕС в биологичното производство са допустими например 48 химически вещества, докато сертифициращата организация Bio Cohérence във Франция допуска 47 химически вещества, австрийската Bio Österreich (Bio Austria) – 38, а базираната в Германия Demeter International - само 9! Това обаче не означава, че за да се продават като биологични определени продукти в Австрия трябва непременно да отговарят на тези по-строгите изисквания на Bio Österreich, не, те могат да се продават на австрийския пазар като биологични и при съответствие с изискванията на значително по-либералния европейски регламент. Наличието на логото на Bio Österreich, наред с европейското лого за биологично производство, дава обаче на съответните продукти известни допълнителни маркетингови предимства.

Както вече бе отбелязано, стандартизиращата система на ЕС в областта на биоземеделието включва и оценяване и сертификация на производителите. Тази дейност има задължителен характер и без наличието на логото на ЕС е невъзможно даден продукт да се продава като биологичен на единния вътрешен пазар на ЕС. Всъщност не е задължително 100% от продукта да са произведени в съответствие с изискванията на регламента, но поне 95% трябва да притежават това качество, а останалите 5% от съставките, макар и да не са биологични, трябва да спазват определени екологични изисквания (European Commission, 2022).

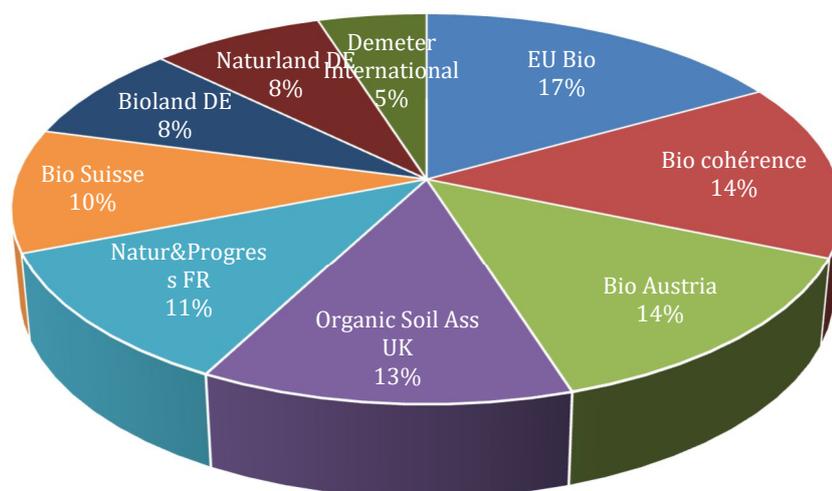
Фигура № 1: Лого за биологични продукти на ЕС

Източник: European Commission, Agricultural and Rural Development

Доказването на съответствието с изискванията на ЕС в областта на биоземеделието става чрез процес на оценяване, който включва сертифициране на производителите (фермерите), акредитация на сертифициращите организации и постоянен контрол върху сертифицираните фермери и сертифициращи организации. Този контрол се упражнява от правителствата на държавите-членки и от Европейската комисия.

Основно място в системата за оценка заемат сертифициращите организации. В повечето държави-членки съществуват повече от една сертифицираща организация, което създава конкуренция и поддържа цените на услугите на разумно равнище. По-известни европейски сертифициращи организации са френската Bio Cohérence, австрийската Bio Öяшеиесъг, британската Soil Association, издаваща сертификата “Organic Soil Ass”, френската Nature & Progrès (Nature & Progress), швейцарската Bio Suisse, германските Bioland и Naturland, международната асоциация за биодинамично земеделие Demeter International със седалище в Дармщадт (Германия), гръцката BioHellas, шведската KRAV и др.

Сертифициращите организации в областта на биоземеделието са обединени в Европейски съвет на биологичните (органичните) сертифициатори (European Organic Certifiers Council). В съвета участват сертифициращи организации от почти всички държави-членки на ЕС, както и сертифициращи организации от страни извън ЕС, от САЩ, Великобритания, Турция, Индия, Мексико и други страни, които са сред основните доставчици на биологични продукти в ЕС. България е представена в Съвета от БалканБиосерт ООД (ЕОСС, 2022).

Фигура № 2: Дял на големите сертифициращи организации на пазара на този вид услуги в ЕС (в %).

Източник: Съставена от автора по данни от Bund Ökologische Lebensmittelwirtschaft 2016

Съществуват особени правила относно продажбата в Европейския съюз на вносни биологични продукти. Тези правила са разгледани в регламента на Европейската комисия № 1235 от 8.12.2008 г. и в последвалите актове за изменение и допълнение на този регламент. Общото правило е, че вносните продукти трябва да са преминали същия процес на сертификация, както и местните. Както вече бе отбелязано обаче, в някои страни, партньори на ЕС, процесът на хармонизиране на правните им норми с европейските правни норми при биоземеделieto е толкова напреднал, че е възможно признаването в ЕС на съответствието на вносните биологични продукти с европейските изисквания, тогава, когато те са сертифицирани от национални сертифициращи органи в тези страни. Това става на базата на двустранни споразумения, както в случая със САЩ, Великобритания, Швейцария и Чили или чрез включване на съответните страни в Приложение № + на указания по-горе регламент (Официален вестник на ЕС, 2008-2).

В много от страните-членки разходите за сертификация на биологичните производители се поемат изцяло или частично от държавата или от обществени и частни организации. За целта се използва и финансиране от ЕС. У нас Програмата за развитие на селските райони през периода 2014-2020 г. включваше мярка 11 „Биологично земеделие“, чрез която физически лица, еднолични търговци и юридически лица, регистрирани като земеделски производители съгласно Закона за

подпомагане на земеделските произведения, можеха да получат подобна помощ. За бенефициенти по тази мярка се считаха лицата, сключили договор със сертифицираща организация и получили разрешение от Министъра на земеделието. Бенефициентите трябваше да притежават определен опит. Под опит се разбира притежаването на сертификат или писмено доказателство за съответствие на производството или диплома за средно професионално или висше образование с квалификация земеделие или ветеринарна медицина. На подпомагане по програмата подлежаха всички сектори на биоземеделието - биологично растениевъдство, животновъдство, винарство и пчеларство. През настоящия програмен период 2021-2027 г. подпомагането на биопроизводителите продължи, като то обхваща не само сертифицирането, но и прехода от конвенционално към биологично земеделие.

1.9. Съхраняващи се проблеми при контрола

Рядко продуктите на даден икономически сектор са проверявани с такава честота и сериозност, както това става по отношение на биологичните продукти в ЕС, като се започне от първоначалните проверки през периода на преход и сертификация, и се стигне до непрекъснатия мониторинг на биологичните ферми от страна на сертифициращите фирми, правителствата и независими неправителствени организации. Този многостепенен модел на контрол може най-добре да се проследи в Австрия, страната с най-силно развито биоземеделие в ЕС. Тук, както и в повечето останали държави-членки на ЕС, контролът се осъществява на три нива. Първото ниво е правителственото ниво. В Австрия това най-висше ниво на контрол е разпределено между три министерства: Федералното министерство на социалната сигурност и поколенията (Bundesministerium für soziale Sicherheit und Generationen), Федералното министерство на икономиката и акредитацията (Bundesministerium für wirtschaftliche Angelegenheiten und Akkreditierungsstelle) и Федералното министерство на земеделието, горското и водното стопанство и околната среда (Bundesministerium für Landwirtschaft, Forst- und Wasserwirtschaft und Umwelt). Второто ниво на контрол включва: държавно-обществената организация AgrarMarkt Austria, която наблюдава като цяло аграрния пазар, в това число и биологичния пазар, службата за контрол върху храните и акредитационната служба. Второто ниво най-вече контролира самия сертификационен процес. Третото ниво на контрол е оперативното и то включва държавните звена за технически контрол и седемте частни сертификационни дружества в областта на

биоземеделието, които оперират на територията на Австрия. Задача на това ниво е проверка на самите биологични продукти и на биологичните ферми (Vogl, Viberauer, Darnhofe, 2003).

Въпреки тази многостепенна система за контрол не са редки случаите, когато се отбелязват нарушения при спазването на изискванията на биологичното земеделие и това създава известно недоверие у потребителите. В тази връзка се изказват различни препоръки за още подобряване на системата за мониторинг на биологичния сегмент от единния аграрен пазар на ЕС.

Някои експерти предлагат да се засили в това отношение ролята на европейските институции и преди всичко на Сметната палата на ЕС. Тъй като биоземеделието се субсидира и от бюджета на ЕС, то такъв подход е оправдан. Важно е, също така да се постигне уеднаквяване на подхода към контрола в отделните държави-членки. Бурно развиващият се биосектор се нуждае и от единна информационна система с възможност за бърза реакция на контролните органи при открити и повтарящи се нарушения. Замисълът на предложената информационна система е тя да обслужва както интересите на производителите, така и интересите на потребителите, да направи напълно прозрачен пазарът на биологични продукти в ЕС. Предлага се и ЕС да има единна институция за превенция и санкциониране на измамите в областта на биоземеделието, така както действа в сферата на финансите ОЛАФ (Vogl, Viberauer, Darnhofe, 2003).

Други изследователи наблягат на усилването на ролята на националната държава при осъществяването на контрола. Такъв подход е актуален най-вече в скандинавските страни и в Нидерландия. В Дания проблемът около контрола върху биологичното производство се решава чрез предоставяне на допълнителни функции и компетенции на Датската служба за ветеринарен контрол и контрол на храните (Danish Veterinary and Food Administration - DVFA), която е част от Министерството на храните, селското и рибно стопанство на Дания. Чрез подобен подход са определени и компетенциите в областта на биоземеделието на инспекторите в холандската полудържавна организация Skal. Пълното название на тази организация е Фондация Скал за биоконтрол (Stichting Skal Biocontrole - Skal). Тази уникална форма на контрол е от една страна обществена, защото се осъществява от неправителствена организация под формата на фондация, от друга страна държавна – защото финансирането на фондацията е почти изцяло държавно и правната рамка в която действа е определена от холандския парламент и правителството на страната. По този начин в Нидерландия, за разлика от повечето други

държави-членки на ЕС, има само една организация, която е упълномощена както да сертифицира фермите за съответствието им с европейските регламенти за биоземеделие, така и да ги контролира относно спазването на тези изисквания. При това тази организация е под силното влияние на държавата (Skal, 2022).

В Германия обаче подобен подход на засилване на участието на държавата в контрола на биоземеделието не се приема добре. Влиятелната организация Съюз на екологичната хранителна индустрия (Bund der ökologische Lebensmittelwirtschaft - BÖLW) категорично се противопоставя въобще на непосредственото държавно участие в контрола върху процеса на биологично сертифициране. По мнение на Петер Рьориг (Peter Röhrig), член на управителния съвет на BÖLW държавните агенции в Германия не биха упражнявали необходимия строг контрол върху фермерите, производители на биологични хранителни продукти. Държавните служби са партийно оцветени и по един или друг начин ще влезнат във връзка с местни лобита на биопроизводители, което ще занижи контрола, счита Рьориг (Röhrig)

Други конкретни проблеми около контрола на биопроизводството, които се обсъждат напоследък, са увеличението на честотата на проверките, провеждани от сертифициращите органи, както и липсата на ефективен контрол върху биологичните продукти по пътя от производителя до търговеца на дребно или заведението за обществено хранене. Подобен контрол обаче би бил свързан с допълнителни разходи, което още повече би оскъпило и без това твърде скъпите биологични изделия.

1.10. Включване на България в единната система за регулиране на пазара на биопродукти на ЕС

Създаване на правната рамка

Биологичното земеделие на България датира от 1987 година, когато в Аграрния университет в Пловдив е създаден Агроекологичен център. По това време обаче у нас няма утвърдени изисквания за сертифициране на този вид земеделие и съответно биологичните продукти не могат да се продават на регулирания европейски пазар. В началото на 90-те години на миналия век започна постепенната хармонизация на българските правни норми с тези на ЕИО и това засяга и биоземеделието в България, което все още е в начален стадий на развитие. По време на преговорите за присъединяването на България към Европейския Съюз, през 2001 г. у нас се приема

„Наредба № 22 за биологично производство на растения, растителни продукти и храни от растителен произход и неговото означение върху тях“. С това се поставя началото на правната рамка на биоземеделieto у нас. Същата година е приет още един важен правен акт - „Наредба № 35 за биологично отглеждане на животни и биологично производство на животински продукти и храни от животински произход и неговото означение върху тях“. С тези две наредби в българското законодателство доста успешно се транспонират правните норми на ЕС относно производството на биопродукти.

Наредба № 22 регламентира условията за производство на биологични растителни продукти. Важен параметър се явява продължителността на подготовката за биопроизводство. Минимум две години преди засяване на културите трябва да са прилагани правилата за биологично производство, преди производителят да кандидатства за получаването на сертификат за биологичен производител. В случай, че сертифицираният се производител отглежда многогодишни растения, горепосоченият период се удължава на три години, преди получаването на първа биологична реколта. За поддържане плодородието и биологичната активност на почвата се въвежда задължително „зелено“ торене, при което може да се използва оборски тор или компост, като те трябва също да са получени в стопанства с биологично земеделие. Когато пълноценното подхранване на растенията или подобряването на почвата по гореописания начин е затруднено, може да се използват по изключение временно торове, посочени в Приложение 1 към наредбата. Борбата с вредителите, болестите и плевелите се осъществява чрез избор на подходящи видове и сортове растения, чрез сеитбообръщение, обработка на почвата, механично премахване на плевелите. В случай на непосредствена опасност, застрашаваща растението, се допуска също по изключение временна употребата на продуктите, посочени в Приложение № 2 към наредбата. Що се отнася до използваните материали за разсад, семена и посадъчен материал, то те трябва да са произведени по биологичен начин и да са включени в електронната база данни на Изпълнителната агенция по сорт изпитване, апробация и семеконтрол. Съгласно Наредба № 22 за биологичен начин на производство се смята и събирането на некултивирани растения, живеещи в естествена среда, когато начинът на събиране не нарушава естествената среда, като задължително условие е поне три години преди събирането на растенията тези зони да не са били третирани с продукти извън посочените в Приложения № 1 и № 2 на наредбата. Допълнително условие е и тези зони да не са индустриално замърсени (Държавен вестник, 2001-1)

Съответно в Наредба № 35 залягат условията за производство на биологични продукти от животински тип както следва:

- Изисква се да е спазен преходния период, който се отнася както до земята от която се произвежда фураж, така и до отглежданите животни. Относно земята се прилагат разпоредбите на Наредба № 22, а относно животните срокът варира между шест седмици и дванадесет месеца, според вида им.
- Необходимо е животните да произхождат от стопанство с биологично производство, като трябва да се подбират породи, приспособени добре към местните условия и устойчиви на заболявания.
- Животните трябва да се хранят само с фуражи, придобити по биологичен начин, а през периода на бозаене те трябва да се хранят с майчино мляко. Забранено е използването на антибиотици и вещества, стимулиращи растежа и продуктивността на животните.
- Относно профилактика на заболяванията и тяхното лечение се изисква да се подбират подходящи породи животни и методи на селекция, с оглед повишаване устойчивостта срещу заболявания; храненето на животните трябва да става с достатъчно количество качествен фураж, съобразно вида им; на животните трябва да се гарантират редовни разходки и достъп до пасища с цел укрепване защитните сили на организма; препоръчва се подходяща гъстота на отглеждане, за да се избегнат пренаселеността на оборите и свързаните с това здравни проблеми. За лечение на животните могат да се използват фитотерапевтични, хомеопатични препарати, микроелементи и вещества посочени в Приложение № 3 на наредбата. Забранява се използването на алопатични ветеринарно-медицински препарати и хормони.
- Отричат се и строго се забраняват някои традиционни, травмиращи животните практики като например отглеждането на завързани животни. Животните се превозват по начин, ограничаващ стреса и се разтоварват по естествен начин, без използване на електронни стимулатори.
- Във връзка с торенето, максималният брой животни на хектар се определя така, че количеството отделени от тях екскременти, да е равностойно на 170 кг. азот на хектар земеделска земя годишно. Максималният брой животни, съответстващ на това количество е даден в Приложение 12 към Наредбата.

- Във връзка с районите на свободно отглеждане на животните и сградите на отглеждане – поставя се акцент върху свободното отглеждане на открито. Когато климатичните условия не позволяват това, животните се отглеждат в сгради, отговарящи на определени изисквания (Държавен вестник, 2001-2).

Както личи от изброените по-горе условия, може да се заключи, че нашето законодателство в областта на биоземеделието още преди членството ни в ЕС е било напълно хармонизирано с европейските изисквания. Това е важна предпоставка за бързото навлизане на биологичните практики у нас и за съществено наваксване на изоставането, отбелязано през 90-те години. До такъв извод достигат и експертите от Витоша рисърч. Те отбелязват, че посочените две наредби изцяло възпроизвеждат принципите, залегнали в европейските нормативни документи и успяват да хармонизират националното ни законодателство с европейското. Чрез наредбите правилно са регламентирани правилата за внос на биологични продукти у нас. Поставени са основите на системата за контрола на биологичното производство (Витоша рисърч, 2009, с. 8-9).

След присъединяването на България в ЕС през 2007 година за страната ни става задължително спазването на указаните по-горе Регламент № 2092/1991 и по-късно Регламент № 834/2007, но това не води до никакви сътресения в системата на българското биопроизводство, което вече се е приспособило към европейските изисквания.

Мерки за насърчаване на биопроизводството

През първата финансова рамка след приемането ни в ЕС (2007-2013 г.) подпомагането на биологичното земеделие у нас е включено в Програмата за развитието на селските райони в мярка 214 „Агроекологични плащания“ като специфична цел 3 „Подкрепа за развитието на биологичното земеделие като екологосъобразен метод на селскостопанско производство, който е и икономически изгоден.“ (Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони, 2009, с. 160).

През тази финансова рамка на ЕС започва адаптиране на българската аграрна политика към новите екологични изисквания на ЕС, включително и в областта на биоземеделието. Силно нараства и интересът на фермерите към новия метод на земеделие. Още през 2012 г. се отбелязва, че броят на производителите на биологични продукти у нас бързо расте, докато през 2007 г. са били регистрирани само 240 такива

производители, то през 2012 г. броят им вече достига 2 754 регистрирани производители (МЗХ, 2022).

Също по това време в българската общественост започва да се утвърждава разбирането, че биологичното земеделие не само е полезно, но може да бъде и икономически ефективно, особено за страна като България. Учени от Българската академия на науките (БАН) изтъкват, че един от способите за постигане на по-високо благосъстояние на българските граждани е именно развитието на биологичното земеделието. Академик Стефан Воденичаров изразява становището, че на икономиката ни са необходими продукти с висока принадлежна стойност, каквито са биологичните продукти и развитието на биоизземелието може да създаде допълнителен доход и нови работни места. Това е осъществимо ако природните ресурси се управляват правилно и ако бъдат ефективно използвани стимулите, които ни предоставя Европейския съюз. Благоприятен фактор е и нашия мек климат (Воденичаров, 2016).

Освен от ЕС нашата страна получава съдействие при развитието на биологичното земеделие и от Швейцария. Още през 1997 г. с помощта на споменатия вече швейцарски Научен институт по биологично земеделие (FIBL) в Карлово е създадена Фондация „Биоселена“. Една от основните задачи на Биоселена е да популяризира биоизземелието у нас. През 2015 година Биоселена взима участие в европейски научен проект относно обмена на знания за биологичното земеделие „OK-Net Arable“. В проекта участват седемнадесет партньора от тринадесет европейски страни. Нашата страна е представена от д-р Стоилко Апостолов, управител на Биоселена. По време на тази среща д-р Апостолов изтъква, че най-важното предизвикателство за българския пазар на биологични продукти през програмния период 2014 - 2020 г. безспорно е превръщане на биологичното земеделие у нас в реална производствена система със съответните добиви и вътрешна пазарна реализация. По този начин българският данъкоплатец също би усетил ефекта от субсидиите и подпомагането на биологичното производство, което се извършва непрестанно след 2007 г. (Синор ВГ, 2015). Може да се каже, че като цяло тази цел е изпълнена и ефектът от субсидирането на биологичното производство у нас е положителен. Отчита се, че през указаната финансова рамка повече от половината от фермерите, проявили интерес от европейско финансиране, са използвали получените средства за стартиране на биологично производство.

Развитие на стандартизацията и сертификацията

Реформата на стандартизацията у нас започва още в годините преди приемането ни в ЕС. В края на 2005 г. е приет законът за националната стандартизация. С този закон се преминава изцяло от задължителен характер на държавните стандарти, присъщ на периода на плановата икономика у нас, към доброволен характер, като задължителни остават само изискванията, свързани с опазването на живота и здравето на хората, животните и растенията, както и с опазването на природата. Законът регламентира и дейността на обновения малко по-късно Български институт за стандартизация (БИС). Работата на института се състои в разработване и одобряване на българските стандарти (БДС), хармонизирани със стандартите на ЕС. БИС се различава от предишните държавни стандартизиращи органи, защото неговата работа сега е поставена на държавно-обществена основа. Тя се извършва от експерти, организирани в деветдесет технически комитета. БИС работи като самостоятелна институция, независима от правителството и е в постоянна връзка с Европейската комисия, европейските организации за стандартизация и националните организации за стандартизация в държавите-членки. По този начин се осъществява международен обмен относно актуалните проекти по стандартизацията в ЕС. Обществения характер на БИС се гарантира чрез участието на представители на бизнеса и на неправителствени организации, свързани с потребителите, както и с други обществени групи, чиито интереси са свързани със стандартизацията.

Наред с промените в стандартизацията се извършва и промяна в системата за оценяване на съответствието на произвежданите продукти със задължителните изисквания за безопасност, съдържащи се в БДС и в директивите и регламентите на ЕС. Това е дело на Българския институт за стандартизация. През 2006 г. е приет закон, с който се регулира акредитацията на органите за оценяване на съответствието. По този начин се създават възможности частни фирми да навлязат в сертифицирането на стоките и на производителите. Един от аспектите на този преход е и възникването у нас на сертифициращи фирми в областта на биологично земеделие

Първоначално у нас функционират само две сертифициращи организации в областта на биологичното земеделие. Това са създадената с помощта FiBL българска фирма Балкан Биосерт ООД и филиалът на гръцката фирма Institute Bio Hellas. По данни на тогавашното Министерство на земеделието храните и горите, в края на програмния период 2014 - 2020 г., общият брой организации, получили акредитация за издаване на

сертификат за право на биологично производство у нас достига петнадесет (МЗХ, 2022).

Те са следните:

- Балкан Биосерт ООД със седалище в Пловдив,
- КЮ СЕРТИФИКЕЙШЪН” АД със седалище в Пловдив
- СЕРЕС – Сертификация на екологични стандарти ООД, филиал на CERES – Certification of Environmental Standards GmbH,
- Контрол Юнион Сертификейшънс, филиал на Control Union Certifications B.V.
- Институт за контрол на биологични продукти АД, филиал на Institut Bio Hellas AG
- СЖС България ЕООД, дъщерна фирма на SGS. S.A
- БУЛГАРКОНТРОЛА АД със седалище в София
- Агенция за биологична сертификация ЕООД със седалище в Шумен,
- Космосерт услуги за сертифициране АД, филиал на COSMOCERT
- МАКОМ СЕРТИФИЦИРАНЕ ООД със седалище във Велико Търново
- Агро Органик Контрол ЕООД със седалище в Ямбол
- Био Сертификейшън ЕООД със седалище в Пловдив
- НУТРАМЕД ЕООД със седалище в Пловдив
- Глобал Серт ООД, дъщерна фирма на RIGCERT, със седалище в София
- ОРГАНИК СЕРТ със седалище в Шумен

Първа фирма на пазара на този вид сертифициране е Балкан Биосерт ООД. Дружеството е създадено още през 2003 г. и от тогава силно е разширило обхвата на дейността си. През 2005 г. Балкан Биосерт създава филиал в Скопие (Северна Македония), който по-късно е преобразуван в дъщерна фирма. Партньор на Балкан Биосерт е Международният институт за пазарна екология (Institut für Marktökologie GmbH), който се намира в град Констанц (Германия) и упражнява контролна и сертифицираща дейност в областта на биологичното земеделие още от 1990 г.

Кандидатстването за сертификат издаден от Балкан Биосерт се извършва като се представят изискваните от фирмата документи, след което разглеждащият документите инспектор, назначен от фирмата, оценява и определя статуквото на кандидата. След анализ на документите и посещение на фермата с цел сверяване на данните, се взема решение за издаване на сертификат или за отказ. От момента на издаване на сертификата, сертифицираната фирма се счита за акредитирана за производство на биологично чиста продукция, като обаче фермата не може да продава биологични продукти докато не изтече съответния преходен период, който зависи от вида на аграрното производство. Друга сертифицираща фирма, която успешно разширява

пазарния си дял е МАКОМ СЕРТИФИЦИРАНЕ ООД и ОРГАНИК СЕРТ със седалище в Шумен.

Трябва да се отбележи, че процедурата по сертифициране на биологичното производство не е еднократен акт. Контролът от страна на сертифициращите фирми е постоянен, като са въведени и задължителни ежегодни проверки. В стойността на цената на сертифицирането се включват обработката на документите за кандидатстването, годишните инспекции на оборудването и производствените процедури в предприятието, необходимите лабораторни анализи на пробите, процедурата за оценка на резултатите от направените инспекции, както и процедурата по сертифицирането, издаването на сертификата и оценяването и издаването на първоначалното разрешение на логото. В определени случаи се извършват и допълнителни услуги, представляващи съответно и допълнителни разходи за сертифициращото се предприятие. Ценоразписите на сертифициращите фирми показват, че цените на сертификатите за биологично земеделие непрекъснато се увеличават и това е още едно потвърждение за необходимостта от финансово подпомагане на биологичните производители чрез фондовете на ЕС (Балкан Биосерт, 2022).

1.11. Изводи към първа глава

Биологичното земеделие води началото си още от 19 век. То е познато също като органично земеделие и биодинамично земеделие. В основата на концепцията за биологично земеделие лежи разбирането за неразривната връзка на човека и природата, за кръговрата на природните ресурси и за необходимостта от ограничаването на човешката намеса в естествените процеси. С развитието на екологията концепцията за биологично земеделие се съчетава с други природосъобразни методи за устойчиво развитие.

Още от самото начало на европейската интеграция се отделя специално внимание на селското стопанство. В началото вниманието на европейските институции е насочено основно към увеличаване на аграрното производство, което обаче довежда до натрупване на аграрни излишъци и до прекомерно натоварване на бюджета на общността. Това поражда сериозна критика към провеждането на Общата селскостопанска политика.

Постепенно обаче с навлизането на екологията в интеграцията се извършва „позеленяването“ на Общата селскостопанска политика на ЕС. По този начин биологичното земеделие се превръща от концепция с периферно значение в основополагащ принцип. Тази тенденция се усили след пандемията Ковид-19 и стартирането на новата финансова рамка 2021-2027 г.

Бурното развитие на биологичното производство, което започва през 90-те години на миналия век, постепенно обхваща не само развитите икономики, но и оформящите се големи възникващи пазарни икономики като Китай и Индия, важни играчи на глобалния пазар на стоки и услуги. То става важен икономически фактор. Водещите позиции на Европа при формирането и налагането на новата концепция за природосъобразно земеделие налагат да се отдели специално внимание на разработването на единни правила за функциониране на единния европейски пазар за биологични продукти.

Динамичните промени, които настъпват в икономиката и по-специално в аграрния ѝ сектор са причина непрекъснато да се усъвършенства правната рамка на единния европейски пазар на биологични продукти. Всеки нов регламент на ЕС, обслужващ биологичното земеделие, допринася за успешното развитие на пазара и за благоденствието на производителите и потребителите. Независимо от постигнатите успехи съществуват обаче критични мнения относно необходимостта от усъвършенстване както на правната база, така и на системата за контрол.

Въпреки, че България се присъединява към ЕС твърде късно, тя успява сравнително бързо да се адаптира към изискванията на европейското биологично земеделие. За това допринася както своевременното реформиране на българската система за стандартизация и акредитация, така и насочването към биоземеделието на средства от европейските фондове.

Редица автори подчертават, че България разполага с добри абсолютни и относителни предимства за развитие на биологичното земеделие. То би могло да създаде значителна добавена стойност и би спомогнало за създаване на заетост.

ГЛАВА 2. СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ НА ПАЗАРА НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

2.1. Динамика на производството на биологични продукти

Обща картина

В рамките на Европейския Съюз все още се забелязва недостатъчно производство на биологични продукти от видовете хранителни, козметични, текстилни, фармацевтични и алкохолни. Отделните държави потребяват и произвеждат продуктите от тези браншове в различна степен, в зависимост от климатичните условия на държавата, от локалното търсене и от търговските отношения с други държави-партньори.

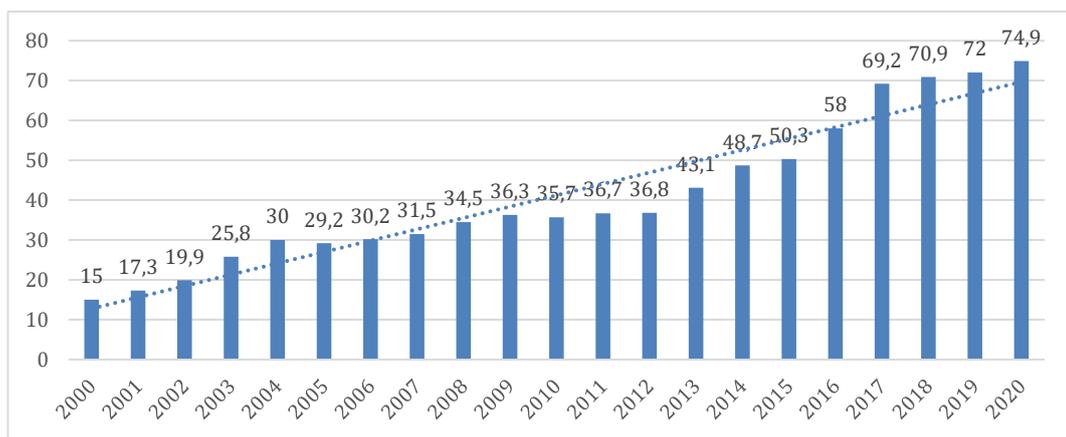
Вътрешното предлагане в рамките на всяка държава-членка се осъществява от многобройни малки предприятия, характерни за европейския фирмен модел, например едноличния търговец представен като юридическо лице (ЕТ) и фирмата, принадлежаща на собственици-съдружници – Дружество с ограничена отговорност. Установявайки се на пазара даденият производител е изправен пред решението за избор на форма на търговия и пласмент. Състоянието и растежа на пазара се намира в пряка зависимост от активността на производителите, намиращи се в разглежданите европейски държави. Дали дадена фирма ще участва и на външния пазар зависи от множество обективни и субективни причини.

Коефициентът предлагане към търсене на местния пазар показва доколко е необходим внос на биологични продукти. Внасяните биологични стоки са неизменна част от пазара, предпочитани от потребителя обаче са местните стоки. В ЕС биологично обработваните области се увеличават ежегодно, дори и по време на кризисни години. Принципно в пазарната икономика развитието на предлагането зависи от колебанията при търсенето и този принцип с особена сила е валиден за настоящата световна икономика поради структурата на пазара с намалени складови количества на продуктите от всяка една част на икономиката.

При икономиката на селското стопанство по същия начин най-съществено влияещият фактор върху предлагането, и увеличаването на сертифицираните земеделски биологично обработваеми земи е, размерът на търсенето на сертифицираните биологични продукти. Съществуват и второстепенни фактори, влияещи върху развитието на предлагането, например трудности възникнали при

сертифицирането на продуктите, при финансирането на производството, при прочистването на почвите до необходимото ниво на биологичност, изисквано от европейските норми или от частните фирми-сертификатори, климатични промени и дадености, и други по-второстепенни фактори.

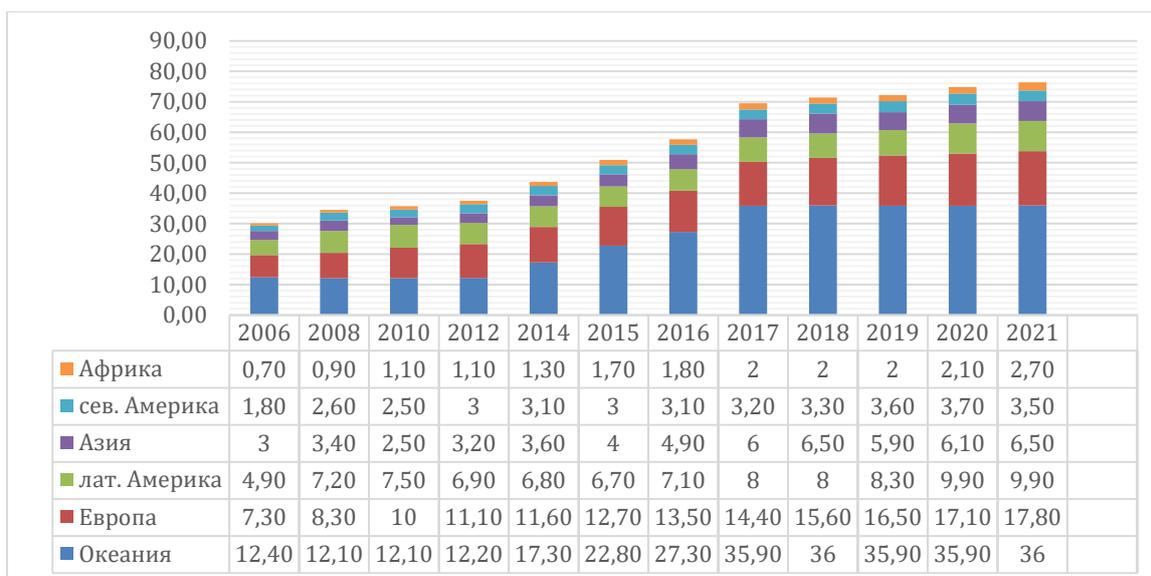
На диаграмата на фигура № 3 е представен размерът на биологично сертифицираните земеделски площи всяка една година от 2000 г. до 2020 г. в световен план. Трендовата линия ясно показва тенденцията на растеж на биологично обработваните площи, която се запазва независимо от единичните отклонения, например през 2010 година. Отбелязването на спад през 2010 година се компенсира от развитието през 2013 година и тенденцията се запазва до края на разглеждания период, като през 2017 година се наблюдава особено силно преориентиране на земеделските стопани към биологично земеделие.

Фигура № 3: Развитие на биологично обработваните земеделски площи в света (млн. ха, за периода 2000 – 2020 г.)

Източник: Съставена от автора по данни от FibL., Willer, H. Billanzpressekonferenz 2022.

Що се отнася до разпределението на сертифицираните за биологично земеделие площи (земеделски земи, пасища и други не обработвани площи, предназначени за събиране на диви плодове), то любопитни данни са посочени във Фигура 4. Там се вижда, че най-голям дял по този показател има Океания (Австралия и островите около нея). На този най-малък континент се падат почти половината от сертифицираните площи. Причината за този феномен е огромния размер на фермите в Австралия, стотици пъти надминаващ средния размер на фермите в ЕС. Поради тази причина, независимо от големите сертифицирани площи, дялът на биологичната аграрна продукция е относително скромен – около 3% от общото аграрно производство (Better Health Chanel, 2022).

Фигура № 4: Сертифицирани площи по континенти от 2006 г. до 2021 г. (млн. ha).

Източник: Съставена от автора на база на данни от Statista

Отрицателно отражение върху пазара на биологични продукти обикновено оказват политическите и икономически турбуленции, каквито са глобалните финансови кризи, войните, силните мигрантски потоци, актуалното състояние с високата инфлация. Това е така, защото пазарният сегмент на биопродуктите е с повишена еластичност на търсенето, за разлика от традиционните хранителни продукти.

Така, например, през периода 2012 – 2018 г., в условията на относителна политическа и икономическа стабилност в регионите с развито биологично земеделие, тенденцията на нарастване на търсенето и съответно на предлагането, е най-силно изразена. През следващия период 2018 – 2020 г., а по някои данни и до 2023 г., се наблюдава известно забавяне на темпа на нарастване на търсенето и предлагането на биологични продукти, породено не на последно място и от растящата политическа и икономическа несигурност в света.

При едно по-подробно разглеждане на общата динамика на развитието на биоземеделието в света се открояват като особено благоприятни следните години: 2003, 2013, 2016 и 2017. Това донякъде се дължи и на подема на кредитирането в тези години, свързано с по-либералната финансова политика, типична за след кризисното възстановяване на икономиката. За ЕС, който до голяма степен е двигател на биологичното земеделие в света, навярно за подема в конкретните години е допринесъл

и фактът, че тези години съвпадат с периодите на най-интензивно финансиране на европейското биоземеделие бюджетните мерки на финансовите програми на ЕС.

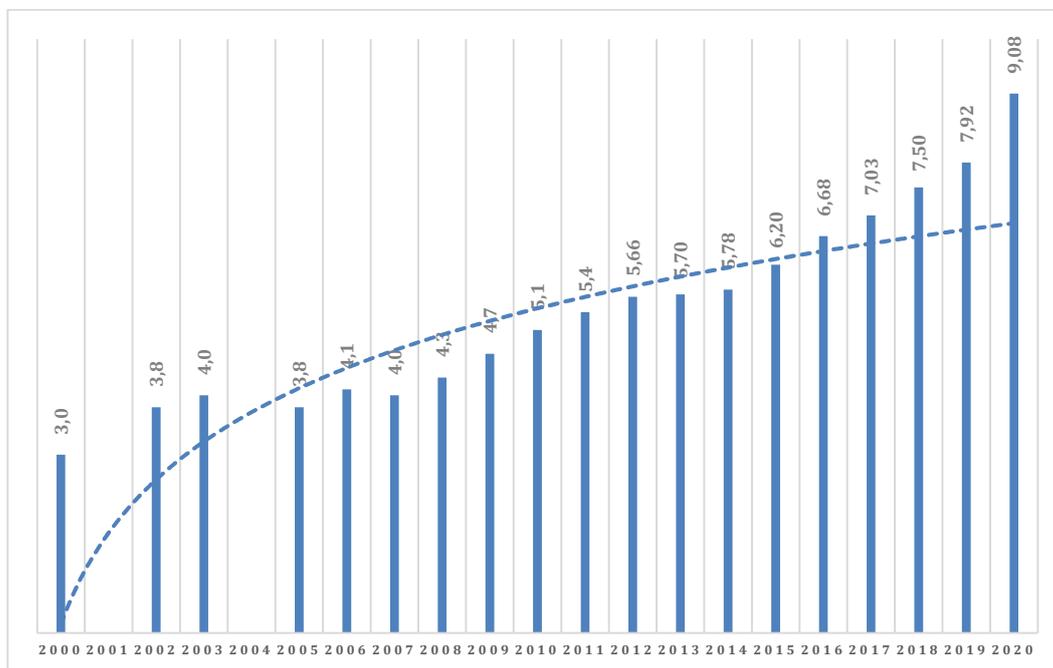
Върху развитието на биоземеделието отражение оказват и промените в правната рамка. През 2015 година Съветът на министрите на земеделието в ЕС легитимира използването на пестицида глифозат за следващ десетгодишен период. Като резултат от това последва усилено конвертиране на земеделско производство към системата на контрол за биологично сертифицирано производство. Това е едно от обясненията за силното нарастване на биологичното производство именно през периода 2016-2017 г., въпреки, това е и периода на най-големия възход на биоземеделието у нас.

За глобалната динамика на биоземеделието важна роля напоследък има и състоянието конкретно на китайската икономика, тъй като биологичният пазар на Китай е най-бързо растящият пазар в световен мащаб. Докато в началото на века делът на биохраните е бил по-малко от 1 процент от общото потребление на храни, то през 2020 г. вече е около 10 процента. Ето защо динамиката на БВП на Китай оказва все по-съществена роля върху световното търсене на биопродукти (Statista, 2023).

Както вече подчертахме, все пак определящо значение за световното производство и потребление на биопродукти, продължават да оказват най-вече ЕС и САЩ. На Фигура № 5 може да се проследи нарастването на сертифицираните площи на биологичното земеделие в страните-членки на ЕС през един доста продължителен период, започващ от момента на функционирането на европейската интеграция през 1958 г. и продължаващ до сега. Логаритмичната трендова линия безспорно показва една устойчива положителна тенденция на растеж, независимо от отклоненията през отделни години. Липсващите данни от статистиката на Евростат за някои години също не оказват съществено влияние върху тренда и върху реалната представа за развитието на предлагането на биологични земеделски продукти в ЕС.

Финансовата криза от 2008 - 2009 г., оказва своето негативно отражение върху биоземеделието. Това въздействие продължава в отделни региони на света чак до 2012 г. Предходната диаграма (Фигура № 4) показва как отрицателното въздействие на финансовата криза в глобален мащаб постепенно се преодолява и биопроизводството се възстановява при нормализирането на глобалната икономика след 2012-2013 г.. За разлика от глобалната ситуация, тази в биоземеделието на ЕС се характеризира с по-слабо производство в един по-ранен период между 2005 и 2007 година. Може би една от причините за това е източното разширяване на ЕС, при което в статистиката започват да се отчитат и данните за страните от Централна и Източна Европа с относително по-

слабо развитие на биологичното земеделие. Това е причина за намаляване на средните показатели относно дела на биологичното производство и в целия ЕС.

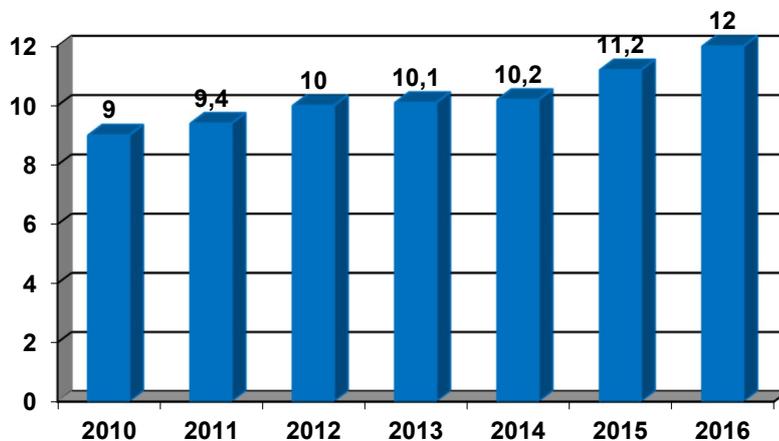
Фигура № 5: Площ, използвана в биоземеделието на ЕС, като процент от общата земеделска площ (млн. ха, за периода 2000 – 2020 г.)

Източник: Съставена от автора по данни от Евростат.

Динамиката на развитието на биопроизводството в глобален и в европейски мащаб е предмет на анализ на учени и експерти от различни специализирани институти и неправителствени организации. Според учени от изследователския институт в Швейцария FiBL, особено успешно се е развил пазарът на биопродукти във водещите европейски страни Франция, Австрия и Германия именно през 2016 г. Тогава се отбелязва ръст от 11,4 %, най-високият за целия период 2000 – 2020 г. и оборотът с биохрана в ЕС именно тогава достига рекордната величина от 33,5 млрд. €. Според тях през 2016 година ЕС разполага с 13,5 млн. ха сертифицирани биологични земи, като най-голям индивидуален растеж на биопроизводството се наблюдава в Испания, страна, в която в началото на века почти е отсъствало биоземеделие. Въпреки това обаче, даже и след бума на биопроизводството през периода 2016 – 2018 г. биологично обработваните земеделски земи в ЕС са едва около 7%, което говори за големия потенциал за по-нататъшно развитие. Действително през 2020 г. вече е достигнат дял на биологично обработваните земи от около 9% (FiBL & IFOAM Organics International, 2022, p. 25).

Заслужава специално да се отбележи и сходството в трендовите линии на Фигура № 3 и Фигура № 5, което е още едно доказателство за определящата роля на ЕС в глобалното биоземеделие. Както вече бе отбелязано единственото отклонение е в изместването на тренда в ЕС надолу през 2005 – 2007 г., т.е. в един по-ранен период, отколкото в глобален мащаб. Явно все пак в Европа се наблюдават известна собствена специфика, свързана най-вече с голямата зависимост на тренда от бюджетното финансиране. То пък има цикличен характер, тъй като се подчинява на седем годишния цикъл на финансовите рамки на ЕС.

Същата тази специфика може да се отбележи и относно въздействието на пандемията Ковид-19 през периода 2020 - 2022 г.. В този случай също има по-силно негативно въздействие върху глобалния тренд при биоземеделието, отколкото в мащабите само на ЕС. Както се вижда и от Фигура № 5, биоземеделието в ЕС както дял, продължава да расте и през периода на пандемията, увеличавайки се от 7,92 % през 2019 г. на 9,08 % през 2020 г., в глобален мащаб през началния период на пандемията (2020 г.) се наблюдава стагнация (Фигура № 4).

Фигура № 6: Обща площ, използвана в биоземеделието на ЕС (млн. ha, за периода 2010 – 2016 г.)

Източник: Съставена от автора по данни от Statista.

Изхождайки от посочената по-горе специфика е добре да се обърне известно внимание конкретно и на динамиката на нарастването на площите за биологично земеделие в ЕС през периода 2010 – 2016 г. (Фигура № 6). Там личи, как промяната в нормативната уредба на биоземеделието, по-специално либерализирането на режима относно забраната на някои пестициди, се е отразило положително върху

разширяването на сертифицираните площи. Докато за целия период имаме увеличение на площите за биологично земеделие от около 3 млн. ha, то само за две години 2015 – 2016 ръстът е почти 2 млн. ha. Всичко това още веднъж показва, че при анализа на тенденциите в развитието на биоземеделието трябва да се отчитат не само обективните фактори, свързани най-вече с икономическата конюнктура, но и някои важни субективни фактори, свързани с управлението на този бранш.

Напоследък към факторите, които оказват съществено въздействие върху биоземеделието, трябва да причислим и климатичния проблем. Новата Обща селскостопанска политика на ЕС за периода 2021 – 2027 г. съдържа редица фрагменти в полза на климата, наблягайки на ограничаването на използваните енергийни и други материални ресурси. По този начин ОСП се включва в екологичната програма на съюза за целите през 2030 г. (European Commission, 2023). Това прави вече Общата селскостопанска политика част от амбициозния план за зелена трансформация на цялата европейска икономика.

Специфика в отделните държави-членки на ЕС

Интерес представляват динамиката на растежа на биологичното земеделие в отделните държави-членки на ЕС и мястото на България в този процес. За да се направят съответните изводи са сравнени данните за увеличаването на площите, сертифицирани за биоземеделие, през два периода (таблица № 3). Първият обхваща годините 2012-2016 г., а вторият периода 2016-2020 г. Целта е да се проследи как бумът в биоземеделието на ЕС, който се наблюдава след 2016 г. до появата на пандемията Ковид-19, се е изявил в различните части на съюза.

Таблица № 3: Сертифицирани за биоземеделие площи в държавите-членки на ЕС (ha и изменение в %)

Държава	2012 г.	2016 г.	2016 спрямо 2012 г.	2020 г.	2020 г. спрямо 2016 г.
Австрия	533230	571423	+7,2	671703	+25,9
Белгия	59684	78452	+31,4	99072	+65,9
България	39138	160620	+310,4	116253	+197,0
Германия	959832	1135941	+18,3	1590962	+65,8

Гърция	462618	342584	-25,9	534629	+15,6
Дания	194706	201476	+3,5	299998	+54,4
Естония	142065	180852	+27,3	220796	+55,4
Ирландия	52793	76701	+45,3	74666	+41,4
Испания	1593197	2018802	+14,9	2437891	+38,8
Италия	1167362	1796333	+53,9	2095364	+79,5
Кипър	3923	5550	+41,5	5918	+50,8
Латвия	195658	259146	+32,4	219150	+12,0
Литва	156539	221665	+41,6	235471	+50,4
Люксембург	4130	4274	+3,5	6118	+48,1
Малта	37	24	-35,1	67	+81,1
Нидерландия	48038	52204	+8,7	71607	+49,1
Полша	655499	536579	-18,1	509286	-22,3
Португалия	200151	245052	+22,43	319540	+59,6
Румъния	288261	226309	-21,5	468887	+62,7
Словакия	164360	187024	+13,8	222896	+35,6
Словения	35101	43579	+24,2	52078	+48,4
Унгария	130607	186322	+42,7	301430	+130,8
Финландия	197751	238240	+20,5	316248	+59,9
Франция	1030881	1537351	+49,1	2517478	+144,2
Хърватия	31904	93593	+193,4	108610	+240,4
Чехия	468670	488591	+4,3	540375	+15,3
Швеция	477684	55	+15,7	610534	+27,8

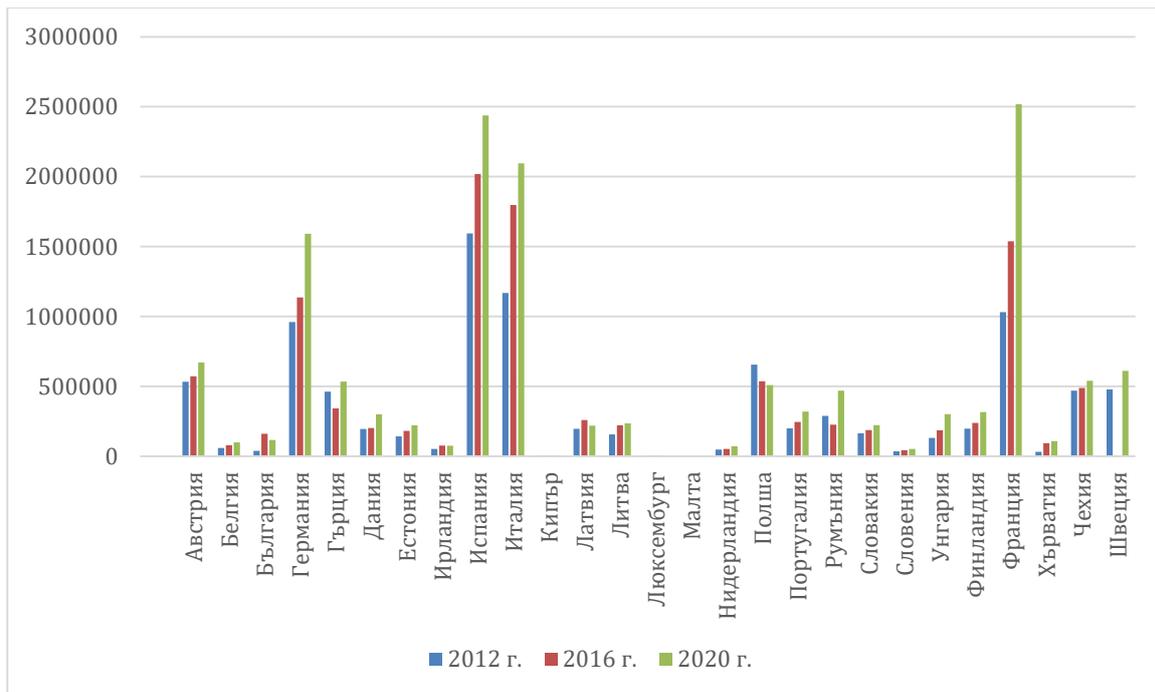
Източник: Съставена от автора по данни от Евростат.

Какви изводи могат да се направят относно спецификата в развитието на биологичното производство и предлагане в отделните държави-членки на ЕС.

1. Както се вижда от колона 3 на табл. 3 за периода 2012 – 2016 г. в повечето държави-членки на ЕС се наблюдава нарастване на площите, сертифицирани за биоземеделие. Има обаче и една група държави, където сертифицираните площи намаляват. Тя включва Гърция, Полша, Малта и Румъния.
2. Средният ръст на площите за биоземеделие в ЕС за посочения период е 15%

3. Значително над този показател са резултатите в две държави-членки: България и Хърватия, като България е шампион с трикратно увеличение на сертифицираните площи! Този изключителен резултат се дължи обаче основно на слабото развитие на биоземеделieto у нас през 2012 г. Това личи при едно сравнение с Унгария, която има близки по размер параметри с нашите в областта на селското стопанство. В Унгария през 2012 г. е имало около 130 хил. ha сертифицирани за биоземеделие площи, докато у нас те са били само около 40 хил., т.е. повече от три пъти по-малко. В следствие на бурния растеж на биоземеделieto у нас през посочения период разликата намалява и през 2016 г. България има вече сертифицирани площи, сравними по размер с тези в Унгария.
4. През втория разглеждан период 2016-2020 г. средният ръст на площите, използвани за биоземеделие в ЕС е вече около 35%.
5. Над този показател е например динамиката в Германия, Дания, Естония, Литва, Румъния, Словения, Унгария и най-вече във Франция.
6. Отново има една група държави, където се наблюдава свиване на биоземеделieto. Този път тя включва България, Ирландия и Полша.
7. При някои държави-членки се отбелязва устойчивост при развитието на биоземеделieto (Франция, Германия, Дания, Австрия, Италия, Испания и др.) но в при други има съществени колебания (Гърция, Румъния, Ирландия, Малта и др.), като подчертано неустойчив характер засега има развитието на биоземеделieto в две страни: България и Полша.

Фигура № 6 дава още по-добра представа, както за динамиката на развитието на биоземеделieto в отделните държави-членки, така и за неговото моментно състояние. Личи, че макар темповете на нарастване на биоземеделieto в някои от новоприетите страни като България, Унгария, Хърватия, Румъния, Естония, Литва, за отделни периоди да са били твърде високи и далеч да са надхвърляли средните параметри за ЕС, то като цяло картината остава неизменна – в европейското биоземеделие продължават да доминират четири страни – Франция, Испания, Италия и Германия.

Фигура № 7: Размер на сертифицираните за биоземеделни площи в държавите-членки на ЕС (ha)

Източник: Съставена от автора по данни от Евростат.

Както личи от Таблица № 3 и Фигура № 7, независимо от високия темп на нарастване на сертифицираните площи в някои новоприети страни като Хърватия, България, Унгария или Румъния, то основна роля за състоянието на биоземеделното в ЕС продължават да играят четири западноевропейски страни: Франция, Испания, Италия и Германия. На тях се падат през 2012 г. около 52% от сертифицираните за биоземеделни площи в съюза, през 2016 г. съответно около 60% и през 2020 г. пак почти толкова – около 59%. По всичко личи, че водещите позиции на посочените четири страни ще се запазят и в бъдеще. При това специално трябва да се подчертае ролята на Франция, която е лидер в ЕС както в конвенционалното, така и в биологичното земеделие. От конверсията на фермите именно в тази страна от конвенционално към биоземеделни, до голяма степен зависи и успеха на плановите на Европейската комисия за 2030 г..

Важно място в анализа на тенденциите в развитието на биоземеделното в ЕС заема и въпросът за дела на сертифицираната за биоземеделни земеделска земя. През 2022 г. по биологичен начин в съюза се обработват около 10% от земеделските площи, а според плановите на Европейската комисия през 2030 г. този дял трябва да достигне цели 25% (European Commission, 2023). Това е много амбициозна задача, която

предполага значително пренасочване на бюджетни средства от конвенционалното към биологичното земеделие. През 2021 г. единствено Австрия е достигнала този показател с дял на биологично обработваните земи, равен на 26,5%. На второ място е Естония, където сертифицираните площи вече заемат около 23% от общите земеделски площи ((FiBL & IFOAM Organics International, 2022, p. 25).

За този голям успех на биоземеделието в Австрия силно допринасят няколко фактора. На първо място това е дългата история на биоземеделието в тази страна, както стана ясно от анализа в първа глава. Вторият благоприятен фактор е високата покупателна способност на австрийското население и неговата готовност да харчи повече за да подбери за храна природосъобразни храни. Съществена роля играе и третият фактор – изявената държавна подкрепа на биофермерите и много добрата организация на този бранш ((BioAustria, 2023).

Би трябвало да се отдели специално внимание и на биоземеделието в Германия. Причините за това са поне две: тази страна е най-голямата икономика в ЕС, наричана „икономически локомотив на ЕС“ и от 2020 г. в Берлин е на власт коалиционно федерално правителство, където представители на Партията на зелените ръководят Министерството на Икономиката и опазването на климата и Министерството на прехраната и селското стопанство. Това създава изключително благоприятна политическа обстановка за ускорено развитие на биоземеделието именно в Германия.

Подобен извод се потвърждава и от най-новите факти. По данни на федералната организация за производство на биологични храни в Германия (BÖLW), само за една година (2021 г) към биологичния аграрен сектор на страната са били добавени над 80 хил. ha обработваема земя, от тях 23 503 ха. Са площи с интензивно земеделие - плодови и зеленчукови площи, лозя. Нови 320 стопанства, занимаващи се досега с конвенционално земеделие, са преминали към биоземеделието. Всичко това, както и обещаната още по-голяма подкрепа от държавата, дава основание на споменатата организация да прогнозира, че през 2030 г. Германия не само ще изпълни поставената от Европейската комисия цел за 25-процентен дял на биоземеделието, но и ще отиде още по-нататък, достигайки 30-процентен дял на биоземеделието (BÖLW, 2022).

Биологични аквакултури

Едно от перспективните направления на биологичното производство на храни е свързано с развитието на биологичните аквакултури. Фигура № 8 представя развитието на това производство в Европейското икономическо пространство (ЕС+ Норвегия и

Исландия) към 2020 г.. Както се вижда от фигурата вЪдещи позиции е заемала Ирландия с производство равно на 30 430 т, следвана от Норвегия с 26 999 т, Исландия – 15 735 т., Италия – 10 167 т., Франция – 9 111 т., Нидерландия – 7 978 т., Испания – 7 476 т., Германия – 6 746 т., Дания – 5 487 т., в България са отгледани 2 500 т. биологични аквакултури, което я нарежда на девето място сред европейски дЪржави, включени във Фигура № 8.. Ако обаче се вземе предвид размера на нашата икономика или броя на населението, може да се заключи, че въпреки сравнително късия период, през който се развива у нас този био отрасЪл, вече има постигнати сериозни резултати. Слабо, почти символично, е развитието засега на биологични аквакултури в Латвия – 8 т., Хърватия – 280 т. и Полша – 282 т. (2020 г.),

Заслужава да се отбележи, че общото производство на аквакултури (конвенционално и биологично) е било както преди, така и сега, съсредоточено в няколко европейски страни. През 2020 г. по традиция начело е била Испания с 272 хил. т, следвана от Франция със 191 хил. т, Гърция със 131 хил. т и Италия със 123 хил. т. В България през 2020 г. общото производство на аквакултури (конвенционално и биологично) е било равно на 8,9 хил. т. Ако анализираме дела на биологичното производство от цялото производство на аквакултури, то се получават следните резултати за посочените по-горе основни производители: Испания – 3%, Франция и Гърция – 5%, Италия – 8%. При България делът на биологичното производство на аквакултури през 2020 г. е бил равен на цели 28%, което е един отличен резултат!

Изводът, който може да се направи е, че при производството на аквакултури в ЕС, а и въобще в Европейското икономическо пространство, съществуват още значителни неизползвани възможности, което създава предпоставки за устойчив растеж. Това потвърждава и опитът на някои по-малки производители на аквакултури като Унгария, Румъния и особено България, където още от самото начало на развитието на този отрасЪл, биопроизводството има съществен дял. Може да се предположи, че по този път ще трЪгнат и другите стартиращи производители на аквакултури като балтийските страни, Словения и Словакия.

Същевременно трябва да се отбележи, че биологичното производство на аквакултури се сблъсква и с известни трудности, особено по отношение на сертифицирането на изкуствените водоеми (развъдници). В Германия например, въпреки бюджетните стимули, през 2016 г. е имало само 94 сертифицирани за биопроизводство водоеми при 123 през 2013 г. През същата 2016 т. в Германия са

произведени едва 1758 т. биологични аквакултури, което представлява около 5% от общата аквапродукция. По това време сертифицираните производители на аквакултури са били 139, от които едва 128 са имали пълен сертификат за биологично производство. Прави впечатление и изключително високата концентрация на тези производители 106 от тях, или около 80% са съсредоточени само в една германска провинция – Бавария. (AFC Consulting Group AG / COFAD GmbH, 2017, S. 25).

Фигура № 8: Производство на биологични аквакултури в държави от Европейското икономическо пространство през 2020 г. (т)

Източник Изготвена от автора на база данни от Statista Deutschland

През финансова рамка 2014-2020 г. съществуваше Европейски морски и рибен фонд на ЕС. Той съфинансираше биологичното производство на аквакултури чрез съответната оперативна програма, управлявана от Европейската комисия и националните агенции за рибното стопанство в държавите-членки. По данни на Европейската комисия за посочения период чрез оперативната програма са били предоставени на рибния отрасъл около 6,4 млрд. евро, като 11% са се разпределяли централно, чрез комисията и 89% чрез националните агенции. За съжаление отсъстват данни каква именно част от тези средства са били изразходвани именно за развитие на биологичното производство на аквакултури. Може да се предположи, че не са били големи, тъй като основният акцент е бил поставен върху устойчивия улов на риба в

океаните и моретата (European Commission, 2015). През новата финансова рамка 2021 – 2027 г. финансов инструмент има променено название – Европейски фонд за морско дело, рибарство и аквакултури, което вече само по себе си говори, че ще се обърне по-голямо внимание на аквакултурите, в това число и на биологичното им производство.

Биологичен текстил

От началото на деветдесетте години на миналия век освен хранителни продукти на биологичния пазар се предлагат още текстилни и козметични продукти, чиято ценова стойност варира в големи граници. Въпреки че хранителните продукти доминират, другите категории биологични продукти се развиват силно в различни периоди от време. При козметичните и текстилните продукти се наблюдава непрекъснато постепенно нарастване от момента на тяхното появяване на пазара. В сравнение с хранителните биологични продукти биологичният текстил възниква сравнително късно, но бързо се утвърждава на пазара, запазвайки постоянна тенденция на растеж. Продуктите от категорията текстил и козметика, поради относително дългият срок на годност, за разлика от хранителните продукти, разполагат с физическата възможност да достигнат до краен потребител, намиращ се на сравнително отдалечено географско разстояние.

През 2001 г. производството на биологичен текстил в света възлиза само на 250 млн. дол., а през 2010 г. вече възлиза на 5,3 млрд. дол., което прави увеличение повече от 20 пъти! (Statista, 2017). Тъй като липсват по-късни данни за обема на производството на биотекстил в глобален мащаб, можем само да предположим, че този висок темп на развитие се е запазил и в момента производството е за около 100 млрд. дол. Имайки предвид, че общия обем на произведения текстил в света е за около 2000 млрд. дол., то може условно да се каже, че на биотекстила се падат някъде около 5% от глобалния текстилен пазар.

Индия е водещият производител на биологичен памук в света. През селскостопанската 2020/2021 г. тя е произвела 38% от този артикул. На втора позиция е била Турция с дял от 24%. Следват: Китай (10%), Киргизстан (9%), Танзания (6%), Казахстан (4%), Гаджикистан (4%) и САЩ (2%). Изброените 8 страни произвеждат 97% от биологичния памук в света (Textile Exchange, 2022).

Най-големият пазар на биологичен текстил, както и на останалите биологични продукти, са Съединените щати. Вторият по размер пазар е този на ЕС. Следват Близкият Изток, Китай, Индия, Австралия. Европейските големи фирми, търгуващи с биологичен текстил, се намират основно в Италия, Франция, Германия, Австрия,

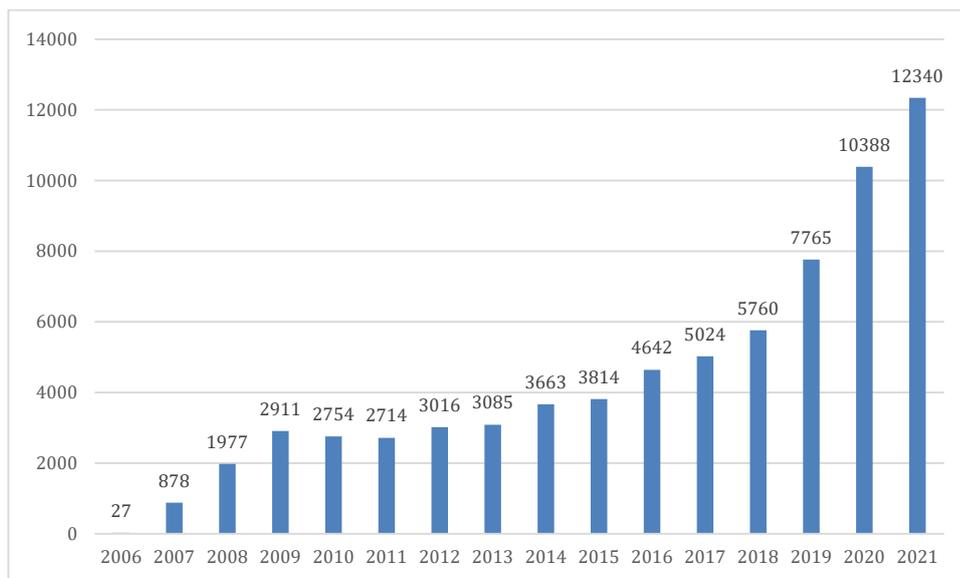
Белгия, Португалия и Швеция. Някои от най-известните сред тях са: Tessile Ecologico Biologico и La Nostra Identitá от Италия, Next organics от Германия, familitex от Португалия, Alumo от Швейцария, Ecological Textiles от Нидерландия, Bugis от Франция и Fein Jersey Group от Австрия.

Веригата на доставки, свързана с производството на биологичен текстил, е дълга. Тя започва някъде в Азия или в Африка, преминава през първична и вторична обработка на биологичния памук, тъкачната или трикотажната индустрия и стига накрая до модните къщи и магазините за продажба на дребно. Например австрийската фирма за биологичен текстил “ZERUM“ ползва аграрна биологична продукция от Гърция и Турция, производственият процес на текстилните изделия продължава в Унгария, фирма организира пласмента в австрийската столица и в градовете Грац и Линц, като реализира една значителна част от оборота и директно чрез интернет.

Пласментният модел на малките фирми, ангажирани с оборота на биотекстил, обикновено е сравнително еднороден - те предпочитат да достигнат до потребителя без посредническа помощ, чрез собствен магазин или чрез платформа в интернет. Има и по-големи фирми, които се ориентират към един по-диверсифициран пласментен подход, т.е. осъществяват както онлайн продажби до определени дестинации, така и продажби в местни магазини, а и продажби чрез утвърдени вериги за конвенционален текстил. Тези фирми обикновено са международни, търсят търговски партньори в чужбина. За пример на фирма с диверсифициран подход на продажби може да се използва баварската фирма за биологичен текстил – BioTextilien Algäu, от района Алгой, ползваща се от възможността на онлайн продажбите и продаваща също така в магазини за биологичен текстил и конвенционален текстил, намиращи се в други райони на Германия, както и в чужбина.

Фигура № 9 показва ясно очертаващата се тенденция на увеличаване на броя на производителите на биологичен текстил в световен мащаб. От диаграмата личи как е поставено начало на пазара на сертифицираните биологични текстилни продукти през 2006 г., когато намира разпространение новият глобален стандарт. Следва усилено развитие в рамките на три години през 2007 г., 2008 г. и 2009 г., след което се усеща финансовата криза, преодоляна напълно едва през 2014 г.. Сериозният възход, е отбелязан през 2016 г. и това показва силното отражение на общата положителна икономическа конюнктура върху производството на биопродукти и в случая на биотекстил. Трябва да се отбележи, че и след 2016 г. продължава възходящия процес на възникване на все нови и нови предприятия, ангажирани с производството на

биотекстил. По данни на Textile Exchange броя на сертифицираните производители на биологичен памук през 2017 г. е малко над 5 хил., през 2020 г. се удвоява и надхвърля 10 хил., а през 2021 г. е вече 12 340 (Textile Exchange, 2022). Ако този изключително висок ръст при биопамука се отразява адекватно на развитието и на биологичните текстилни изделия, то може да се каже, че се потвърждава направената по-горе оптимистична прогноза за многократното увеличение през последните години на стойността на произведения биотекстил.

Фигура № 9: Брой производители в света, сертифицирани по Global Organic Textile Standard

Източник: Изготвена от автора по данни от Textile Exchange

Относно перспективите през производството на биотекстил и особено относно неговото използване в ЕС, красноречиво говори едно изследване на консултантската агенция „Ernest&Joung“. То показва, че 30 % от живеещите в Германия след пандемията Ковид-19 са променили потребителските си нагласи и при избора на текстилните изделия вече не се влияят толкова от цените, а повече от екосъобразността и от прилагането на условията на „честната търговия“ („fair trade“). Айхорн и Готвалд оценяват растящият „авторитет“ на биологичните текстилни продукти като съществен фактор, допринасящ за техния успех на пазара. По-нататъшен анализ обяснява този факт със сравнение между биологичните хранителни и текстилни продукти, а именно че при хранителните продукти с биологично качество се наблюдават много случаи на злоупотреба чрез представяне на продукти с ниско качество като биологични. За разлика от хранителните продукти, при текстилните се наблюдават много рядко злоупотреби, тъй като пазарът на биологичен текстил представлява една малка част от глобалния текстилен пазар и

съответно биологичното производство в такъв малък мащаб не е обект на злоупотреби. (Eichhorn, Gottwald, 2013).

Козметични биологични продукти

През 2002 г. пет големи сертифициращи организации в областта на бипроизводството: германската фирма BDIH, френските Cosmobio и Ecocert Greenlife, италианската ICEA и британската Soil Association се договарят за уеднаквяване на критериите и сертификационните процедури за предоставяне на козметични продукти на статут на биопродукти. Този нов глобален стандарт е наречен COSMOS "Cosmetic Organic and Natural Standard". Козметиката, отговаряща на изискванията на COSMOS може да носи на опаковката си съответното лого. Първоначално стандартът COSMOS се прилага от производителите единствено в ЕС, но постепенно се възприема и извън границите на Европа подобно на стандарта GOTS, предназначен за глобалното производство на биотекстил. През периода 2002 - 2010 г. COSMOS преминава през период на апробация и усъвършенстване и неговият окончателен вариант е публикуван едва през 2010 г. Оттогава посочените по-горе 5 сертифициращи фирми са включени в една обща неправителствена организация, която извършва независим контрол върху спазването на стандарта. По последни данни около по изискванията на COSMOS работят около 1600 производители по целия свят, които произвеждат на над 25 хил. козметични изделия с логото на глобалния стандарт. Тези изделия се продават в повече от 45 държави (COSMOS Standard, 2023).

За продажбата на определени козметични продукти като биопродукти получаване не задължително да се спазва посочения по-горе глобален стандарт, той като той има доброволен характер. Затова като биологични могат да се продават и козметични изделия, които имат друг тип сертификат и съответно ползват друг тип лого. Например, за получаване на сертификата на френската сертификационна организация Cosmebio се изисква от една страна 95% от растителните съставки да имат биологичен произход, а от друга страна задължителният дял на биологичните съставки в продукта да не надхвърля 10 % и тогава може да се получи съответното лого. За разлика от Cosmebio друга известна сертифицираща компания Na True –The International Association for Natural and Organic Cosmetics, се придържа към доста по-строги изисквания относно биологичната част на козметичния продукт.

Проследяването на законодателния подход показва, че изискванията към биологичните хранителни продукти са много по-големи от тези към актуално

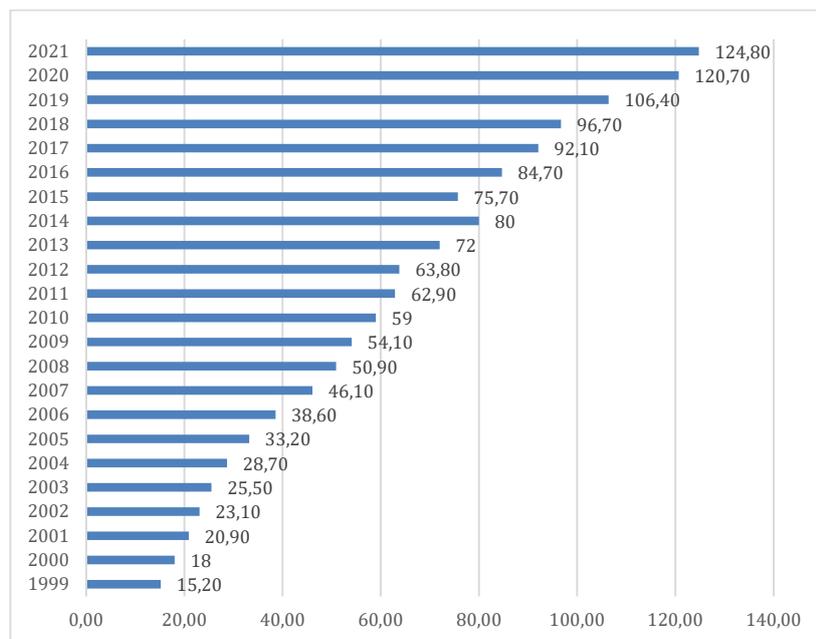
разглежданите козметични продукти. За разлика от потребителите на хранителни продукти, самите потребители на козметични продукти, поставят акцента за пълна биологичност не със същия строг приоритет, както при хранителните продукти, но и в този бранш все по-голяма роля играят фактори като отговорността към природните ресурси и към условията на труд, особено в развиващите се страни.

През последното десетилетие на пазара все повече се използва и понятието „бяла натурална козметика“. Това е козметика, която не изпълнява строго стандарта за биопродукти, но включва основно натурални съставки. Водещи позиции на този сегмент от пазара засега заема Франция. Това до голяма степен се дължи и на стабилното търсене екологични продукти. Днес в тази европейска страна над 80% от потребителите заявяват, че пазаруват основно екосъобразна козметика. Най-голям производител на френска биологична козметика е фирмата Cartier.

2.2. Динамика на търговията с биологични продукти в ЕС

Обща картина

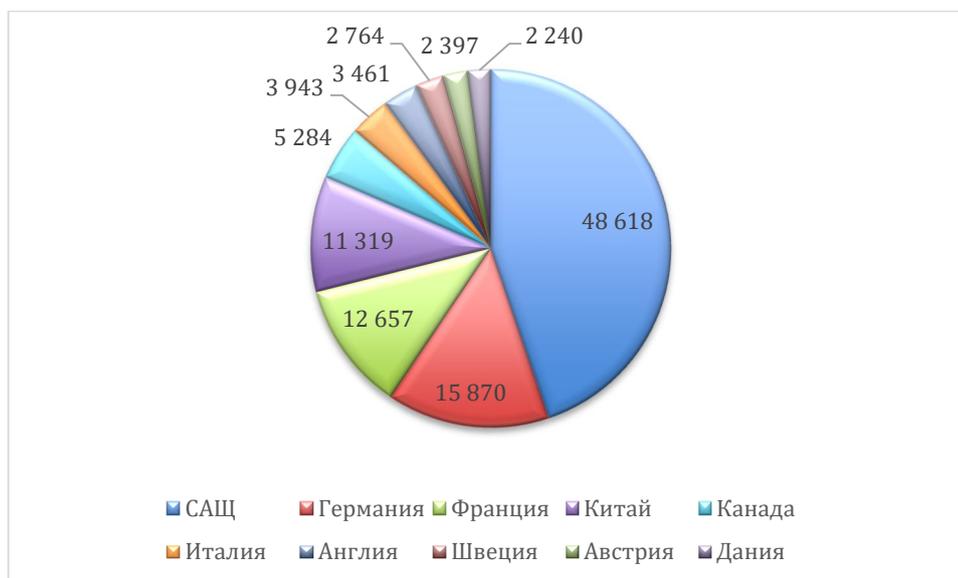
При търговията с биологични продукти през един много продължителен период (двадесет години) се наблюдава почти постоянен растеж на глобалните продажби на биопродукти. Единственото изключение се наблюдава през 2015 г., когато има незначителен спад в продажбите. През всички останали години има увеличение, което за целия период е – повече от 8 пъти, при среден годишен ръст от около 10%.

Фигура № 10: Оборот на глобалния биологичен пазар от 1999 г. до 2021 г. (млрд. евро)

Източник Изготвена от автора по данни от Statista Deutschland

При продажбите на биологични продукти по страни и региони се открояват водещите позиции на САЩ и ЕС. Това личи и от фигурата по-долу. Там се анализира оборота на биохрана по страни. Имайки предвид, че повече от 90 процента от оборота на биопродукти се пада на биохраните, то може да се приеме, че тези данни са представителни за географското разпределение на търговията с биопродукти като цяло.

Фигура № 11 Продажби на биохрана в избрани държави (2021 г. млн. евро).

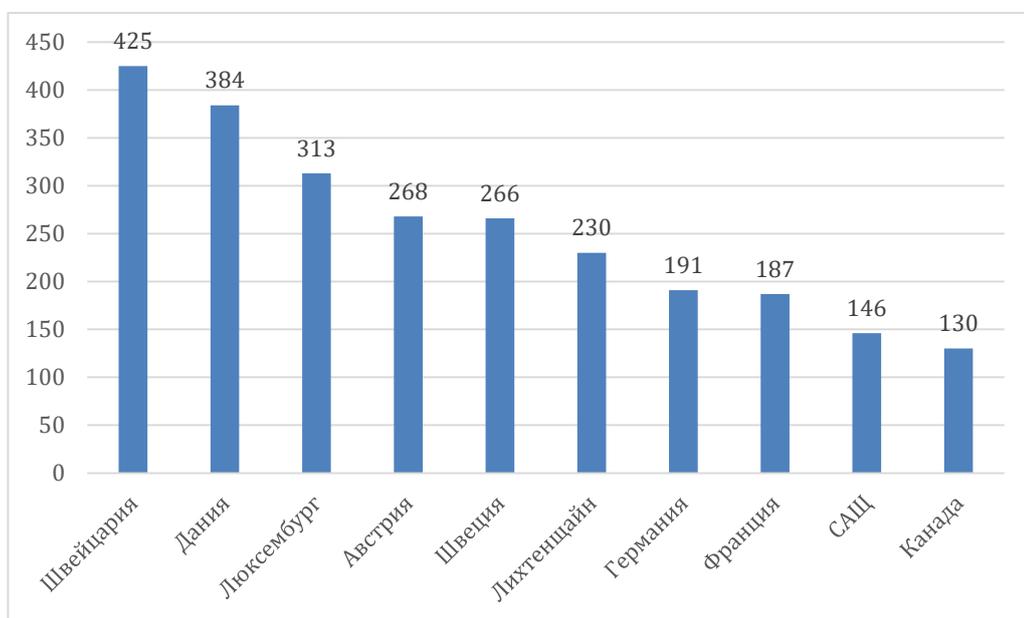
Източник: Изготвена от автора по база данни на Statista

Както се вижда от фигурата по-горе, най-големият пазар на биохрана, а и на биопродукти въобще са Съединените щати. На тях се падат около 45% от продажбите, но ако добавим и Канада с нейния дял от над 5%, то може с увереност да кажем, че на Северна Америка се падат над половината от продажбите на биопродукти в света. На второ място като отделна страна е Германия с дял, приблизително равен на 14%. Следва Франция, чийто дял е малко по-малък – около 12%. Делът на останалите държави-членки на ЕС е приблизително равен на 15%, така, че общо за ЕС имаме дял от около 40%. Трета позиция в глобалните продажби на биохрана, а и на биопродукти въобще, заема Китай с дял около 10%. Следват Канада (5%), Италия (3%) и др.

От гледна точка на динамиката на нарастване на продажбите безспорно се отличава Китай. В рамките само на шест години пазарът на Китай нараства с над 240 % от 4 700 млн. евро през 2015 г. на 11 319 млн. евро през 2021 г., което прави средногодишен ръст от около 21%. Имайки предвид високите темпове на нарастване на БВП на тази страна, както и нейното многочислено население, може с увереност да се

каже, че китайският пазар на биопродукти ще става все по-важен за цялостното развитие на глобалния оборот с този вид продукти.

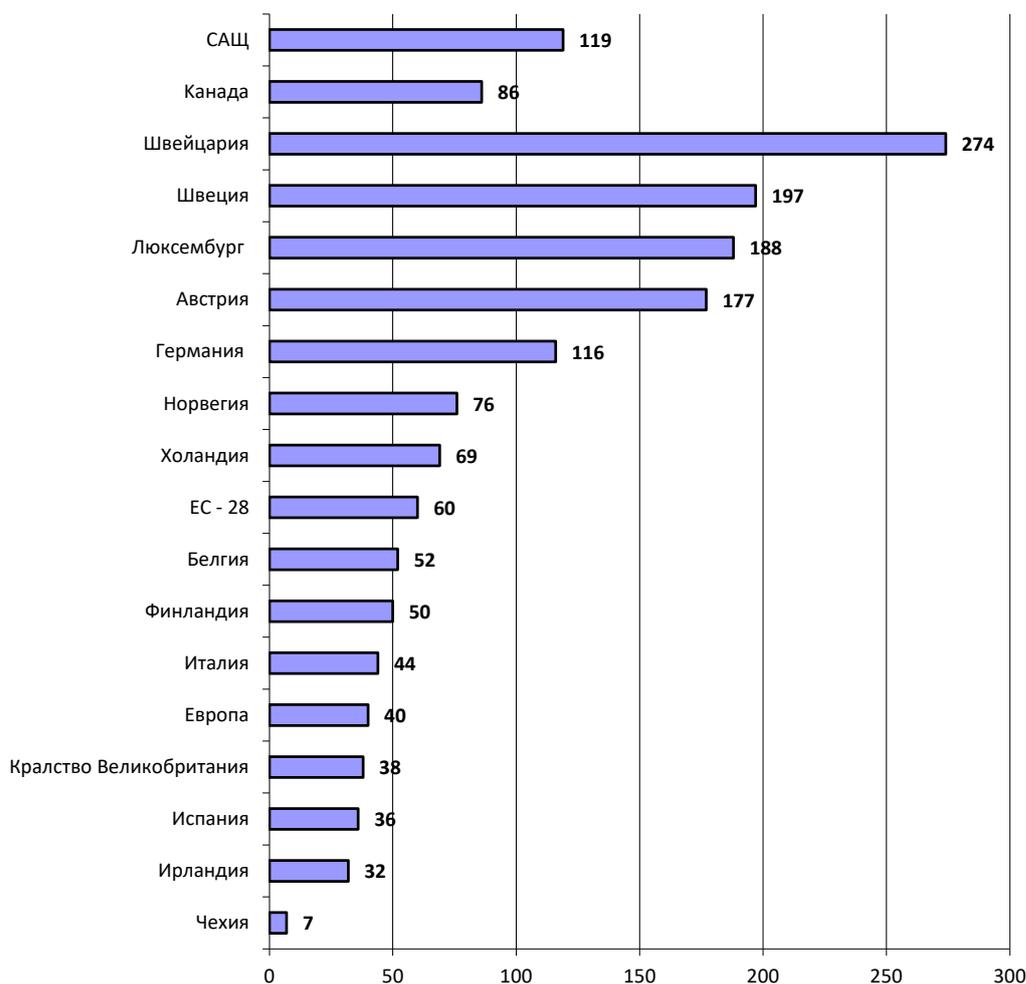
Картината на потреблението на биопродукти в света няма да е пълна ако то не се претегли през населението на отделните държави. Известна представа за продажбите на биопродукти на глава от населението дава Фигура № 12 по-долу. Там е представен оборотът на глава от населението в десетте водещи по този показател страни в света през 2021 г.. В анализа са включени основните страни, представени и на Фигура № 11, но картината сега е доста по-различна. На първите три места излизат сравнително малки население страни като Швейцария, Дания, Люксембург и Австрия, които далеч превъзхождат по този показател САЩ, Германия, Франция и Канада. Що се отнася до Китай, с неговото огромно население, той въобще не попада в тази класация, тъй като там потреблението на човек от населението на биопродукти е под 10 евро годишно. През разглежданата година средно за ЕС потреблението на биопродукти е било равно на 104,5 евро, което е далеч под показателя, постигнат в САЩ (146 евро). В Европа продължава да е ниско потреблението на биопродукти (под 10 евро годишно) в страни като България, Гърция, Португалия, Кипър, Турция, Румъния, Унгария, Словакия, Русия и др.

Фигура № 12: Продажба на биопродукти на глава от населението в някои страни (2021 г., в евро)

Източник: Съставена от автора по данни от Statista.

Към данните от Фигура № 12 трябва да се добави, че водещите страни по консумация на биопродукти на човек от населението не са водещи и по производството на тези продукти в рамките на ЕС. Всички те внасят значителна част от потребяваните биопродукти, като това става основно в рамките на единния европейски пазар. Този въпрос ще бъде разгледан по-подробно в следващия параграф. За да се открият по-добре тенденциите в отделните страни и региони би било добре да се сравнят данните, посочени във Фигура № 12 с тези от Фигура № 13, които се отнасят за 2016 г..

Фигура № 13: Продажба на биопродукти на глава от населението в някои страни (2016 г., в евро)

Източник: Съставена от автора по данни от BÖLW.

Що се отнася до възможностите за внос, то те до голяма степен зависят от размера на вътрешните продажби на биопродукти. Анализът на данните от двете фигури № 12 и

№ 13 показва, че като цяло се запазва една и съща класация по този показател както през 2016 г., така и през 2021 г.. В двата случая лидерите в Европа са Швейцария, Австрия, страните от Бенелюкс и скандинавските страни (без Финландия). Може също да се отбележи, че при водещите европейски консуматори на биопродукти нарастването на потреблението на човек от населението през разглеждания период расте с много по-висок темп, отколкото в Северна Америка (САЩ и Канада). Както през 2016 г., така и през 2021 г. потреблението на биопродукти в световен мащаб остава концентрирано в развитите икономики от Европа и Северна Америка.

2.3. Европейският съюз като вносител на биопродукти

Обща картина

Въпреки, че биопродуктите, които се продават в ЕС продължават да са основно с местен произход, то напоследък се наблюдава и видимо нарастване на вноса на такива продукти. Това се прави заради по-ниските трудови разходи при производството на биопродукти в развиващите се икономики. Чрез вноса им европейските търговци увеличават своята конкурентоспособност на съответния вътрешен пазар.

Независимо от общата тенденция на нарастване на вноса на биопродукти, възникват и периоди, когато има стагнация. Такъв период бе 2019-2020 г., когато вносът бе затруднен от пандемията. Подробен поглед към продуктовете категории показва, че нарастването на вноса на биологични тропически плодове и ориз през този период става за сметка на значително по-малкия внос на зърнени култури и захар. Промени през този период се наблюдават и в класацията на основните търговски партньори на ЕС Китай и Украйна, които през 2019 г. са на първите две места, отстъпват водачеството си на Еквадор и Доминиканската Република. Основните държави-вносители в ЕС през 2020 г. са Холандия, Германия и Белгия (European Commission, 2021).

Една най-обща картина на обема на вноса на биологични продукти в ЕС дава таблицата по-долу. Там е отразено и известното колебание в тренда, което се наблюдава по време на пандемията. През 2020 г. държавите-членки на ЕС 27 внасят биопродукти общо в размер на 2,79 млн. тона, което представлява намаление от 1,9% спрямо 2019 г. (2,85 млн. т). От таблицата се вижда, че най-устойчива е тенденцията на ръст на вноса при три стокови групи: „Храни за кърмачета, сладкарски и тестени изделия, „Други растения и етерични масла“ и „Риба и други неселскостопански продукти“. На тези три

групи през 2020 г. се падат обаче едва 2,6 процента от вноса, измерен в тонове (European Commission, 2021).

Таблица № 4: Внос на биопродукти в държавите-членки на ЕС

Видове продукти	2019 г.	2020 г.	2020/2019
	(хил. т)	(хил. т)	%
Продукти от растителен произход (зърнени култури, плодове, сурово кафе, какао, чай, захар, маслодайни семена и др.)	1503,0	1338,0	-11,0
Месни и млечни продукти, мед	1097,0	1183,0	8,0
Вино, плодови сокове и други напитки	190,0	200,0	5,2
Храни за кърмачета, сладкарски и тестени изделия	34,0	44,0	29,4
Други растения и етерични масла	15,0	19,0	26,7
Риба и други неселскостопански продукти	8,0	10,0	25,0
Общо	2847,0	2794,0	-1,9

Източник: Изготвена от автора по данни от Traces (TRACES NT (europa.eu))

При разглеждането на данните, сумирани в таблицата по-горе, трябва да се има предвид, че съществува съществено разминаване между значението на вноса по дадена стокова група като обем, изразен в тонове, или в евро. Така, например, групата, в която влизат зърнените култури, кафето, чай и други биопродукти от растителен произход с ниска степен на обработка, заема почти половината от вноса, изразен в тонове, но в същото време, при определяне на дела на тази група в стойността на вноса в евро, картината е доста по-различна. По данни от Traces, на тази група се падат едва около 30% от стойността в евро на европейския внос на биопродукти.

Основни вносители и партньори

Най-голям дял в европейския внос на биопродукти уверено заема Нидерландия. През 2020 г. тя е внесла 1,1 млн. т биопродукти, което представлява около 1/3 от целия европейски внос на този вид продукти. Имайки предвид факта, че тази страна консумира значително по-малко от 1/3 от биопродуктите в ЕС е лесно да се предположи, че тя е важен посредник, който осигурява с вносни биопродукти и други държави от ЕС, най-вече съседните Белгия, Германия и Люксембург, а така също скандинавските страни, Австрия и Швейцария. Други големи вносители на биопродукти са Германия с дял около 18% от европейския внос, Белгия (11%), Франция (10%), Италия (5%), Швеция (3%).

Вносът на биопродукти в държавите-членки, присъединили се към ЕС след 2004 г. през 2020 г. е бил равен на около 5% и бележи ръст спрямо 2019 г. от около 1 процентен пункт..

Основните търговски партньори на ЕС при вноса на биопродукти са, както вече бе споменато, са Еквадор, Доминиканската република, Китай и Украйна, от където се внасят по около 200 и 300 хил. т. биопродукти годишно. Малко по-малък, но също значителен е вносът от Перу, Индия и Турция, Между 50 и 100 хил. т. Биологични продукти се внасят още от Колумбия, Бразилия и Мексико. Трябва специално да се изтъкне, че в ЕС се внасят само биопродукти, сертифицирани по правилата на ЕС и на базата на специално двустранно споразумение за признаване на съответната сертификация. Благодарение на усилията главно на Европейската комисия, броят на страните, възприели европейските правни норми в областта на биоземеделieto, непрекъснато расте и това е дало възможност в ЕС да се внесат през 2020 г. биопродукти от 120 държави от всички континенти. Вносът от Еквадор, Доминиканската република и Перу включва главно биологични тропически плодове, ядки и подправки, докато вносът от Китай и Индия основно органични масла и къспе. Биологични зърнени култури се внасят най-вече от Украйна, от Турция ЕС импортира значителни количества биологични плодове и зеленчуци, от Бразилия и Колумбия - захар и захарна меласа. Биологично телешко месо се внася в ЕС основно от Бразилия и Колумбия. Напоследък расте вносът в ЕС и на други биопродукти – биокафе и какао, сладкарски изделия, етерични масла и козметични продукти, биотекстил (European Commission, 2021),

Стокова структура на вноса

По данни от Traces десетте най-внасяни стокови групи съставляват 77% от общия обем на вноса на биопродукти в ЕС, измерен в тона (2020 г.). На тропическите плодове, ядки и подправки се падат около 1/3 от вноса, почти 1/10 на биозахарта, 7% на зеленчуците. Някои продукти от тези стокови групи заслужават специално внимание, тъй като представляват значителен интерес за нашите биопроизводители и евентуални износители в останалите държави-членки на ЕС. През 2020 г. спрямо 2019 г. най-силно се е увеличил вносът на биозехтин (+41%) и на биоориз (+33%), най-силно съкращение се наблюдава при вноса на биологични зърнени култури, къспе от маслодайни култури, захар.

Интерес представлява и сравнението на количествата внасяни биопродукти с тези на внасяните в ЕС конвенционалните продукти от същата стокова група. Например 1/6 от внесените зехтин вече е сертифициран като биологичен, същото качество имат и около

10% от внасяното в ЕС брашно и захар. Като цяло вносът на биологични аграрни хранителни продукти се оценява по стойност на около 2 % от общия внос на хранителни продукти в ЕС (European Commission, 2021).

Внос на биологични плодове и зеленчуци

Особен интерес за нашите биопроизводители представляват възможностите за износ в останалите държави-членки на ЕС на биологични плодове и зеленчуци. Трябва да се отбележи, че тази стокова група заема безспорни лидиращи позиции в европейския внос на биологични продукти, измерен в тона. През 2020 г., пак по данни от Traces, в ЕС са били внесени 1,29 млн. т. биологични плодове и зеленчуци, което се е равнявало на около 46% от общия размер на вноса. Ако към тях добавим ядките и подправките този дял нараства до 65% или около 2/3 от вноса на биопродукти в ЕС.

Известна представа за обема и динамиката на вноса по по-важните видове биологични плодове и зеленчуци дава таблицата по-долу.

Таблица № 5: Внос в ЕС на биологични плодове и зеленчуци

Видове продукти	2019 г.	2020 г.	2020/2019
	(хил. т)	(хил. т)	%
Тропически плодове, пресни, сушени, ядки и подправки	772,0	843,0	9,2
Банани	640,0	679,0	6,1
Зеленчуци, пресни, охладени и изсушени	146,0	147,0	0,7
Бобови култури	56,0	75,0	34,2
Картофи	25,0	23,0	-8,0
Лук, шалот и чесън	25,0	13,0	-48,0
Пресни е сушени плодове без цитрусови. и тропически	123,0	132,0	7,4
Ябълки и круши	31,0	30,0	-3,2
Грозде	20,0	22,0	10,0
Плодови сокове	85,0	76,0	-10,5
Портокалов сок	30,0	30,0	0,0
Ябълков сок	23,0	18,0	-21,7
Преработени плодове, зеленчуци или ядки	55,0	56,0	1,8
Преработени плодове	43,0	45,0	4,6
Цитрусови плодове	28,0	37,0	31,3
Лимони	15,0	21,0	40,0
Портокали	7,0	10,0	42,5
Общо	1 210,0	1 292,0	6,8

Източник: Изготвена от автора по данни от Traces (TRACES NT (europa.eu))

Внесените биологични тропически плодове, ядки и подправки са главно от Еквадор (35 % от общото количество, равно на 0,3 млн. т.), от Доминиканската Република (26 %) и Перу (15 %). Почти половината от внесените биологични цитрусови плодове произхождат от Южна Африка (43 %), докато биологични плодове се внасят предимно от Турция (25 %), Аржентина (15 %) и Украйна (12 %). Повече от половината от внесените плодови биологични сокове са с произход Турция (28 %) и Мексико (25 %). Страните от Близкия изток пък са основният източник на биологични зеленчуци, в т. ч. Турция (34 %) и Египет (31 %). Що се отнася до заготовките от зеленчуци, плодове или ядки, Еквадор е основният доставчик (20 %).

Може да се отбележи, че митническите данни показват непрекъснато нарастване като цяло на вноса в ЕС на биологични плодове и зеленчуци, както в непреработен, така и в преработен вид. Очевидно съществува стабилно търсене на тези продукти и има взаимен интерес за увеличаването на този обмен и от двете страни на търговските сделки – развиващите се страни и вносителите от ЕС. За страните от Африка, Азия и Латинска Америка износът на биологични плодове и зеленчуци в единния европейски пазар представлява важен допълнителен източник на валутни приходи, за ЕС изгодата е двояка, от една страна се внасят конкурентоспособни продукти, които лесно се пласират на вътрешния пазар, от друга се разширяват възможностите за износ на европейски стоки в посочените страни, които сега разполагат с допълнителни валутни средства.

Внос на биологични зърнени култури, маслодайни семена, захар и техни производни

Около 40 % от внесените биологични продукти се отнасят към продуктите категории полски култури или към техните деривати (1,1 млн. т.), като тук не се включват такива биологични продукти като нишесте, тестени изделия, сладкиши, бисквити, хляб, спирт. Половината от вноса по тази стокова група се пада на маслодайните култури и изделията от тях. Голяма част от кюспето, което се изнася, основно от соя, се използва за фураж на животните, отглеждани по биологичен начин в ЕС и по-специално за отглеждането на биологични свине. В групата са включени и около 300 хил. т. зърнени култури: ориз, царевича, пшеница, както и брашна. Внася се също около 230 хил. т. захар и меласа.

Таблица № 6: Внос в ЕС на биологични зърнени култури, маслодайни семена и захар

Видове продукти	2019 г.	2020 г.	2019/2020
	(хил. т)	(хил. т)	%
Шрот (кюспе)	298,0	232,0	-22
Соев шрот	288,0	223,0	-22,5
Захар от цвекло и тръстика	210,0	190,0	-9,7
Захар, различна от цвекло и тръстика	40,0	39,0	-2,7
Соя	130,0	137,0	5,4
Маслодайни семена, различни от соя	156,0	137,0	-12,2
Слънчоглед	58,0	29,0	-4,9
Ленено семе	27,0	28,0	3,7
Рапица	22,0	22,0	0,0
Сусамово семе	19,0	22,0	16,0
Зърнени култури, различни от пшеница и ориз	189,0	111,0	-40,9
Царевица	165,0	89,0	-46,2
Ориз	70,0	93,0	33,1
Пшеница	131,0	86,0	-41,9
Палмово масло	39,0	43,0	12,9
Растителни масла, различни от палмово и маслиново масло	13,0	17,0	30,7
Брашна и други продукти на мелничарската промишленост	18,0	22,0	22,2
Общо	1 293,0	1 108,0	-14,3

Източник: Изготвена от автора по данни от Traces (TRACES NT (europa.eu))

От таблицата по-горе личи, че вносът на биологични маслодайни семена и производни продукти през 2020 г. намалява с около 11 % спрямо предходната година, главно поради по-малките количества шрот и слънчогледови семена. При зърнените храни вносът от трети страни в ЕС показва също спад от -23 %, който е особено забележим за царевичата и пшеницата. Вносът на захар намалява съответно с 9 %. Това не може да се определи като дълготрайна тенденция, а е по-скоро случайно явление, свързано с пандемията Ковид-19, която доведе до спад на почти всички производства.

Най - важните страни, от които се внасят маслодайните семена са Китай, Украйна Индия и Турция , а от Того се внася предимно соя. Намалението при вноса на различните видове шрот (кюспе) през 2020 г. е причинено от рязкото намаление на вноса от Китай (-47 %), който за европейските страни е основният доставчик на този биопродукт. По същия начин вносът на царевича и пшеница спада значително поради сериозното намаляване на количествата идващи съответно от Украйна (-44 %) и Казахстан (-96 %). Що се отнася до биологичната захар, Колумбия става основен доставчик след 50%

увеличение на износа през 2020 г. спрямо предходната година, докато вносът от други основни доставчици, например от Бразилия, Индия и Парагвай бележат спад с около -30 до -35%. Вносът на биологичен ориз през 2020 г. обаче нараства чувствително: от Пакистан с 54%, от Индия с 36 %, от Тайланд с 23% и съответно от Аржентина с 41%. Това говори в известен смисъл за преориентиране на вноса при зърнените култури от традиционните култури – пшеница и царевица към ориза.

Внос на биопродукти от трайни насаждения (без плодове и ядки)

Освен биологични плодове и ядки през 2020 г. са били внесени още 280 хил. т. други биопродукти от трайни насаждения като кафе, какао, зехтин, вино, чай. Както се вижда и от таблицата по-долу, най-голям е дялът на суровото кафе, на което се пада почти половината от вноса при тази стокова група. Вижда се, също така, че вносът на всички биопродукти, обхванати в таблицата по-долу, бележи ръст през 2020 г. спрямо 2019 г., независимо от влошената икономическа ситуация в следствие на пандемията. Това е много показателно за ялната позитивна тенденция при тренда на развитие на посочения внос. Особено силно изразени са положителните резултати при вноса на печено биокафе и преработен био чай (+138%), както и при вноса на биоизехтин (+38%) и на сурово какао (+17%). Почти две трети от суровото кафе се внасят от Перу и Хондурас. Какаото на зърна идва в ЕС от Доминиканската Република (37%), Сиера Леоне (24%) и Перу (13%). Биоизехтинът се внася почти изцяло от Тунис. Чили с дял от 43% и Аржентина с 37% пък са основните доставчици на биовино. Известни количества от този продукт се внасят и от Южна Африка, Австралия, Нова Зеландия и САЩ. Както ще видим по-нататък, при биологичното вино има добри перспективи за реализиране на български износ в останалите държави-членки на ЕС

Таблица № 7: Внос в ЕС на биопродукти от трайни насаждения (без плодове и ядки)

Видове биопродукти	2019 г. (хил. т)	2020 г. (хил. т)	2020/2019 %
Сурово кафе, непреработен чай и мате	132,0	138,0	4,7
Кафе	123,0	131,0	6,7
Какао на зърна	65,0	76,0	16,9
Зехтин	34,0	47,0	38,2
Вино, вермут, сайдер и оцет	16,2	17,0	5,1
Вино	15,9	16,7	5,0
Печено кафе и преработен чай	0,8	1,9	138,0
Общо	248,0	281,0	13,3

Източник: Изготвена от автора по данни от Traces (TRACES NT (europa.eu))

Внос на биологични продукти с животински произход

Пчелният мед, произведен по биологичен начин, е основният вносен продукт от животински произход. Неговият внос обаче през 2020 г. е леко намалял с около 7% главно поради спад на вноса от Китай и Мексико. Може да се предположи, че причината е затруднената логистика по време на пандемията. Вносът на други биологични животински продукти възлиза общо едва на около 530 т. (2020 г.) Причината навярно е, че потребителите на биопродукти предпочитат храните с растителен произход. При месото почти изцяло става въпрос за внос на говеждо биомесо. То се внася основно от страните от Бразилия, Аржентина и от части от Уругвай. Малки количества биомлечни продукти (сирене и кисело мляко) се внасят в ЕС от САЩ.

Таблица № 8: Внос в ЕС на биологични продукти с животински произход

Продукти	2019 г. (хил. т)	2020 г. (хил. т)	2020/2019 %
Яйца и пчелен мед	16032,0	14490,0	-9,6
Пчелен мед	15901,0	14737,0	-7,3
Месо	720,0	530,0	-26,3
Говеждо месо	486,0	275,0	-43,3
Неядливи продукти	233,0	237,0	1,7
Млечни изделия	1,2	2,6	117,0
Общо	16 753,0	15 023,0	-10,4

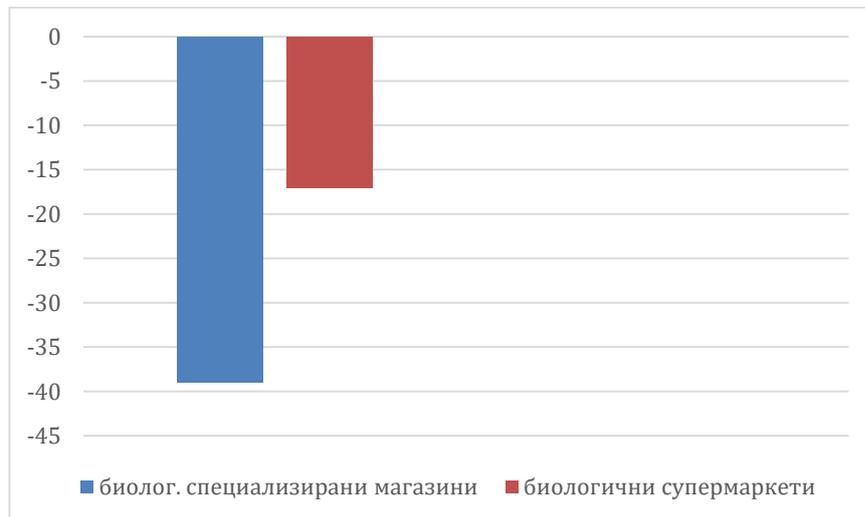
Източник: Изготвена от автора по данни от Traces (TRACES NT (europa.eu))

Фигура № 8 показва изменението на вноса на основните продукти от животински произход през първата година на пандемията Ковид-19. Темата е обширно изследвана именно поради предизвиканите промени, породени от пречки при транспорта на стоки, липса на производство поради невъзможност за работа през дългия период на карантината. Единственото увеличение на внос на продукти от животински вид е на млечните изделия. Наблюдава се като цяло десетпроцентно намаление на вноса в ЕС на биологични продукти от животински произход от трети страни. В следващия параграф по-подробно е разгледана тази проблематика, възникнала в периода на кризата около пандемията Ковид-19.

2.4. Тенденции и фактори при потреблението на биологични продукти в ЕС

Отражение на Ковид-19

В рамките на три години от 2020 – 2022 г. Европа преминава през сериозна криза, свързана с пандемията Ковид-19. Тази криза имаше двойко отражение върху потреблението на биопродукти в ЕС. От една страна свиването на доходите доведе до съкращение на потреблението (основно през първата половина на 2022 г.), което личи и на Фигура № 14 на примера на най-голямата европейска икономика Германия, от друга стана обаче се усили желанието за европейските граждани за природосъобразен живот, в това число и чрез природосъобразно хранене, което предполага бързо възстановяване и даже увеличение на продажбите на биологични храни след края на пандемията.

Фигура № 14 Динамика на продажбите в на биопродукти в Германия през първата половина на 2022 г. (в%)

Източник: съставена от автора по данни от Statista

Може да се каже, че краткосрочната тенденция, породена от пандемията, бе съкращаване на потреблението, но дългосрочната тенденция, която ще се реализира пълноценно след пълното отшумяване на кризата, както и на другите кризисни явления, свързани с войната в Украйна, ще бъде положителна и устойчива.

Дългосрочни фактори

За да обосновем тази положителна прогноза след загубите от сполетялата ни криза, е необходимо първоначално да посочим основните дългосрочни фактори, които не се влияят от конюнктурата и определят динамиката на потреблението на

биопродукти и след това да направим една по-дългосрочна прогноза (параграф 2.5) на перспективните величини на потребление на биопродукти в ЕС и в някои страни-членки, като за целта използваме коефициента на еластичност.

Първият фактор за размера на потреблението на биопродукти в ЕС е свързан с размера на съвкупния доход и с неговото разпределение.

От данните във Фигура № 12 и Фигура № 13 е лесно да се установи, че всички държави, където има голямо потребление на биопродукти на човек от населението - Швейцария, Швеция, Дания, Австрия, Франция, Германия, Великобритания, САЩ, Канада и др. са с високи доходи, т.е. с висок размер на БВП на човек от населението. Всички те са в групата на страните с висок доход според класацията на Световната банка. Нещо повече, ако вземем конкретно Швейцария, Дания, Швеция, Австрия и Люксембург, страни които се открояват по размера на потреблението на биопродукти на човек от населението, можем да установим, че те са и на върха в групата на най-богатите нации: Люксембург заема трета позиция, след Монако и Лихтенщайн, Швейцария е шеста и първа сред страните с население над един милион души; Дания, Швеция и Австрия заемат съответно 15, 17 и 18-та позиции (World Bank, 2023).

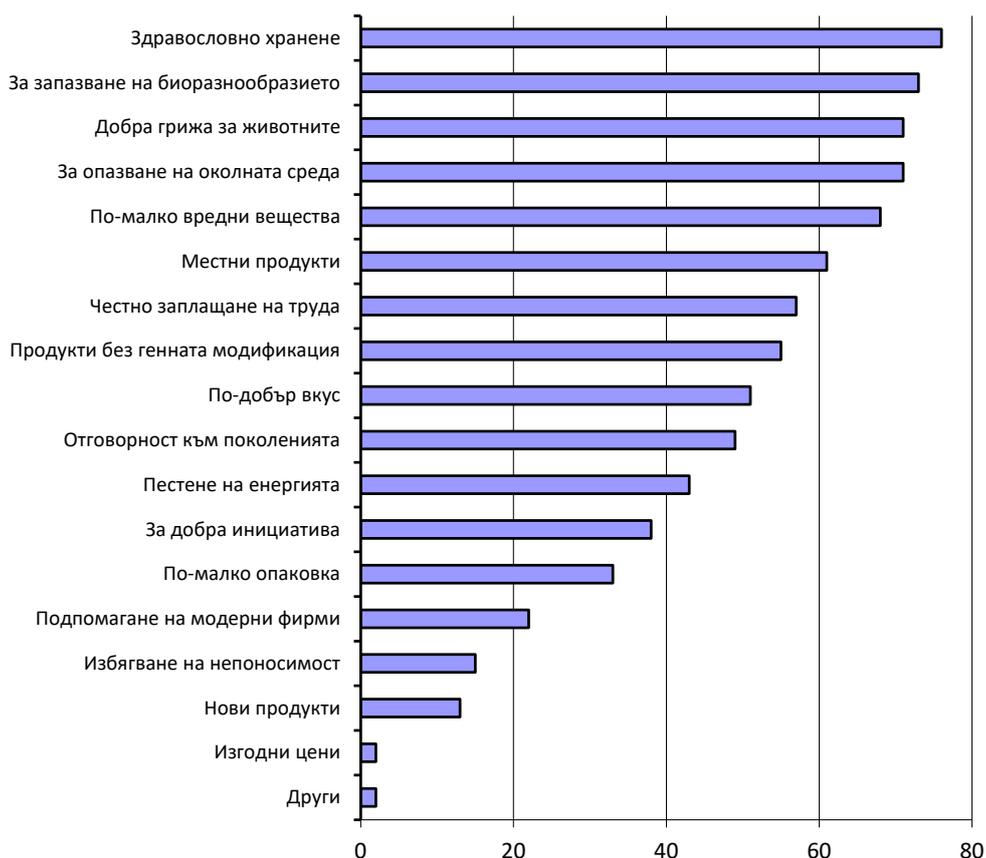
Прави впечатление обаче, че САЩ, които заемат по-предна позиция по БВП на човек от населението от скандинавските страни и Австрия, имат по-малко потребление на биопродукти на човек от населението. Може би за това е виновен донякъде твърде неравномерното разпределение на доходите в САЩ, по сравнение с разпределението на доходите в европейските страни. През 2020 г. коефициентът на социалното неравенство Джини за ЕС е бил равен на 30, докато за САЩ той е 49 и това говори за значителни различия в двата социални модела (Statista, 2022-1). Известно е, че потребителите на биостоки са основно представители на т.н. средно съсловие и навярно високият коефициент Джини е довел в САЩ до известно намаляване на потенциалните потребители на биопродукти.

Вторият фактор, който обяснява евроцентризма на световния пазар на биопродукти, е свързан с европейския произход на биоземеделieto.

Както вече бе изтъкнато в първата глава, биоземеделieto, наричано в англосаксонския свят органично земеделие, е в началото чисто европейски феномен, свързан от една страна с немско-говорещите страни – Австрия, Швейцария и Германия, а от друга страна с Великобритания. На един по-късен етап концепцията за биоземеделieto се пренася от Англия в Америка и Азия, а от немско-говорещите страни

в Скандинавия и в останалите райони на Европа. Въпреки това и досега биоземеделieto например не е особено силно застъпено в Япония, която не по малко е отдадена на екологичния начин на хранене, или в Югоизточна Азия, Латинска Америка и Африка, където често природосъобразното хранене се постига чрез местни традиции.

Изхождайки от гореказаното интерес представлява да се проследи мотивацията на съвременните германци при избора им на биологични продукти (Фигура № 15). Прави впечатление, че над половината от запитаните изтъкват като мотив за покупка честното заплащане на труда в биологичния бранш. Отново петдесет процента от запитаните споделят като причина за покупка на биологична храна добрият вкус на продукта, което показва, че поне половината от потребителите поставят акцент както на здравословността, така и на фактора хубав вкус. Причините, изхождащи от екологичната концепция, са познатите: опазване на околната среда, отговорност към поколенията, спестяване на енергия и по-малко опаковка. Има обаче и причини от икономически характер, като по-ниски цени в определени моменти от сезона.

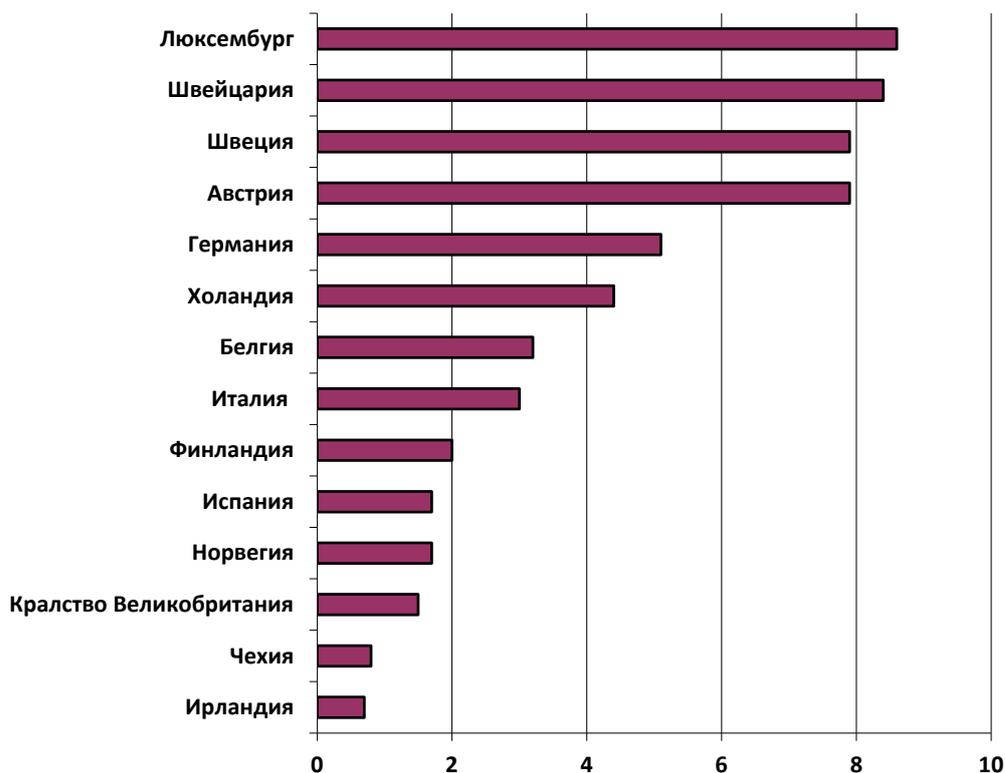

Фигура № 15: Мотиви на потребителите за покупка на биопродукти в Германия (2016 г., в % от анкетираните).

Източник: Съставена от автора по данни от анкетно проучване на biopinio.

Причините здравословно хранене, запазване на биоразнообразието, добра грижа за животните, справедливо заплащане на труда и отговорност към поколенията надделяват многократно над мотивите за изгодно закупуване на качествена храна и за по-добър вкус, което все пак говори за съхраняването на традиционните екологични и етични подбуди като водещи при избора на биопродукти. До подобен извод може да се стигне и при запознаване с анкета, проведена в Австрия през 2021 г. И тук в мотивацията на потребителите на биопродукти доминират екологични и етични съображения като липса на химически вещества и генно-модифицирани организми (43%), здравословност (27%), добро отношение към животните (20%), докато като мотива „по-добър вкус“ е бил посочен само от 14% от анкетираните (Statista, 2021).

По-високите цени на биологичните продукти изискват от потребителя да направи известна жертва в името на определени екологични и етични подбуди. Такава жертва са готови да направят засега най-вече в немскоговорящите и скандинавските страни, макар, че както става ясно от данните по-долу, напоследък биологичния пазар се активира и в други държави като Франция, Испания, Белгия и Великобритания.

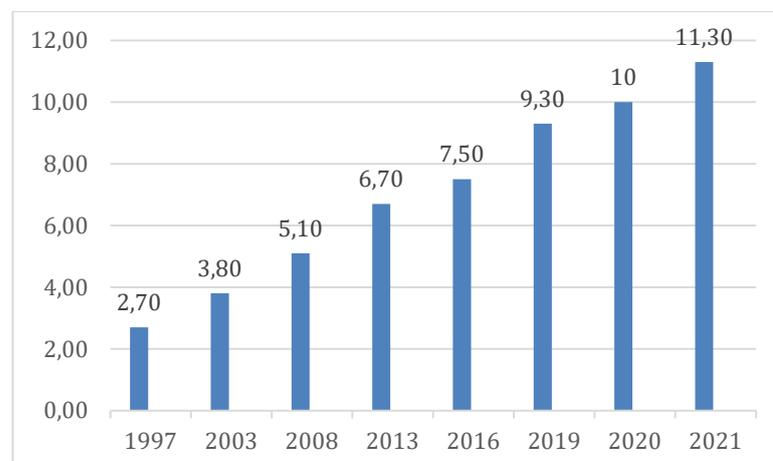

Фигура № 16: Дял на биологичните продукти в общите продажби на хранителни продукти в някои страни (2016 г. в %)

Източник: Съставена от автора по данни от Bund der ökologischen Landwirtschaft, Berlin

Постоянното лидерство на Швейцария при потреблението на биопродукти на човек от населението може да се разглежда като благоприятно съчетание на двата определящи фактора - високите доходи и културните традиции. Има значение и спецификата на местното земеделие, което има предимно планински и полупланински характер. Подобна е картината впрочем и в алпийските райони на Австрия, Франция и Италия. Фигурата по-долу илюстрира тази подчертана биоориентация в някои страни.

Впечатляващ напоследък е и ръстът на потреблението на биопродукти в Австрия, родината на биоземеделието. Още през 2020 г. тази страна надхвърли целта за развитието на биоземеделието, която Европейската комисия постави за 2030 г. – 25% дял на сертифицираните земи. Според статистически данни през 2020 г. този дял в Австрия е бил вече 26,5 %. Очевидно това не може да се обясни само с исторически причини, безспорно за бурното развитие на биоземеделието в Австрия допринася и алпийската природа на голяма част от страната. Поради наличието на планинските масиви земеделската обработваема земя е ограничена и това тласка фермерите към интензивни форми на земеделие (Willer, Meier, Schlatter, Travnicek, 2022, с. 6). Австрия е добър пример и за това как развитието на местното производство на биопродукти се съчетава с развитие на местното потребление, т.е. за прилагането на принципа – консумирай местни биологични храни, а не внесени от далеч. На Фигура № 17 е показан оборотът на австрийския биологичен пазар като процент от общия оборот на хранителните продукти. Видно е ограниченото значение на биопродуктите в началото на изследвания период, когато делът им е само 2,7 % от общия оборот на хранителни продукти и бързият ръст на продажбите до 11,3% пазарен дял на биопродуктите през 2021 г.

Фигура № 17: Дял на биохраните на пазара на хранителните продукти в Австрия през съответните години (в%)

Източник: Съставена от автора по данни от Statista.

Третият фактор за големите продажби на биологични продукти в ЕС е подкрепата, която фермерите и потребителите, получават чрез субсидии от държавата.

Като пример може да се даде Франция. Тази страна бележи забележителен ръст на производството и потреблението на биологични храни. При производството това личи от табл. 3, където са посочени сертифицираните за биоземеделие площи в държавите-членки на ЕС в 2012, 2016 и 2020 г. Ако през 2012 г. Франция е разполагала само с около 1 млн. хектара сертифицирани площи и по този показател се е нареждала на трето място в ЕС, то през 2016 г. вече има 1,5 млн. ха, а през 2020 г. цели 2,5 млн. ха и оглавява класацията в ЕС. Относно потреблението също са отбелязани забележителни резултати. Ако през 2015 г. продажбите на биохрани във Франция са били за около 6 млрд. евро, то само пет години по-късно през 2020 г. те вече са надхвърлили 12,8 млрд. евро, което представлява годишен ръст от над 15% (Statista, 2022-2). По-голямата част от биологичните продукти, продавани на френския пазар, а именно - 69% са местно производство, например от биологичното мляко и млечни продукти са почти изцяло местно производство.

Приетата неотдавна инвестиционна програма Франция 2030 предполага силна държавна намеса за утвърждаване на водещи позиции на Франция на европейския пазар на биопродукти. В рамките на 54-те милиарда, предвидени за реализацията на програмата, 1,5 млрд. евро са отделени за инвестиции в рамките на 5 години за постигането на цел 6 – осигуряване на здравословен живот, където една от двете подцели е непосредствено свързана с производството на биологични храни. Седемдесет процента от инвестициите се предполага да станат чрез държавния бюджет (Gouvernement français, 2021, p. 8).

Четвъртият дългосрочен фактор за устойчив растеж е усъвършенстването на системата за маркетинг на биопродуктите в страните-членки на ЕС.

Дълги години една от пречките за по-бързия ръст на биопроизводството и съответно на търговията с биологични продукти, бе неразвитостта на маркетинговата система – отсъствието на достатъчно интернет платформи за предлагане на биопродукти, нежеланието на супермаркетите да създават специални щандове за

биологични продукти, липсата на устойчиви специализирани вериги от магазини и заведения за обществено хранене, които да предлагат биоизделия.

Една от основните причини за нежеланието на веригите за търговия на дребно да се ангажират с предлагането в по-широки рамки на биопродукти бе несигурността относно самото понятие „биологичен“ или „органичен“ продукт. Това се дължеше на недостатъчната правна основа за признаването на посочения статус и на недостатъчния контрол от страна на сертифициращите организации. Едва през последното десетилетие бе създадена стабилна юридическа рамка за доказването на биологичния статус на хранителните и текстилните продукти, но за фармацевтичните биопродукти такава все още отсъства. Доскоро липсата на ясни правни норми съществено затрудняваше маркетинга на биопродукти, тъй като под названията „биологични“ или „органични“ често се продаваха и продукти, които нямат нищо общо с биологичното земеделие или пък самите сертифицирани производители нарушаваха правилата, въведени от ЕС. Това причиняваше недоверие както у потребителите, така и у мениджърите на търговските обекти, създаваше условия за нелоялна конкуренция. За решаването на проблема бяха предприети сериозни мерки в почти всички страни-членки на ЕС. Благоприятно въздействие оказва и значителното осъвременяване и усъвършенстване на европейското законодателство в сферата на биопроизводството (виж първа глава). В Германия например, вече е в сила правилото понятието „биологично“ да се използва само от фирмите, сертифицирани за такова производство, независимо дали става въпрос за продажби на място или чрез интернет. Специалистите предлагат да се отиде и по-нататък като се въведе сертифициране и на търговските фирми, обекти и интернет платформи, предлагащи биологични продукти (Salewski, 2022).

Характерна особеност на пазара на биопродукти е, че неговият растеж до голяма степен се дължи на вътрешната убеденост на потребителите, на техният съзнателен избор на биопродуктите, често даже на по-висока цена от тази на конвенционалните стоки. Ето защо класическата медийна реклама, която основно набляга на икономическите предимства, на цената, не е от определящо значение за потребителите на биопродукти - хранителни, текстилни или козметични. Производителите и търговците на биопродукти харчат по-малко за реклама, но се ползват от един растящ пазар и това е едно тяхно съществено маркетингово предимство. Това е така защото основната реклама на биопродуктите се извършва по един нестандартен начин – чрез обществеността – неправителствени организации, експерти, социални мрежи. На страната на тези производители са всъщност всички, които изтъкват като основни

фактори на производството - здравето, опазването на околната среда, биоразнообразието, достойното заплащане на труда. Тези фактори предполагат определен изповядван идеализъм, който обаче става все по-силно изразен в съвременната общественост, поради което и маркетингът на биопродуктите добива все по универсален характер.

Описанието на потребителя на биопродукти в идеален вид е природосъобразно живееща личност, употребяваща продукти, не съдържащи вещества, изготвени по химичен път или вредни за околната среда. В определен смисъл този пра образ е желан от всеки и това е основният тласък за маркетинга на биопродуктите. Единственото, което се изисква от рекламата в тази ситуация е да показва преимуществата на биологичните пред конвенционалните продукти.

Според експерти от Австрийския университет за приложни науки биопазарът се разширява внимателно, с постоянен темп, поддържан от потребители, за които маркетингът не заема централно място в процеса на решението относно вида на покупката . Стоящата зад всеки един продукт концепция за природосъобразност стои в основата на маркетинга. Като особеност тук се отчита и голямото значение на директния маркетинг, който действа ефективно чрез споделените ценности на производителите и потребителите. Може да се очаква, че в бъдеще тази предразположеност на биопазара към използване на директен маркетинг ще добие още по-голямо значение (Milestad, Nadatsch, 2003).

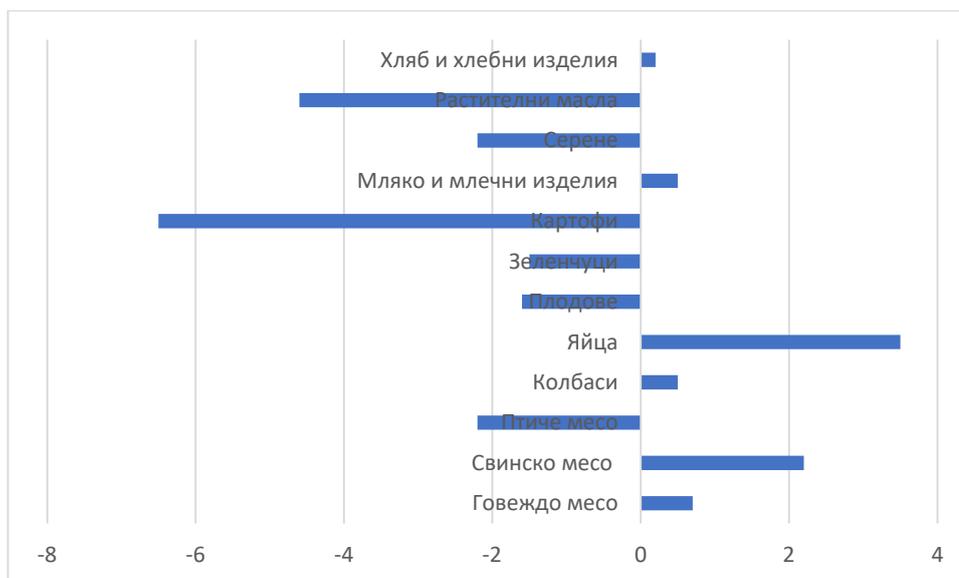
2.5. Динамика на цените

Публикациите със сравнителен анализ на цените на биологичните и конвенционалните хранителни продукти в европейското икономическо пространство са оскъдни. Въпреки това, на основата на все пак достъпните източници, може да се направи приблизителна оценка, че биологично-произведени продукти, в зависимост от качеството си, достигат до крайния потребител при цена от 30 % до 150 % по-висока от цената на конвенционалните им еквиваленти.

Крайните цени на биопродуктите зависят, най-общо казано, от няколко фактора: разходите на производителя, вкл. и стойностния еквивалент на положения собствен труд от фермера и от неговото семейство; търговските отстъпки по веригата на доставка на стоките, правилото е че колкото по-къса е тази верига, толкова по ниска е крайната цена; размера на пазара, който се определя както от броя потенциални покупатели, така

и от тяхната покупателна сила. Правилото е - колкото е по-голям пазарът, толкова по-ниски са крайните цени, тъй като се ползва съответния ефект на икономията от мащаба на търговската дейност, т.е. прилагат се по-ниски търговски отстъпки. Това е причината в супермаркетите в големите градове биологичните продукти да струват по-евтино отколкото на пазара в малкия град.

Що се отнася до динамиката на цените на биологичните хранителни продукти през последните години, то можем да обособим два периода – първият е времето на пандемията Ковид-19, когато се съкращават доходите и се наблюдава ниска инфлация или даже дефлация (съкращаване на цените) при определени групи стоки. Този период обхваща 2020 и 2021 г., като е по-силно изразен през 2021 г. При анализа на този период на ниската инфлация, можем да установим, че при конвенционалните хранителни стоки покачването на индекса на цените е с 1,8% (януари 2021 г. спрямо януари 2020 г.), то при биологичните хранителни стоки обратното се наблюдава незначително съкращение на цените от 0,6% (Statistisches Bundesamt, 2023)

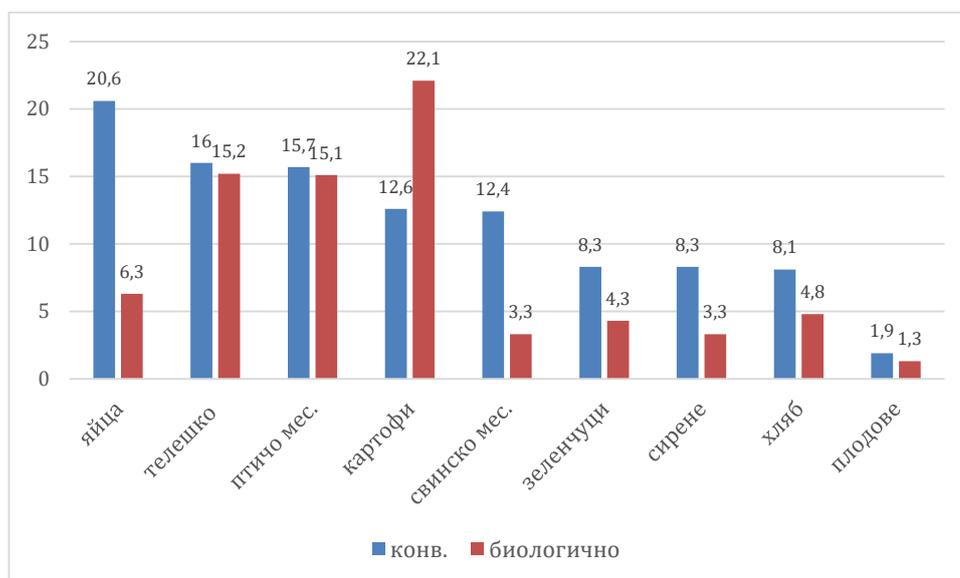
Фигура № 18: Динамика на цените на някои видове биологични хранителни стоки в Германия (януари 2021 г. - януари 2020 г., %).

Източник: AMI-Verbraucherpreisspiegel.

На Фигура № 18 е разгледана по-подробно динамиката на цените на биологичните продукти през периода на ниска инфлация, като са анализирани отделните групи хранителни стоки. Прави впечатление, че динамиката на цените е доста различна. При тези групи стоки, където има превишаване на търсенето над предлагането – яйца, свинско месо, говеждо месо, колбаси, мляко и млечни изделия,

динамиката е положителна, докато при други – картофи, растителни масла, птиче месо, плодове и зеленчуци, се наблюдава съкращаване на цените. Може да се направи извод, че като цяло при неблагоприятна конюнктура растат цените на животинските биологични храни, тъй като в тази сфера има още неудовлетворено търсене и се съкращават цените на най-разпространените биологични продукти – тези с растителен произход.

Вторият период в динамиката на цените на хранителните продукти, в това число и на биологичните, започва в края на 2021 г. и се характеризира с много висока инфлация, особено през първата половина на 2022 г. Интерес представлява сравнението на цените на биологичните и на конвенционалните хранителни продукти през този период, което е показано на Фигура № 19.

Фигура № 19: Промяна на цените на биологичните и конвенционалните хранителните продукти в Германия през юни 2022 г. спрямо юни 2021 г. (в %).

Източник: Изготвена от автора по данни Statistisches Bundesamt, AMI, Statista-Berechnung

Както се вижда от Фигура № 18 и Фигура № 19 съществуват известни различия при динамиката на цените на биологичните и на конвенционалните продукти в условията на ниска и на висока инфлация. Като цяло може да се каже, че цените на биологичните продукти са по-инертни, което може да се обясни с три основни фактора – първият е свързан с готовността на потребителите да закупват биологични стоки даже и при неблагоприятна икономическа конюнктура, за това вече бе споменато по-горе и вторият фактор е, че при биологичните стоки се сблъскват краткосрочните

тенденции, определяни от икономическата конюнктура с дългосрочните тенденции, определяни от ориентирането на все повече хора към природосъобразен и здравословен начин на живот. Третият фактор е свързан с относително по-слабото поскъпване на издръжките на производството при биологичните продукти по сравнение с конвенционалните в условията на растящите цени на природния газ през последните години. Докато конвенционалните производители разчитат на изкуствени торове, произведени от природен газ, и се сблъскват с експлодиращи цени, то биологичните производители използват естествени торове, където не се наблюдава такъв силен ръст на цените. Това е още едно потвърждение на устойчивия характер на биологичното земеделие.

2.6. Емпиричен анализ на потреблението на биопродукти с използване на коефициента за доходна еластичност

Както вече бе изтъкнато, един от решаващите фактори за динамиката на потреблението на биологични продукти е състоянието на доходите в съответната държава-членка. Ето защо е важно да се направи емпиричен анализ и оценка на перспективите пред потреблението на биологични продукти в ЕС именно от гледна точка на развитието на доходите като се използва теорията за зависимостта на размера на търсенето от размера на доходите. Трябва да се отбележи, че това е първият подобен опит доходната еластичност и математическият метод за определяне на вариантно-продуктовия еквивалент, да се използват за прогнозиране на развитието на пазара на биологични продукти в отделни страни, а и в ЕС като цяло. При наличието на достатъчно статистически данни може да се определи националният пазар в подборката от държави, където се наблюдава най-голямо насищане или обратно, най-голям недостиг на биологични продукти. Може да се прогнозира и периода на насищане и резултатът да се сравни с реално регистрираните обеми на оборота. Всичко това създава условия за по-добра ориентация на българските производители и износители относно възможностите за реализация както у нас, така и в анализирани държави-членки на ЕС.

Определяне на доходната еластичност

Както е известно, доходната еластичност на най-необходимите продукти е с най-ниска стойност, а колкото продуктите са по-малко живото-определящи, толкова повече този индикатор расте. Това се отнася както по отношение на ценовата

еластичност, така и по отношение на подходната еластичност на търсенето. Подходната еластичност може да се представи както като абсолютно число, така и в проценти. Еластичността изразена с E определя степента на задоволяването на потребността от търгуваните продукти, в случая от биологични продукти за определена държава. За изчисляването на еластичността в конкретния случай се измерват измененията на потреблението и на дохода съответно за една консумативна единица (държава), за определен период, най-малко за една година. За означаване на величината „потребление“ се приема латинската буква y , за обозначаване на дохода се използва буквата x . В следващата стъпка на настоящото изследване се разглеждат потреблението и дохода за периода от 2020 до 2022 г. в държавите членки на Европейския съюз - Франция, Австрия, Германия, Нидерландия, Италия, Полша и Финландия.

Във формулата за еластичността на икономистите Аллен и Маслов:

$$E = x/y \cdot (\Delta y / \Delta x) \quad (1)$$

където Δy е изменението на потреблението, а Δx е изменението на дохода, величините се заместват във горепосочената формула с техните числови стойности. Например средната годишна заплата в държавата Франция през 2022 година е 23053 евро. Стойността y изразява потреблението на биологични продукти на човек от населението в рамките на една година във Франция, в случая е 176 евро (виж таблица № 10). С Δy се отбелязва изменението на потреблението на човек от населението в период от една година, респ. с Δx е означено изменението на дохода на човек от населението за период от една година. Числовите данни са взети от Евростат.

Приложена за данните за Франция формулата изглежда по следния начин:

$$E = 23053/176 \cdot 12/321 = 4,89 \quad (2)$$

Полученият резултат за съответните държави е даден в таблицата по-долу.

Таблица № 9: Абсолютни значения на подходната еластичност на потреблението на биологични продукти в някои държави на ЕС (2022 г.)

Държава	Франция	Австрия	Германия	Холандия	Италия	Полша
$E =$	4,89	1,42	44,7	0,66	1,41	1,72

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат и BÖLW.

Всяка от разглежданите държави-членки се представя със стойности, които показват специален, индивидуален характер. Разликата в еластичността произлиза

както от съотношението потребление - доход, така и от нагласите за потребление на биологични продукти, което е доста различно за всяка от представените държави. Очевидно се отличават две страни – Франция и Германия, за които ще стане дума подробно по-нататък. Във Франция и Германия еластичността е много висока, което говори за все още ненаситен пазар, докато при Нидерландия, Австрия и Италия се наблюдава точно обратната картина. Данните обаче могат да се тълкуват и по друг начин – че във Франция биопродуктите все още са луксозна стока, докато в Нидерландия, Австрия и Италия са станали вече стока от първа необходимост.

Що се отнася до съществената разлика в еластичността на търсенето на биопродукти, която се наблюдава между Франция и Германия през 2022 г., то навярно тук отражение има и епидемията Ковид-19. Изглежда тя по-силно се е отразила върху настроенията при потребителите в Германия и е довела до рязко увеличение на търсенето на биопродукти. Въпреки това субективно изкривяване на търсенето през първата постковидна година, то през останалите години са близки до тези във Франция.

Определяне на перспективните величини на потреблението чрез коефициента на еластичност

В основата на анализа лежи коефициента за еластичност K_e , представен обаче като процентно съотношение, изразени чрез формулата:

$$K_e = \Delta y \% / \Delta x \% \quad (3)$$

Чрез данните за изменението на дохода x , и исторически установената статистическа еластичност, може да се прогнозира размера на потреблението y в един бъдещ момент. Това е перспективната величина на потреблението. Въпреки внушителния обем на оборота на биологичния пазар в ЕС потреблението все още е с висока степен на подходна еластичност, като една от причините за това явление е наличието на още по-големия по размер пазар на конвенционалните аграрни продукти.

Достигане на степен на насищане

Разкриването на перспективните величини на потреблението, съответстващи на дохода за определен период от време, служи за да се установи дали има вътрешни предели пред свиването или разширяване на търсенето или величините се движат безпрепятствено към максималния математически предел. Когато потребността на консумативните единици се задоволи напълно, настъпва така нареченият момент на насищане, познат още като условна теоретична научно обоснована норма на

потребление. Тази величина се отбелязва с буквата K и се стреми към максималният математически предел на потреблението. В изследването тази точка се използва относително, поради причината, че такъв идеален предел е само хипотетичен (Хаджилиев, 1964, с. 71)

В икономическата литература моментът на насищане на потреблението се обособява като предел, в който продуктът загубва своята пазарна привлекателност. В настоящия случай в момента на насищането пазарът спира да расте, тъй като потенциалът на потреблението е изчерпан, пазарът се дефинира в собствени граници и се успокоява. От този момент нататък нови потенциални участници на пазара не разполагат с благоприятна възможност за участие в него (Хаджилиев, 1964, с. 70).

За постигането на поставената цел се разглеждат коефициентите на еластичност на посочените вече по-горе държави, които са представителни за процесите в целия ЕС. Взети са три години - 2020, 2021, и 2022 г., за които съществуват достатъчно данни за стойността на потребяваните биопродукти .

Приложена за Австрия през 2021 г., например, формулата води до следния резултат: $K_e = \Delta y / \Delta x = 5,51/3,26 = 1,7$ (4)

Резултати за всички анализирани страни, са дадени в таблица № 10, колона № 5.

Една от целите на този метод за анализ е да прогнозира развитието на коефициента на доходна еластичност в перспектива, така че да се определи в кой момент може да се очаква достигането на определена критична точка на пределно насищане на съответния пазар. За да се реши тази задача е необходимо да се използва определения вече коефициент на еластичност, показващ с колко процента нараства потреблението на биопродукти y , ако доходът x нараства с един процент (таблица № 10) и да се отиде по-нататък, като се определи съответната абсолютна величина, измервана в евро. Умножавайки значенията на коефициента на еластичност със стойностите на потреблението в съответните години можем да получим абсолютните значения на коефициента на еластичност (Хаджилиев, 1964, с. 74). От таблицата по-долу се вижда процесът на определяне на абсолютната доходна еластичност като числената стойност на потреблението на биопродукти „ y “ (четвъртата колона) се умножава по K_e , който е изразен в проценти (петата колона), и като резултат се получава абсолютната величина на K_e (последната колона).

Таблица № 10: Динамика на абсолютната доходна еластичност K_e (теоретично равнище на потребление) в някои страни на ЕС (2020-2022) г.

Държава	Година	Доход x (в евро)	Потребление y (в евро)	K_e %	K_e (евро)
Австрия	2022	27844	274	1,45	3,9
	2021	27420	268	1,70	4,6
	2020	26555	254	5,48	13,9
Германия	2022	24925	184	43,57	80,0
	2021	24946	191	1,49	2,85
	2020	26008	180	2,36	4,3
Италия	2022	18592	62	-1,23	0,8
	2021	17532	67	-1,56	1,1
	2014	18067	64	1,27	0,8
Полша	2022	8946	8	1,83	0,2
	2021	8297	9	-3,70	0,3
	2020	8022	8	0,00	0,0
Финландия	2022	26541	73	0,00	0,0
	2021	25456	73	-10,00	7,3
	2020	25490	74	4,16	3,1
Франция	2022	23053	176	-4,57	8,0
	2021	22732	188	0,00	0,0
	2020	22143	188	-4,33	8,1
Нидерландия	2022	29537	81	0,64	0,5
	2021	28 441	79	0,13	0,1
	2020	25801	78	2,06	1,6

Източник: Изготвена от автора по данни на Евростат и BÖLW.

Насищането на пазара ще настъпи когато K_e стане равно на нула или отрицателна величина и този резултат се окаже устойчив, задържайки се няколко години подред. От таблицата по-горе личи, че това едва ли скоро ще се случи в разглежданите страни, като не бива да се пренебрегват все пак различията между тях.

Прави впечатление известното разминаване в процеса на насищане на пазара в отделните анализирани страни. В примера с Франция величината K_e е най-висока през 2022 г., докато в Австрия пикът при този показател е през 2020 г., а във Финландия се наблюдава подобно както в Германия колебание от над 10 процентни пункта през периода от 2020 до 2021 година в отрицателно отношение и 10 процентни пункта

положителна разлика между 2021 г. и 2022 г. Вероятно тази силна неустойчивост на тренда е свързана и с въздействието на пандемията и на икономическата криза, породена от нея.

Следващата логична стъпка е методът за оценка на състоянието на потреблението чрез подходната еластичност да се приложи за съставяне на прогноза чрез екстраполиране на тренда при доходите. Аprobацията на модела бе направена от автора през 2019 г. за пазара на биопродукти на Франция за периода 2017-2020 г. По това време имаше налични данни за потреблението на този вид продукти във Франция до 2017 г. Изборът падна върху Франция, тъй като в тази страна се наблюдава сравнително устойчиво увеличение на доходите през предходния период 2013 – 2016 г., а и пазарът на биопродукти в тази страна бе тогава, и продължава, да е с много голям потенциал за растеж. За целите на прогнозата средната годишна заплата на Франция бе екстраполирана за четиригодишния прогнозен период 2017-2020 г. на база на историческите данни от периода 2013-2016 г.. Данните за екстраполацията бяха получени чрез усредняване в рамките на посочения период ($\Delta x = 1,32\%$). По същия начин бе направена екстраполация на относителната подходна еластичност за периода 2017 – 2020 г. чрез усреднения показател за 2013-2016 г. ($K_e = 12,80$). Любопитно е да се отбележи, че получените по този начин прогнозни данни за потреблението на биопродукти във Франция през 2020 г. в размер на 188,7 евро на човек от населението, почти съвпаднаха с реалните резултати, отчетени от статистиката в размер на 188 евро (виж таблица № 11).

Таблица № 11: Прогноза за абсолютния размер на подходната еластичност при потреблението на биопродукти във Франция (2017-2020 г.)

Година	x (евро)	Δx (%)	y (евро)	K_e %	K_e (евро)
2017	22 007	1,32	118,1	12,80	15,1
2018	22 298	1,32	138,1	12,80	17,6
2019	22 592	1,32	161,4	12,80	20,6
2020	22 890	1,32	188,7	12,80	24,1

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат.

От данните в таблицата може да се направи извод за недвусмислен растеж на пазара на биологични продукти във Франция от около 118,1 евро на човек от населението през 2017 г. на 188,7 евро през 2020 г. В настоящия пример абсолютният размер на K_e

(евро) расте средностатистически всяка следваща година, съответно и потреблението y е най-високо през последната година от изследването. А таблица № 13 кол. 3 показва как потреблението във Франция реално е 188 евро през 2020 г., и остава непроменено в размер на 188 евро и през 2021 г..

Теоретичното ниво на потреблението представлява интерес за планирането от страна на производителите както в краткосрочен план в рамките на няколко години, така и в един по-дългосрочен план. Настоящият пример с пазара на Франция е подходящ за краткосрочни маркетингови анализи. Чрез изчисляване на теоретичното ниво на потреблението става ясно, че е напълно възможно във Франция не само да порасне вътрешното търсене, но и да се осъществи значителен внос на биологични продукти. Настоящата прогноза е извършена през 2024 г., като за определяне на тренда са използвани статистическите данни за периода 2020 - 2022 г., а прогнозата е за периода 2023 – 2027 г.

Таблица № 12: Прогноза за абсолютния размер на подходната еластичност при потреблението на биопродукти във Франция (2023-2027 г.)

Година	x (евро)	Δx (%)	y (евро)	K_e %	K_e (евро)
2023	23502	1,95	186,2	2,97	5,53
2024	23960	1,95	197,1	2,97	5,85
2025	24427	1,95	208,6	2,97	6,20
2026	24903	1,95	220,8	2,97	6,56
2027	25388	1,95	233,7	2,97	6,94

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат.

Настоящият пример, който съответства на класическата форма на модела на прогнозиране чрез коефициента на еластичност, показва доколко се променя потреблението на съответния продукт на даден пазар. Авторът не твърди, че чрез този модел може точно да се определи момента на насищане на пазара, тъй като върху пазара влияят редица фактори, освен размера на доходите. За едно такова прецизно изследване ще е необходим по-съвършен метод като например квадратната нелинейна екстраполация, като се отчитат различните въздействия върху пазара. Въпреки това ограничение на модела, използван от автора, той безспорно е полезен за съответните маркетингови изследвания на българските производители и износители и както вече бе изтъкнато по-горе, прогнозата, определена по този начин, се оказва изключително близка до реално отчетения резултат, което е добра атестация за практическата му полезност.

Определяне на оптималния еквивалент

Следващата стъпка в развитието на модела е определянето на оптималния еквивалент между стойността на продукта и вложения за неговото производство труд, респ. трудът вложен за придобиването на продукта. Този еквивалент може да се дефинира като равенство на потребността от продукта и на труда вложен в продуктовата съвкупност, която обществото предоставя на индивида.

Приемайки потребностите като вътрешно осезаеми прояви на човешкия организъм, от една страна те са резултат от процеса на историческо развитие, от друга страна, чрез продуктовата съвкупност като техен еквивалент, се установява, че потребностите в своята съвкупност, са една конкретна и количествено определена историческа величина. Историческа определеност има и продуктовият еквивалент, тъй като определени продукти са еквивалентни на определени потребности. В конкретния случай се разглежда вариантно-продуктовата еквивалентност за един индивид или за една консумативна единица (държава). Чрез настоящия метод се разкриват възможности за анализиране динамиката на процеса на потребление на различни пазари (Хаджилиев, 1964, с.193).

Продуктовата еквивалентност като пропорционално съотношение намира външно проявление само чрез оптималната или по-точно чрез вариантно-оптимална научно обоснована норма на потребление. В настоящия случай интерес представлява теоретичното ниво на потреблението на една консумативна единица в точката на насищане и от друга страна равнището на потреблението представено чрез така наречения оптимален еквивалент. Изследвани са данните за една консумативна единица (държава), в случая за Франция за период от три години. В таблицата по-долу най-напред са посочени доходите и потреблението на биологични продукти (съотношението между тях), след това се определя и съотношението между промяната в равнището на дохода и на потреблението, установени по метода на вариантно-продуктовата еквивалентност. Стойностите за дохода и потреблението са взети от таблица 11.

Таблица № 13: Сравнение на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (Франция 2020-2022 г.)

Година	Математически метод			Метод на вариантно-продуктовата еквивалентност		
	X	Y	Y/X (%)	X	Оптимален еквивалент	%
2022	23 053	1760	0,76	22 309	184	0,82
2021	22 732	188	0,83			
2020	22 143	188	0,85			

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат.

За теоретично ниво на потреблението т.е. за оптимален еквивалент се взима усреднената стойност на y , а процентът 0,82 представлява средната стойност на процентното отношение между y и x от математическия модел разделена на броя на разглежданите години (на 3). Ниската стойност на този процент свидетелства за потенциала на пазара на Франция. Може да се каже, че пазарът на биологични продукти на Франция е сравнително развит, по сравнение със ситуацията в Източна Европа, но все още не е дотолкова наситен, какъвто например е случаят във Финландия и Италия.

Оптималният еквивалент, т.е. теоретичното ниво на потреблението се изчислява като усреднена стойност y , която в случая е равна на 184 евро и представлява средната годишна стойност на потреблението. Видно е, че двата метода имат връзка помежду си и водят до сходни резултати. Частта на потреблението през периода на относителното насищане е от 0,76% до 0,85%. При увеличаване на дохода се увеличава и потреблението. Потреблението обаче нараства с по-голяма сила от дохода, което говори за наличието на извънценови фактори, влияещи върху пазара на биологични продукти в ЕС. При актуално растящ пазар, какъвто е пазарът във Франция, оптималният еквивалент трябва да е стойност по-ниска от стойността на потреблението през последната разглеждана година. Този принцип се отнася и за процентното отношение от метода на вариантно-продуктовата еквивалентност.

Изследователски интерес представлява намирането именно на този момент на насищане, от който би започнало стагниране на пазара. Както вече бе установено, биологичните продукти са вече неизменна съставна част на потребителската кошница

на домакинствата на всички държави-членки на ЕС, но тяхното присъствие там е твърде различно, различна е и динамиката на доходите, така, че определянето на такава точка на относително насищане едва ли ще има смисъл като усреднена величина за целия ЕС. Все пак за процесите в съюза като цяло би могло да се правят изводи на базата на най-големите европейски икономики, каквито са Германия, Франция и отчасти Италия от Европейския Съюз, респ. от европейското икономическо пространство. Те обаче не са достигнали своя максимум и оптимум във финансите на отделните домакинства. Търсенето на тази точка на „пречупване“ на пазара може да стане както чрез използването на математическият метод на екстраполирането, така и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност.

За Франция може определено да се каже, че там биологичният сектор на пазара на храните засега се развива сравнително хармонично с нарастването на доходите, и потреблението притежава ниска еластичност, макар че все пак коефициентът на еластичност расте. Перспективната прогнозна стойност на потреблението на човек от населението, получена чрез метода на екстраполацията на тренда, за 2020 г. се оказва по-ниска от реалното потребление на човек от населението във Франция за същата година (BÖLW, 2022 г.). По прогнозата потреблението y би трябвало да достигне 188,7 евро, и статистиката показва, че през 2020 г. във Франция на човек от населението са били закупени биологични продукти на стойност 188 евро. Това показва точността на прогнозата и предполага възможността подобен анализ да се приложи и за динамиката на потреблението на отделни продуктови групи, които могат да са предмет на едно бъдещо изследване. По този начин българските производители на биопродукти ще получат допълнителен инструмент за ориентация относно възможностите за успешен износ на пазара на Франция, както и на пазара на други водещи икономики в ЕС. Оптималният еквивалент за базовия период (2020-2022 г.) е 184 евро. Всичко това говори, че динамиката на пазара на биопродукти във Франция е все още доста далеч от точката на неговото насищане.

Възниква въпросът как се отразява в една по-далечна перспектива форсмажорното въздействие на пандемията Ковид-19, или пък дали свръх високата инфлация, породена от войната в Украйна и навярно предизвикала нетипичното за Германия свиване на потреблението на биопродукти през 2022 г. (виж Фигура № 14), ще има някакви по-трайни конюнктурни въздействия? За да се отговори на тези въпроси

навярно ще трябва да се изчака още няколко години, за да се открият по-отчетливо резултатите от посочените фактори и доколко те са изкривили направените прогнози.

2.7. Изводи към втора глава

Може да се каже, че като цяло пазарът на биологични храни (вкл. аквакултури) в ЕС, а и в Европейското икономическо пространство, вкл. Швейцария, е устойчив по отношение на икономическата конюнктура, като в периоди на ускорен икономически растеж се развива силно положително, а при икономически рецесии се съкращава значително по-слабо, отколкото редица други пазарни сектори. Тази устойчивост се доказва и от статистическите данни за непрекъснато нарастващия дял на земеделските земи, сертифицирани за биологично производство, както и от постоянния ръст при броя на производителите и търговците с биологични продукти в ЕС. Подобен извод, макар и трудно да може да се подкрепи със статистически данни, би могъл да се разпространи и върху предимно внасяните в ЕС биологични текстилни продукти. Устойчива положителна динамика се наблюдава и при продажбите на биологични козметични изделия.

Макар и да е хомогенизиран, от гледна точка на регулациите и сертификационните разпоредби, пазарът на биопродукти в ЕС остава силно фрагментиран от гледна точка на обема на производството и на потреблението. Основна причина за това са различията в доходите на човек от населението в отделните държави-членки, но влияние оказват и други фактори, като спецификата на земеделието от гледна точка на климата и релефа, наличието или отсъствието на традиции в областта на биоземеделието (органичното земеделие), насърчителните мерки на националните правителство, маркетинговите особености на националните пазари и др.

От гледна точка на общия размер на продажбите на биологични храни като водещи национални пазари в ЕС се открояват най-големи държави-членки - Германия, Франция, Испания, Италия. Това е напълно закономерно, имайки предвид, че тези пазари са водещи и при конвенционалните хранителни продукти. От гледна точка обаче на продажбите на биопродукти на човек от населението картината е доста различна. Тук водещи позиции имат някои по-малки по население страни, включени в изследването, като Швейцария, скандинавските страни и страните от Бенелюкс. По-високите показатели на човек от населението говорят за по-голяма зрялост на съответния национален пазар. Това може да се разглежда като положителна предпоставка за вноса,

тъй като предполага добър прием на биопродуктите даже по отношение на масовия потребител. От друга страна обаче твърде високата степен на насищане на пазара с биопродукти е свързано с по-висока конкуренция и съответно е с по-високи изисквания към импортъорите, което може да се окаже сериозна пречка пред по-малките и току-що навлизащи на съответния пазар износители от Източна Европа, вкл. и от България.

ГЛАВА 3. ИНТЕГРИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ В ЕДИННИЯ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР НА БИОЛОГИЧНИ ПРОДУКТИ

3.1. Начало и развитие на производството на биологични продукти у нас до новата МФР

Обща характеристика

След като членството на България в ЕС става факт през 2007 година започва един период на динамично развитие на биологичното земеделско производство у нас. Не малка роля за това изиграва и нашето включване в Общата селскостопанска политика, която е изградена на принципа на солидарността и ползва значителни средства от бюджета на ЕС (относно бюджетната политика на ЕС виж по-подробно Бонева, 2011). В биопроизводството на този първоначален етап доминират плодовете, лавандулата, медът и зеленчуците, произвеждат се и ограничени количества етерични масла. Едно цяло десетилетие се наблюдава постоянно ежегодно увеличаване на земите в конверсия и на броя на стопанствата преминали към системата на контрол и получили сертификат за биологично производство.

Трябва да се отбележи обаче, че още по време на седемгодишния предприсъединителен период се изгражда фундамента на биологичното производство и на пазара на биологични продукти у нас. Така например в доклада на Министерството на земеделието и горите от 2002 г. се споменава за обнародването на наредба № 22 от 04.07.2001 г. за биологичното производство на растения, растителни продукти и храни от растителен произход и неговото означаване върху тях и на Наредба № 35 от 30.08.2001 г. за биологичното отглеждане на животни, животински продукти и храни от животински произход и неговото означаване върху тях. С тези две наредби се поставя началото на регламентирания пазар на биологични продукти у нас и това става повече от пет години преди присъединяването на страната към ЕС (МЗХ, 2002).

Особено динамично е развитието на биологичното земеделие през първите десет години след присъединяването към ЕС. Този бурен първоначален прогрес е подпомогнат сериозно от факта, че законовата уредба за признаването на биологичните продукти е усвоена още в предприсъединителния процес, за което вече бе споменато в първа глава. По този начин България е въведена в методиката на биологичното производство, което добре се адаптира и към дребните аграрни производители, преобладаващи по това време в българския аграрен сектор. Положително отражение върху първоначалния подем на

биоземеделието има и фактът, че неговото ускорено развитие е превърнато в държавна политика още преди присъединяването. През 2005 г., в доклада на МЗХ е поместен раздел 10 „Агроекология“ отбелязващ залегналите стратегически цели от вече изготвения проект на Стратегия за развитие на биологичното земеделие и Национален план за развитие на биологичното земеделие в България за периода 2007-2013 г. (НПРБЗ). Повече от 600 специалисти от цялата страна са въввлечени в обсъждането на работния вариант на НПРБЗ, като са проведени шест консултативни срещи. По този начин са оформени следните стратегически цели:

- Ускорено развитие на пазара на биологични продукти в сравнение с конвенционалното земеделие;
- До 2013 г. осем процента от използваната земеделска земя в България да се управлява по биологичен начин;
- До 2007 г. да бъде завършено създаването на нормативната рамка за пълноценно развитие на биологичното земеделие;
- Ориентиране на аграрната наука към практическо подпомагане на биоземеделието, разпространение на знания за този нов вид земеделие и създаване на условия за оказване на консултантски услуги на фермерите, ангажирани с биологичното земеделие;
- Установяване на ефективна система за контрол и сертификация (МЗХ, 2005).

Независимо от предприетите мерки през тези първи години от ускорено внедряване у нас на биологичното земеделие, все още в аграрните доклади на земеделското министерство се отчита, че една твърде незначителна част от земеделските земи е обхваната от новия аграрен метод, липсват статистически данни за биологичното земеделие по сектори – за растениевъдството и животновъдството.

След присъединяването към ЕС българските фермери вече може да се ползват от мярка 1.3 „Развитие на селскостопанските дейности целящи опазването на околната среда“ от НПРЗСР 2000-2006 г (национален план за развитие на земеделието и селските райони). Тази мярка е част от програмата за развитието на селските райони на Общата селскостопанска политика на ЕС. Насърчават се четири агроекологични дейности, свързани с екологията:

- Биологично земеделие
- Застрашени местни породи животни
- Управление на полуестествените местообитания

➤ Подкрепа за анти-ерозионните практики

На база проведени две сесии за разглеждане на документи на желаещите да участват в мярката са одобрени предимно проекти по направление биологично земеделие. Одобрени са общо 199 проекта на стойност 9,8 млн. лв. Приет е и Национален план за развитие на земеделието и селските райони 2007-2013 г. (НПРЗСР 2007-2013 г.), работи се интензивно и целенасочено за развитие на биологичното земеделие и още същата година е приет споменатият вече НПРБЗ 2007-2013 г..

Въпреки мярка 1.3, амбициозната цел, осем процента от земеделската земя да бъде биологично сертифицирана, не е постигната нито през 2013 г., нито даже през 2022 г.. Частично причината се крие и в настъпилата пандемия Ковид-19, и в нейното отражение върху икономиката ни през периода 2020-2022 г.. По данни на МЗХ, през 2014 г., сертифицираните у нас биологични площи са се равнявали едва на 1,5 % от цялата използвана земеделска земя. Този дял нараства до 3,2 % през 2016 г. и достига своя пик от 4,5 % през 2019 г. (МЗХ 2020, 52). Кризата, предизвикана от Ковид-19, засяга и българското биоземеделие. Делът на сертифицираните за биопроизводство площи пада до 2,3% през 2020 г. и продължава да намалява през 2021 г. до 1,7 % от общата земеделска земя. Веднага след това обаче започва възстановителен процес, и през 2022 г. делът на биоземеделието у нас се покачва до 2,2 % от земеделските площи, или 110 440,7 ха. (МЗХ, 2023-3, с. 51).

Причините за това разминаване между целите и възможностите в областта на биоземеделието у нас са много. Част от тях вече бяха споменати, други ще бъдат анализирани подробно по-нататък по конкретни аспекти на пазара. Все пак си заслужава още тук да се изтъкне, че очевидно при нашата страна действа силната корелация между размера на доходите на населението и потреблението на биологични продукти - колкото по-високи, съответно по-ниски са доходите, толкова по-голямо, съответно по-малко е търсенето на качествените, но и скъпи биологични продукти. Независимо обаче от това разминаване, безспорен факт е, че биоземеделието все пак се развива и в нашата страна, започвайки от нулата то показва доста високи темпове на растеж, особено през първите години след присъединяването ни към ЕС. Не спират и усилията на институциите да подпомогнат фермерите. Изработена е Национална агроекологична програма (НАЕП) и е съгласуван Тристранен туининг проект BG/2002/IB-AG-02 между България, Гърция и Холандия „Подкрепа на предприемчивостта на Министерството на земеделието и горите и Министерството на околната среда и водите в сферата на агроекологията“. В НАЕП се акцентира още веднъж върху биологичното земеделие,

опазването на почвите и водите, поддържането на традиционните овощни градини (МЗХ, 2002).

Особено значение за стартирането на българското биоземеделие има програмата за субсидиране на сертификационните мерки, предвидена в Националната агроекологична програма на България (2007-2013 г.). Четвъртата цел на тази програма предвижда осигуряване на конкурентни компенсаторни плащания за земеделските производители и ползватели на земята, работейки доброволно по благоприятен, екологичен начин. Стратегическата цел номер шест от общите цели на програмата предвижда използването на новите пазари за биологичните качествени продукти. Подпараграф с) от специфичните цели определя подкрепа за развитието на биологичното земеделие като екосъобразен и икономически изгоден метод за селскостопанско производство у нас. (Институт по водите и селските райони, 2005, с.5)

Важна роля за увеличаване на доверието на българския потребител в местните биологични продукти изигра създаването от МЗХ на електронна база с данните (регистър) на българските биопроизводители и на сертифициращите органи. Регистърът съответства на изискванията на Регламент 2007/834 за производството и етикетирането на биологичните продукти в рамките на ЕС. Към 21.08.2023 г. в Регистъра на биологичното земеделие са регистрирани 4694 фермери и предприятия, ангажирани в производството, преработката и в търговията с биопродукти и 15 контролиращи органи, упълномощени да сертифицират участниците в биологичното земеделие (МЗХ, 2022).

Производство на непреработени биологични продукти

Първият аграрен доклад на министерството, информиращ лаконично за състоянието на биологичното земеделие в кратък самостоятелен раздел, е докладът на МЗХ от 2011 г., представящ данни за 2010 и 2009 г. Взети са данните от годишните доклади на сформираните още преди присъединяването ни към ЕС контролиращи лица за сертифициране на биологично производство, които са задължени да предоставят на министерството и информация за размера на сертифицираните биологични площи, както и на площите, намиращи се в преход между конвенционално и биологично земеделие. В доклада, както впрочем и в по-късните доклади, липсват обаче данни за произведените у нас количества биологична продукция с растителен и с животински произход, както и такива за дела на биологичното животновъдство от цялото животновъдство в България. Това силно затруднява икономическите пазарни проучвания, свързани с българското биопроизводство. Като положителни факти в

доклада са отбелязани удвояването само за една година (2010 спрямо 2009 г.) на площите за биологично земеделие, както и увеличението също за една година на броя на операторите с цели 75 % (МЗХ, 2011, с. 56).

В тези първи години на българското биоизземелие все още липсва стройна система за маркетинг и дистрибуция на биологичните продукти. Все пак в по-големите градове в периода 2009-2012 г. вече се появяват първите специализирани магазини за български и вносни биологични храни, а в супермаркетите – специализирани щандове за биологични продукти. Водеща роля в това направление играят веригите „Метро“, „Карфур“, „Била“. Започват да функционират и първите български интернет магазини за биологични храни. Водеща роля тук играят БАЛЕВ БИО ЕООД, ЗДРАВΟΣЛОВЕН ЖИВОТ ЕООД и др.

На таблица № 14 са отразени първите статистически данни за сертифицираното биологично производство в България. В статистиката за 2006 г. и за 2007 г. липсват биологични ливади и пасища, през 2008 г. в системата за контрол влизат 2 486 дка., пасища, които през 2012 г. се увеличават до 7 957 ха.

Таблица № 14: Брой оператори (производители, преработватели, търговци) и площи (ха), ангажирани с биологично производство в България (2006 – 2012 г.)

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Брой оператори	214	339	311	476	820	1 054	3 750
Сертифицирани култивирани площи (ха)	4 691	13 646	12 738	8 163	20 320	20 618	30 106
Сертифицирани ливади и пасища (ха)	-	-	2 486	1 843	3 611	4 491	7 957
Сертифицирана свободна земя/угар (ха)	1 261	1 578	1 438	1 783	1 716	1 513	2 315
Всичко площи в системата на контрол	5 952	15 224	16 662	11 789	25 647	26 622	40 378
Диворастващи култури	118 243	397 354	489 083	401 425	546 195	543 655	472 700

Източник: Изготвено от автора по данни от „Биологично земеделие – проблеми и перспективи. Национална конференция с международно участие на тема: „Биологични растениевъдство, животновъдство и храни““, 2014 г., С., с.8, и от годишните доклади на МЗХ.

През разглеждания в таблицата период, само през 2009 г. култивираните площи и площите общо в системата на контрол отбелязват лек спад, компенсиран обаче веднага през последващата 2010 г. Минимално намаляване на броя на операторите се регистрира през 2008 г., и поради намаления брой производители през следващата 2009 година се отчита спад на култивираните площи и постоянните ливади. Свободната земя за угар от 1578 през 2007 г. се свива на 1 438 г., успоредно със свиването на броя оператори. От гледна точка на развитието на пазара се наблюдава едно първоначално фрагментарно регистриране на нови работещи оператори в системата на контрол, което обаче след това се стабилизира.

Разликата между култивираните площи, отглеждани в системата на контрол през 2012 г. и отглежданите култивирани площи през предходната 2011 г., е 9 488 ха, като в сравнение с 2009 г. увеличението е повече от три пъти, а спрямо 2006 г. увеличението е цели седем пъти. Това потвърждава извода, че независимо от силното ни изоставане от средните показатели на ЕС по отношение на дела на биоземеделieto, темповете на неговото нарастване все пак са внушителни.

От 214 фермери през началната 2006 г., биофермите през 2007 г. вече са 339, но през 2008 се забелязва първото разочарование - 28 биопроизводители се отказват от този вид агробизнес и са принудени да се върнат към традиционните методи на производство. В същото време се появяват обаче нови 165 биоферми. Въпреки известните колебания и през следващите години българският биосектор продължава уверено да нараства., което личи и от таблица № 9. В края на разглеждания период биофермите у нас вече са 3 750 - една доста значителна цифра, но поради твърде малкия среден размер на биоферма, общата земеделска площ, обхваната от биопроизводството, остава скромна - едва около 40 хил. ха.

Задържащо влияние върху биопроизводството през този период, а и по-късно, оказва слабото потребителско търсене на биопродукти у нас. Според изследване и маркетингово проучване на Vitosha Research от 2009 г. 90 % от произведената сертифицирана биологична продукция се изнася за ЕС, Северна Америка, Канада и Япония в непреработен вид или след известна първична преработка. Изнасят се предимно замразени и сушени плодове, зеленчуци, мед, ядки. България е сериозен износител на диви сушени билки, а така също на биологичен пчелен мед. Добра пазарна ниша за нашите износители на биохрани са замразени малини, ягоди, боровинки. (Витоша рисърч, 2009, с.33)

През първата част от финансова рамка 2014 – 2020 г. се запазва положителното

развитие на биоземеделieto у нас. През 2016 г. обаче трендът се обръща и броят на регистрираните действащи оператори в системата на контрол започва да намалява, намалява и площта на обработваните по биологичен начин земи.

Таблица № 15: Динамика на основните показатели за развитието на биоземеделieto в Българи през периода 2013 – 2021 г.

Година	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Сертифицирани площи (ха)	56287	47914	118552	160620	136618	128839	117779	116253	86310
Биоферми (бр.)	3854	3893	5919	6964	н.д.	6213	5942	5313	4352

Източник: Съставено от автора по данни от Eurostat.

Трябва да се отбележи, че подобна отрицателна тенденция се забелязва още в няколко други страни-членки на ЕС, но като цяло, както броят на биофермите, така и размерът на сертифицираните за биоземеделие площи в съюза, продължава да расте през целия период на втората многогодишна финансова рамка. Навярно това разминаване в трендовете между България и повечето други държави-членки, е свързано и с факта, че у нас е твърде малък дела на сертифицираните ливади и пасища. Те, заедно със свободната земя (угарът), заемат едва една трета от сертифицираните площи, докато в повечето останали европейски страни делът им е поне една втора.

Този акцент върху растениевъдството за сметка на животновъдството продължава да се проявява и в настоящия момент в структурата на българското биоземеделие. Особено през първата многогодишна финансова рамка 2007-2013 г. броят на животните у нас, отглеждани по биологичен начин, е направо отчайващо малък. Едва през втората финансова рамка на ЕС вече може да се говори за реално начало на производството в България на биологични храни от животински произход.

Таблица № 16: Брой животни, отглеждани по биологичен начин в България

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2017	2020	2021
Говеда	329	395	470	272	364	976	1173	10400	10343	10408
Овце	1054	1690	2471	5831	6698	6648	9175	25959	19090	19873
Кози	131	1058	1624	2732	2773	3397	2831	9023	8296	8108

Източник: Съставено от автора по данни от доклади на МЗХ

От таблица № 16 се вижда, че през 2021 г. в биологичното ни животновъдство доминират овцете. Ако обаче се изчисли относителният дял на отглежданите по

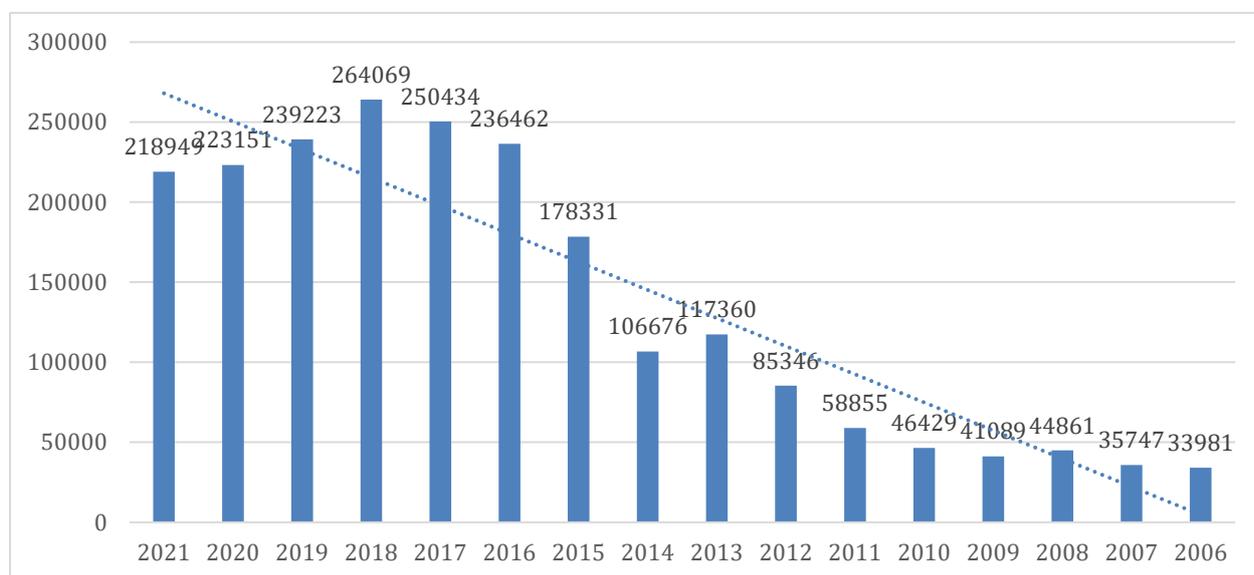
биологичен начин животни спрямо всички животни от съответния вид, то може да се установи, че с най-добри позиции биопроизводството е при козите, където делът на животните, отглеждани по биологичен начин е 3,8%, показател значително изпреварващ съответните дялове при овцете и особено при кравите. Това говори за относително добри възможности за производство на козе биосирене, продукт с голямо търсене на европейския пазар. Съществува и друг проблем. Недостигът на сертифицирани животновъдни ферми поражда дисбаланс в производствено отношение и изкривява един от основните принципи на биоземеделието за кръговрата на хранителните вещества на ниво отделна ферма и в биоземеделието като цял (Митова, 2014, с. 18). Все пак трябва да се отбележи, че през последните години има известно раздвижване и в биологичното ни животновъдство. По данни на МЗХ през 2022 г. броят на говедата и бивоците, отглеждани по биологичен начин, достига 13 724, което е увеличение спрямо 2021 г. с около 30%. При овцете също е постигнат много добър резултат, техният брой достига 25 995 броя животни, което е също увеличение с около 30% (МЗХ, 2023-3, с. 52).

В анализ на Икономическия и социален съвет (ИСС) на Република България се отбелязва също така, че забраната за биологично отглеждане на свине и птици на открито (съгласно закона за Ветеринарно-медицинската дейност) е силно ограничаващ фактор, който води до невъзможност да се произвежда българско биологично свинско и пилешко месо, както и биологични яйца. Това рязко ограничава възможностите за производство на биологични готови храни и също така възпрепятства възможността да се подготвя цялостно българско биологично меню за децата в детските ясли и градини и в училищата. Ето защо авторът счита, че са необходими съответните законодателни промени в цитирания закон и в свързаните с него наредби, така, че условията за българските биологични животновъди да се изравнят с тези на колегите им в останалите държави-членки на ЕС (ИСС, 2023).

Значително по-добро е състоянието на биологичното пчеларство. Неговото начало в България е свързано с първия семинар по биологично пчеларство, проведен през 2000 г. в град Елена и със създаването три години по-късно на Асоциацията по биологично пчеларство в България (Христов, Цветанов, 2016, с.25). През 2017 г. възниква и Асоциация на преработвателите на биологични пчелни продукти. Тя си поставя за цел да се бори за по-висока цена на българския био мед на европейските пазари, като същевременно работи за утвърждаването на неговото високо качество и на добрата репутацията на страната ни на европейския пазар. Според цитирания източник асоциацията обединява най-големите български компании, търгуващи с пчелни

продукти у нас и изкупуващи над 90% от добива на био мед в България (Епицентър, 2017).

Както се вижда от фигурата по-долу, за периода 2006 – 2021 г. броят на пчелните семейства, отглеждани по биологичен начин, се е увеличил повече от 6 пъти. Независимо от цялостния добър резултата и в този отрасъл се наблюдават обаче колебания в тренда, особено след 2018 г., когато е постигнат пика и започва стагнация. Според производителите проблемите, стоящи пред биологичното пчеларство, са свързани предимно с големите площи еднородни насаждения в земеделието, с използването на нетолерантни препарати за растителна защита, със значителните кражби на пчелни кошери и с ниските изкупни цени на биологичната продукция. Някои специалисти също така предполагат, че се влошава здравето и издръжливостта на пчелите поради изкуственото им хранене със захар, след отстраняване на 100 % от меда в кошера от пчеларите собственици. Както отбелязва известният пчелар Петко Симеонов, част от биологичните пчелари, които са работили само за да получат съответните субсидии, започват да се отказват при промяна на икономическите условия (Симеонов, 2020). Пак според Петко Симеонов, растат и опасенията на биопчеларите, че те са по-уязвими при появата на нови болести по пчелите (Христов, Цветанов, 2016, с.28).

Фигура № 20 Брой на пчелните семейства, намиращи се в системата на контрол и излезли от периода на преход

Източник: МЗХ.

Оптимистични оценки и прогнози по отношение на българското биопчеларство се съдържат и в Националния план за действие за развитие на българското

биопроизводство. Там се казва, че през 2015 г. България се превръща в лидер в Европа по отношение на брой пчелни кошери, отглеждани в съответствие с методите на биологичното земеделие, което е предпоставка за разширяване на производството на български биологични пчелни продукти (Министерство на земеделието, храните и горите 2019, 2).

Производство на преработени биопродукти

Както отбелязват някои изследователи, липсата на преработващи мощности е едно от слабите места на българското биоземеделие. Например през 2013 г. в Германия е имало сертифицирани 23 271 производители на суровини и 8 293 преработвачи, което означава, че там съотношението между фермери и преработвачи е било примерно 3:1. В нашата страна по това време производителите на суровини са били 3854, а преработвачите едва 92-ма, което прави съотношение на фермери към преработвачи приблизително равно на 42:1! (Хаджиниколов 2015). Сега, десет години по-късно картината не е особено по-различна. Страната ни продължава да изнася основно непреработени аграрни суровини и това се отнася в пълна сила и за биоземеделието.

На този неблагоприятен фонд има все пак четири сравнително успешни направления. Това са производството на биологично вино, биологично сирене, десерти, произведени при спазване на изискванията на биологичното земеделие, както и производството на биологични етерични масла, най-вече розово и лавандулово масло.

Биологично вино

Първият европейски регламент за производство на биологично гроздово вино датира още през далечната 1991 г.. След това са приети още няколко правни акта на ЕО, по-късно на ЕС, които регулират този продукт. Последният от тях е от март 2012 г. Основните изисквания за признаването на дадено вино за биологическо са: гроздето за него да е произведено в биоферма и преработката да е извършена без прилагането на някои потенциално вредни за здравето методи като концентрация чрез изстудяване, изкуствено намаляване на алкохолното съдържание, десулфатизация чрез физически методи, електродиализа и използване на катионни обменители (Европейска комисия, 2012).

Както се вижда от посочените правила, за да се създаде биовино е необходимо да има не само сертифициран производител на грозде, но и сертифициран преработвач,

т.е. сертифицирано винарско предприятие. Първото изискване е по-лесно да бъде изпълнено и има доста сертифицирани български производители на биологично грозде. Проблем възниква обаче при създаването на сертифицирани винарски предприятия. Те трябва да се занимават изключително с преработката на био грозде, тъй като не е позволено едновременната преработка на био грозде и на конвенционално грозде. Поради ограничените размери на лозовите насаждения на българските биолозари е трудно да се оформи достатъчен масив, който да захранва със суровина преработващо предприятие за биовино.

Това е причината първото сертифицирано биологично винарско предприятие да се появи у нас чак през 2014 г. На базата на сертифицирания лозарски масив с размер 270 дка Благой Русев успява да съоръжи и преработващи мощности, специално предназначени за преработката на био гроздето. Така се ражда марката за българско биологично вино „Орбелус“. Капацитетът на винарското предприятие е 130 хил. бутилки вино годишно. То е разположено край Мелник в село Кромидово. Проектът е подпомогнат със средства от Програмата за развитие на селските райони на ЕС. От сайта на биовинарната научаваме, че от 2018 г. вината с марка „Орбелус“ вече се предлагат в магазините на веригите „Кауфланд“ и „Метро“ (Орбелус, 2018).

Друг успешен проект за производство на биологични вина е на Катерина Димитрова в град Айтос. Тя е сертифицирала лозарски масив, както и вишни и шипки и произвежда освен биологични гроздови вина под марката „Тракийски легенди“, така и винени напитки на шипкова и вишнева основа (ХРАНКООП, 2019).

Цитираният вече Национален план за действие за развитие на биологичното производство съдържа оптимистични прогнози и по отношение на развитието на българското биологично винарство. Там се казва, че след 2015 г. България заема едно от челните места по площи с лозя, отглеждани по методите на биологичното земеделие в ЕС, което прави перспективно производството на българско биовино (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019, с.2).

Биологично сирене и други биологични млечни продукти

„Зелена ферма“ ООД е фирма, регистрирана през 2013 г. в София, оперираща в троянския край. Освен биосирене от овче и козе мляко предлага и биологично кисело и прясно мляко и биологичен айран с хималайска сол. Според оператора в мандрата на фирмата Силвия Калчева дневно се обработват 50 т. сурово мляко. Обхванати са 25 местни ферми, повечето преминали пълен цикъл на сертификация. По-голямата част от

продукцията се изнася, основно в ЕС (Германия), САЩ, Швейцария, има известен износ даже в Австралия и Нова Зеландия. Продукцията на фирмата се ползва с голямо търсене на външните пазари. Прилага се традиционна технология на преработка в която са включени около 20 души персонал. (Божидарова, 2023).

Биологично краве сирене предлага и сравнително голямото за българските мащаби млекопреработвателно и месопреработвателно предприятие Димитър Маджаров (Димитър Маджаров – 2 ЕООД). През 2022 г. фирмата получава сертификат за преработка на биологично мляко с цел получаване на биологични кашкавал, сирене, прясно и кисело мляко и сметана. То се занимава с производство на млечни продукти от 1998 г. Био серията на Маджаров включва освен сирене още био кашкавал, био краве кисело мляко, био прясно пастьоризирано мляко. На сайта на фирмата е указано, че за производството на тези продукти се използва само българско краве мляко от сертифицирани биоферми (Димитър Маджаров, 2023). Още един друг сравнително голям български производител напоследък се включи в производството и в износа на биологични млечни продукти. Това е фирмата Мероне (МЕРОНЕ-Н ЕООД) от град Алфатар. Тя предлага био сирене и био кашкавал от краве мляко. Фирмата изнася своите млечни продукти, включително и био сирене и био кашкавал, в ЕС, Великобритания, САЩ. В ЕС основно се изнася в Германия, Испания, Белгия, Гърция (Мероне, 2023).

Биологични десерти

Смарт Органик е основана през 2009 г. със седалище в София. От 2015 г. е регистрирана като акционерно дружество. Фирмата има сертификат за преработка, и търговия, включително и за износ и внос на биологични десерти и други видове сухи храни. Основните марки, под които продава изделията си са: „Roo’bar“, „Dragoon“ „Superfoods“, „Bett’r“, „Kookie Cat“, „Smart Cycle“, „Био Класа“, „Курабийница“. Съгласно информация на фирмата, тя е „един от водещите производители и дистрибутори на био храни в Европа.“ Продуктите ѝ се предлагат в повече от 60 страни по света, основно в ЕС, но също и в Азия и Америка (Смарт Органик, 2023).

Биологични етерични масла и продукти от тях

В посочения вече по-горе Национален план за действие за развитие на биологичното производство се твърди, че България е най-големият производител на биологично розово и лавандулово масло в света (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019, с. 3). Това твърдение, както и останалите оптимистични твърдения,

съдържащи се в посочения национален план, не могат да се потвърдят със статистически данни, тъй като, за съжаление в ЕС, нито производствената статистика, нито външнотърговската статистика на национално ниво, съдържат обособени позиции за биологичните продукти и те попадат, заедно с конвенционалните продукти, в обобщените резултати по отделните видове стоки. Ето защо и тук се налага да се търсят данни на фирмено равнище.

Един от успешните примери е семейната фирма Алтея Органикс ООД. Тя е създадена през 1999 г. като Розеотто – Георги Колев ЕТ и най-напред се концентрира в производството на биологично розово масло, използвайки розовите си полета в с. Ягода и в с. Скобелево в Розовата долина в полите на Стара планина. Днес вече фирмата предлага не само продукти от биологично розово и лавандулово масло, но и от биологично етерично масло, получено от редица ценни растения като безсмъртниче, жълт кантарион, маточина карамфил и много други. Фирмата доставя също био съставки за продукти за лична хигиена, козметика и парфюмерия в Азия, Европа, Северна Америка и Австралия (Алтея, 2023).

Друг производител на козметични продукти от собствени био масла е фирмата Био Култури ООД. Фирмата е основана през 2011 г. Регистрирана е в град София, но производствената ѝ база за био масла е в с. Столетово край Карлово. Предлагат се разнообразни продукти, освен масла от роза, лайка, лавандула и маточина, също така масло от мента, риган, градински чай и др. Суровините са от собствени насаждения на фирмата, разположени в Розовата долина (Био култури, 2023).

Ефект от мерките за насърчаване

До 2013 г. биопроизводителите кандидатстват за финансиране чрез евросубсидии по мярка 214 „Агроекологични плащания“ към програмата за развитие на селските райони 2007-2013 г. През следващия програмен период 2014-2020 г. подкрепата за производителите по биологична методика се изразява чрез подмярка 11.1 – плащания за преминаване към практики и методи за биологично земеделие и подмярка 11.2 – плащания за поддържане на практики и методи за биологично земеделие. С помощта на подмярка 11.1 се подпомагат земеделците, намиращи се в период на преход от конвенционално към сертифицирано биологично производство за периода на преход пет години, с възможност за удължаване на този срок при необходимост с още две години. През настоящият програмен период 2021-2027 г. периодът на преход е съкратен на две години, като са въведени и нови правила за контрол и надзор, описани в Регламент (ЕС)

848/2018 и Наредба № 5 от 2018 г. за прилагане на правилата на биологично производство, етикетиране и контрол, и за издаване на разрешение за контролна дейност за спазване на правилата на биологичното производство, както и за последващ официален надзор върху контролиращите лица.

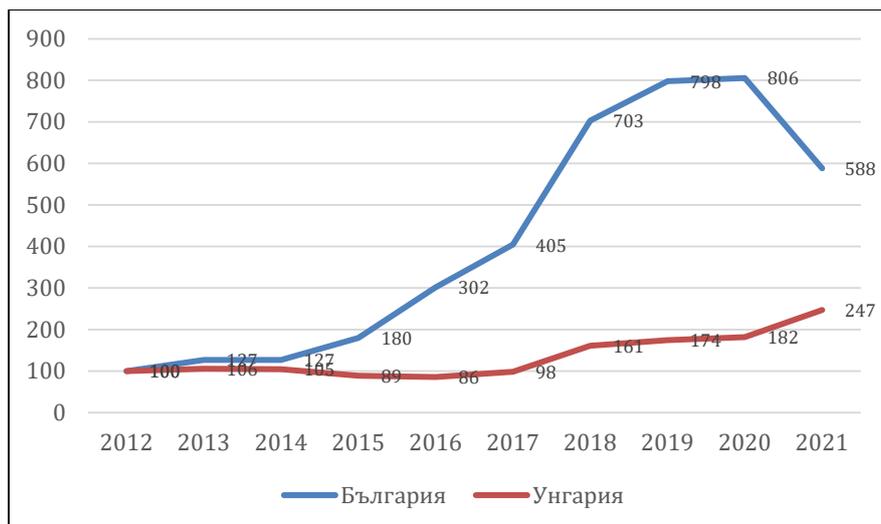
Чрез подмярка 11.2 се подпомагат земеделските стопани, притежаващи сертификат получен от контролиращо лице, след като парцелите успешно са преминали периода на конвертиране. Кандидатите по тази мярка поемат задължение за биологично производство в рамките на пет последователни години, като след изтичането на този период те разполагат с възможност да възобновяват ежегодно ангажимента си за биологично производство до края на програмния период, т.е. до 2020 г. (Тодорова, 2016).

За да се ориентираме в ефекта от цитираните мерки за подпомагане на биоземеделството може да използваме сравнителен анализ на процесите в България и в Унгария, една страна с подобни на България параметри като територия и население, макар и с по-развито селско стопанство. За целта е добре да се сравнят параметрите в двете страни както като абсолютни числа, така и като индекси. Сравняването на абсолютния размер на биологично обработваните площи, вкл. и пасищата и не засетите площи, е дадено в таблица № 17, а темпа на нарастване на площите е представен чрез Фигура № 21.

Таблица № 17: Площи, преминали дълготрайно в системата на контролирано биологично производство в България и в Унгария през периода 2012 – 2021 г. (ха)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
България	11974	15161	15170	21539	36137	48453	84150	95555	96476	70424
Унгария	106279	112266	111233	94163	91299	104482	171112	185227	193 215	262906

Източник: Eurostat

Фигура № 21: Темп на нарастване на площите за биологично производство в България и в Унгария (2012 = 100).

Източник: Eurostat

Сравнявайки данните за България и Унгария, посочени в таблица № 12 и Фигура № 20, можем да направим извода, че двете страни стартират от твърде различни позиции. Докато в България през 2012 г. биоземеделieto е едва започващо да се развива, за което говори твърде ограничения размер на площите, само около 12 хил. ха, то в Унгария развитието е вече доста напреднало – площите са около 106 хил. ха, т.е. около 9 пъти повече, отколкото в България!

- От фигурата се вижда, че като цяло за периода темпът на нарастване на площите в България е бил около 2,4 пъти по-висок, от този в Унгария, което е довело до намаляване на разликата между двете страни от 9 пъти през 2012 г. на около 4 пъти.
- В същото време обаче ясно личи, че в Унгария се наблюдава едно като цяло постъпателно развитие на биоземеделieto с известни колебания, но без резки спадове. Трябва да се отбележи, че подобна е картината в повечето държави-членки на ЕС от Централна и Източна Европа. У нас, обаче, наблюдаваме едно неравномерно развитие, най-вече поради резкия спад през периода 2019-2021 г. Този спад е свързан с пандемията Ковид-19, но и с преминаването от една финансова рамка 2014-2020 г. към новата финансова рака 2021-2027 г. и произтичащите от това проблеми около субсидирането на биоземеделските стопани. Навярно отражение има и политическата криза, довела до забавяне с приемането на съответните насърчителни финансови мерки.

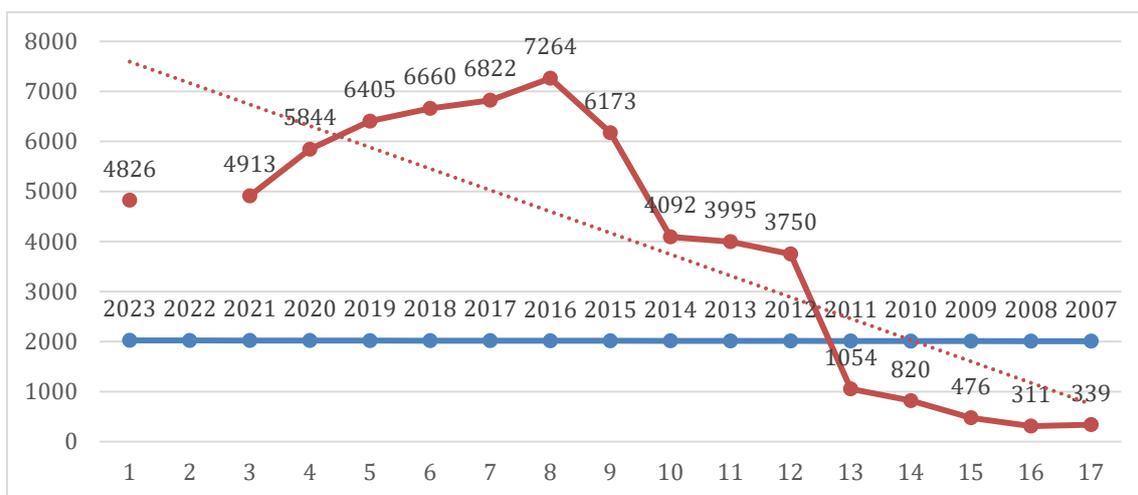
Според Весела Ралчева (член на УС на Българска асоциация „Биопродукти“) „най-сериозните подводни камъни са добивите и реализацията“, тъй като помощите през 2019 г. и 2020 г. за българските фермери, намиращи се в процес на конверсия, изцяло са липсвали. Като нов момент с двойно значение тя отбелязва въведеното през новия програмен период изискване земеделските стопани да доказват направените разходи и да информират за добивите и оборота си. От 2023 г. тези изисквания са въведени за всеки парцел и за всяка култура. Предполага се, че, от една страна, това ще дисциплинира производителите и ще подобри отчетността за изразходваните субсидии, но от друга ще породи допълнителни административни разходи за фермерите, което може да ги отблъсне от биоземеделieto (Кирилова, 2023).

Както вече бе отбелязано, именно в резултат на отпадането на финансирането на площите в преход през 2019 г. и 2020 г. се наблюдава първото значимо намаляване на площите в системата на контрол от влизането на България в ЕС. През периода 2019-2022 г. броят на операторите е намалял с около 26 %, размера на площите – с около 6 %. След възстановяване на субсидирането отново се наблюдава положителна тенденция и през 2022 г. вече се регистрира и ръст на площите с цели 28 % по сравнение с 2021 г. (Терзиева, 2023). Това обръщане на тренда през 2022 г. може да има обаче и една отрицателна страна – в биологичния метод на земеделие се включват доста големи стопанства, основно при производството на зърнени и фуражни култури, нещо което като цяло не е типично за нашата страна и може да доведе до известни изкривявания в разбирането на биоземеделieto като средство за устойчив поминък на семейни ферми, а не на крупни аграрни стопанства.

Относно размера на финансирането трябва да се има предвид, че българските биопроизводители са сред най-облагодетелстваните в ЕС. През периода 2010 – 2020 г. у нас размерът на финансово подпомагане на биоземеделieto на единица площ (ha) е бил над средното ниво за ЕС и над нивото в останалите новоприсъединили се държави членки. По-добро финансиране, конкретно през 2018 г., има само в Кипър, Гърция и Малта (ИСС, 2023). Според ДФЗ само за около пет месеца, от началото на 2023 г. до 22. 05. 2023 г. по Програмата за развитие на селските райони на българските биологични оператори са изплатени около 85,6 млн. лв. финансови стимули за производители, а за периода от октомври 2020 г. до края на м. май 2023 г. под формата на директни плащания са им изплатени допълнително около 1,8 млрд. лв., което прави по 56 млн. лв. средно на месец.

Освен това съществува възможността биофермерите да кандидатстват и по други мерки, финансирани чрез Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) и отнасящи се до опазването на околната среда. През 2023 г. те могат например да кандидатстват и по подмярка 6.4. „Инвестиции в подкрепа на неземеделски дейности“. Освен това над 2 млрд лева са предвидени през периода 2021-2027 за усвояване по Оперативна програма „Околна среда“ и част от тези средства биха могли да се насочат към биоземеделieto. Възможно е също така за биоземеделieto да се насочат средства и от мярка 214 на ПРСР „Агроекологични плащания“ (ДФЗ, 2023).

Според някои изследователи обаче досегашните мерки за подпомагане не са достатъчни за да стане биоземеделieto у нас рентабилно и да се разрасне неговото приложение. Необходимо е опростяване на номенклатурата по кандидатстване за субсидии и по-ефективно търсене на нови възможности за финансиране на операторите чрез мерки извън ПРСР. Трябва да се въведат не краткосрочни, а дългосрочни финансови мерки, кредитни и данъчни облекчения, да се обърне внимание на подготовката на кадри и в биоземеделieto да се прилагат тези иновации, които правят производството не само по-устойчиво, но и по-рентабилно. Трябва да се работи по-активно за повишаване степента на информираност и заинтересованост на обществото в проблематиката на биоземеделieto. Друга препоръка е провеждането на целева мярка в аграрната политика за отчитане на специфичните местни агро-екологични условия в различните части на страната създаването на механизъм за предоставяне на информация и консултантски услуги на биопроизводителите и биопреработвателите (Цолова, 2018).

Фигура № 22: Брой оператори в системата на контрол у нас (2007 – май 2023 г.)

Източник: Изготвена от автора по данни от МЗХГ и Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони

В заключение може да се каже, че както се вижда и от Фигура № 22, общият тренд на развитието на българското биоземеделие е все пак положителен. Изглежда, че спадът, който се наблюдава през периода 2017-2020 г. вече е преодолян и след стагнацията през 2021-2023 г. можем да очакваме отново подем. В SWOT анализа на Националния план за действие за развитие на биологичното производство са посочени редица обективни природни и исторически предпоставки за успеха на биоземеделието у нас. Към тях можем да добавим обещаната през следващите няколко години сериозна подкрепа от страна на ЕС, успешният старт на сдружаването на биофермерите по места, както и постепенното нарастване на благосъстоянието на потребителите.

3.2. Оценка на перспективите за развитие на българското биопроизводство

Като предпоставки за по-нататъшно успешно развитие на българското биопроизводство в стратегическите документи, подготвени от правителството и най-вече от Министерството на земеделието и храните, освен подходящите природни дадености на нашата страна и традициите в природосъобразното земеделие, като положителни предпоставки, които заслужават коментар, също се изтъкват следните:

- Страната ни разполага с добър научен и образователен потенциал за обучение на кадри и за въвеждане на иновативни практики в областта на биопроизводството;
- С добро име се ползват научните звена на Селскостопанската академия, те, както и аграрните висши учебни заведения са в състояние да разработват нови технологии за биологично производство на различни сортове зеленчукови, овощни, зърнени, фуражни и маслодайни култури, също и лозя и животни в различни климатични и почвени условия;
- Висшите аграрни учебни заведения в Пловдив и Стара Загора, които предлагат специалност „Биологично земеделие“, както и отделни избираеми дисциплини или модули по биологично земеделие, допринасят за привличането на млади квалифицирани хора в сферата на биопроизводството;
- В последните години все повече търговски вериги, както и малки магазини, даже магазини на бензиностанции, започват да предлагат биопродукти; Изгражда се и мрежа от специализирани магазини за биопродукти и храни, най-вече в София и другите по-големи български градове. Освен това след приемането на Наредба №5 от 26 през 2010 г. всички биологични производители имат право да продават

директно на потребителя не само храни от растителен, но и от животински произход;

- МЗХ, а и останалите звена на централната администрация, все по-сериозно се отнасят към планирането на дейностите в областта на биопроизводството. Вече има приети конкретни стратегически документи в тази област. За подпомагане на биопроизводителите към МЗХ има създаден отдел „Биологично растениевъдство и животновъдство“ и към него функционира Консултативен съвет по биологично земеделие;
- В страната действат вече 15 частни дружества като одобрени от министъра на земеделието органи за контрол и сертификация на биологичните производители и търговци;
- Изградени са браншови организации, които поддържат добра връзка между биофермерите, преработвателите и търговците на биопродукти, осъществяват постоянен диалог с администрацията, най-вече с компетентните служби в МЗХ;
- Налице са и редица неправителствени консултантски организации с практически опит в биологичното земеделие, например Фондация „Биоселена“, за която вече бе споменато в първа глава;
- По програма за развитие на селските райони 2014 – 2020 г. (Мярка 11) съществуват сравнително добри възможности за финансово подпомагане на биологичното растениевъдство, животновъдство и пчеларство. Освен това биопроизводството е включено като приоритет във всички инвестиционни мерки на споменатата програма (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019; МЗХ, 2023-2);

Във връзка с кризата около пандемията Мярка 11 от Програма за развитие на селските райони (2014-2020 г.) е допълнена с Еко схема за биологично земеделие (селскостопански животни) на ДФЗ. Това е направено за да се подкрепят изпадналите в затруднено положение биологични производители, намиращи се изцяло в системата на контрол или в период на преход, но още не получили подкрепа по Мярка 11. В Еко схемата са указани задължителните изисквания за кандидатстване, например видовете животни, допуснати за биологично отглеждане у нас - говеда, биволи, овце, кози и свине за пасищно отглеждане от породата Източнобалканска свиня. Птиците се намират извън закона за биологично отглеждане на животни. Условието по еко схемата се актуализират ежегодно. Лишени от възможност да се възползват от подпомагането на ДФЗ са получилите мярка за несъответствие ниво 3 „критично несъответствие“ или мярка за

повторно несъответствие ниво 2 „Сериозни нарушения“, съгласно Наредба № 5 от 2018 г. за прилагане на правилата на биологично производство, етикетиране и контрол, и за издаване на разрешение за контролна дейност за спазване на правилата на биологичното производство, както и за последващ официален надзор върху контролиращите лица (ДФЗ).

Същевременно съществуват и редица пречки, които трябва да се преодолеят за превръщането на биологичното земеделие у нас в устойчив и масов отрасъл:

- Както и при конвенционалното производство, така и при биопроизводството, нашите фермери, преработватели и търговци страдат от твърде малкия мащаб на производството, който ги лишава от т. нар. икономия от мащаба. Това намалява тяхната конкурентоспособност в сравнение с биопроизводителите и търговците в страни като Германия или Франция;
- Специално за биологичното животновъдство у нас проблем е липсата на достатъчни количества биологичен фураж. Както видяхме във втора глава, биологичните животновъди във водещите страни в ЕС решават отчасти този проблем и чрез внос на биокюспе (биошрот), което у нас засега не се осъществява поради липсата на компетентни вносители. Подобен проблем като при фуража, съществува и относно набавянето на семе за посев и посадъчен материал;
- Все още е ограничен броят и капацитетът на лабораториите за тестване на първична биологична земеделска продукция и на преработена продукция. Това забавя и оскъпява сертификационния процес и отблъсква потенциални биофермери;
- Съществува силна диспропорция между броя на производителите и на преработвателите на биопродукция, което е една от причините за ниската добавена стойност на износа на българска биопродукция;
- Напоследък все по-осезателно се чувства липсата на достатъчно квалифицирана работна ръка поради обезлюдяването на селските местности. Това донякъде е резултата и от неправилно провеждана регионална структурна политика у нас, която води до концентрация на получаваните от ЕС финансови ресурси в столицата и по-големите градове на страната;

- Биофермите не са групирани, а са разпръснати сред стопанства с конвенционално земеделие и това създава предпоставки за замърсяване на биопродукцията и за лишаване на фермата от правата ѝ на биопроизводител;
- Няма изградена интегрирана система за консултации по биологично земеделие на национално и местно ниво и все още е недостатъчна литературата по въпросите на биологичното производство;
- Крайно недостатъчни са маркетинговите изследвания за това какви биопродукти се търсят; липсва информация за оборота от продажбата на биопродукти в страната – български и вносни. Засега въобще не се събират такива данни;
- Липсват специализирани борси за биологични продукти;
- Действащата у нас система за контрол на биопроизводството не може да гарантира изцяло съответствие на операторите с правилата за биологично производство на ЕС. Това се дължи на факта, че националното биологично законодателство все още не е напълно хармонизирано със съответните европейски правни норми;
- Няма политика за подпомагане на износа на биопродукти, както и за финансово подпомагане на маркетингови мероприятия на наши биопроизводители в чужбина, като участия в специализирани изложения, публикуване на реклама в чужди медии, организиране на имиджови мероприятия в чужбина и др. (МЗХ, 2019; МЗХ, 2023-2);

Както личи от описаните слабости на българското биопроизводство, повечето от тях могат да се преодолеят, ако за това бъдат положени съответните усилия от обществото. За тази цел в стратегическите документи на МЗХ са изброени някои препоръки, които заслужават съответния критичен анализ. Преди всичко трябва да се изтъкне, че повечето от препоръките са в едно станало вече традиционно направление – изпълнение на проекти за усъвършенстване на управлението и за подобряване на кадровия потенциал на администрацията. Твърде малък е броят на оригиналните и практически ориентирани препоръки, затова си заслужава те да бъдат коментирани:

- Като много полезно може да се определи предложението да се увеличи делът на биохраните в региона на столовете, които функционират по места в училищата, болниците, сградите на общинската администрация. Това би съществено допринесло както за увеличаването на оборота на по-малките биопроизводители, така и за популяризиране сред населението на ползите от биохраните. Идеята е изпълнима обаче при условие, че по-високите цени на биопродуктите се

компенсират на засегнатите институции чрез финансова подкрепа на местно или на централно равнище;

- Друга перспективна дейност, която може да повлияе положително върху биоземеделieto у нас, би било по-активното развитие на екологичния и селския туризъм с акцент върху потреблението от туристите на местни биологични храни. В тази насока вече действат редица неправителствени организации, но за съжаление засега тяхната дейност не е достатъчно силно подкрепена от общините и от МЗХ;
- Правилно би било също така, да се търсят нови възможности за насърчаване на биологичното животновъдство чрез Натура 2000 и други програми за насърчаване на биоразнообразието, тъй като безспорно съществува пряка връзка между съхраняването на редица местни породи животни и сортове растения и развитието на биоземеделieto;
- Особено много неизползвани възможности съществуват при производството на българска биокозметика. В това направление централна роля биха могли да изиграят общините в регионите, където се отглеждат културите, даващи етерични биомасла. Известна е популярността например на празниците на българската роза, но засега те малко се използват за популяризиране на биологичното производство на розово масло, а то има добри перспективи на международния пазар;
- С по-активното държавно подпомагане значително по-активна роля за развитието на нашето биоземеделие биха могли да изиграят и специализираните научни и образователни звена в областта на земеделските изследвания. Така би могло да се преодолее изоставането при производството на биологични семена и разсад, както и да създадат възможности за по-ефикасно използване на местните породи и сортове;
- За преодоляване на недостига на работна ръка в българското биопроизводство би допринесло материалното стимулиране на биофермерите, особено на по-младите. Това стимулиране не трябва да има инцидентен характер, както е сега, а да се постави на една стабилна, дълговременна основа;
- За развитието на пазара на биопродукти е необходимо бързо да се създадат съответните специализирани борси, да се събира и обработва отделна статистика за производството и търговията с биопродукти;
- От страна на МЗХ може да се стимулира износа на български биопродукти чрез подкрепа за участие на производители и търговци в изложения, както и чрез

организиране на рекламни кампании и двустранни срещи с партньори от други държави;

В анализа на МЗХ с основание се изтъква, че ако не се вземат навреме съответните финансови, организационни, информационни и други мерки, то съществува реална опасност българското биопроизводство фатално да изостане от положителния тренд в ЕС и в света като цяло. Особено силна е заплахата да се компрометира биоземеделieto в очите на българските граждани поради наблюдаващите се по места злоупотреби и нарушения при прилагането на правилата и стимулите, свързани с биоземеделieto. Като цяло обаче SWOT-анализът, извършен от МЗХ, а и наблюденията на експертите са по-скоро оптимистични относно перспективите за развитие на нашето биопроизводство. Оптимизмът се основава на подкрепата на редица устойчиви фактори като благоприятния климат и релеф, традициите на българското селско стопанство, ориентирано исторически към производство на качествени продукти, положителното като цяло отношение на българското общество и не на последно място, на финансовата солидарност по въпросите на биоземеделieto, която съществува в рамките на ЕС.

3.3. Характеристика на търсенето на български биопродукти

Вътрешното търсене на биопродукти в България е ограничено и това се отнася както за българските, така и за вносните биопродукти. През 2012 г. на човек от населението за биопродукти в Швейцария са били изразходвани 206 евро, в Дания 163, в Германия 94, в САЩ 76, средно за ЕС 44, в Чехия 7, в Румъния 4 и у нас само 1 евро (Хаджиниколов, 2015).

По-подробна информация за динамиката на вътрешното търсене на биопродукти в България, в сравнение с други европейски държави, дава табл. 18.

Таблица № 18: Продажба на биопродукти в някои европейски страни на човек от населението през 2012 и 2020 г. (в евро)

Държава	2011	2020
Швейцария	178	415
Дания	158	385
Германия	83	180
Естония	22	58
Чехия	6	21

Полша	3	8
Гърция	6	6
България	1	5
Унгария	3	3
Румъния	1	2
Португалия	2	2

Източник: съставено от автора по данни на FiBL.

От горната таблица преди всичко личи голямата разлика при продажбата на биопродукти на човек от населението между две групи страни. Едната група включва основно страни от Западна и от Северна Европа - Швейцария, Германия, Дания, останалите скандинавски страни, а така също Франция и Нидерландия и друга група страни, която включва основно страни от Източна и Южна Европа - Португалия, Румъния, Унгария, България, Гърция, Полша. Докато в западноевропейските страни годишно на човек от населението се харчат по няколко стотин евро, то в източноевропейските и южноевропейските страни по-малко от 10 евро, т.е. разликата е огромна.

Има обаче и една междинна група страни, към която в таблицата се числят Естония и Чехия, но към които постепенно се приобщават и останалите балтийски страни, както и Словения и Хърватия. В тази група страни годишната консумация на биологични продукти на човек от населението вече е надхвърлила десет евро и расте с високи темпове.

Както се вижда от таблица № 18, ситуацията у нас не е изолирано явление. Нещо повече, по темпа на нарастване на потреблението на биопродукти ние изпреварваме всички останали държави от нашата група и скоро може да се присъединим към междинната група. Всъщност такава е и една от основните цели на българското правителство през разглеждания период. Тази политика отговаря на „Плана за действие за биологичното производство в ЕС“, където има залегнали 23 действия, подчинени на общата задача да се стимулира потреблението в съюза на биологични продукти. Обособени са три направления, които са непосредствено свързани и със ситуацията у нас:

- Стимулиране на търсенето и гарантиране доверието на потребителите;
- Стимулиране на прехода от конвенционално към биологично производство по цялата верига на създаване на стойност, което в нашите условия означава

предприемането на специални мерки за насърчаване на преработвателите на биопродукти;

- Насърчаване на популяризирането на биоземеделieto;
- По-ефективно интегриране на биоземеделieto в политиката за опазване на околната среда (Европейска комисия, 2021);

Конкретни препоръки за насърчаването на потреблението на биопродукти дава и Икономическият и социален съвет (ИСС). Той смята, че може да се повиши ефекта от прилагането на мярката „Стимулиране на потреблението на биологични продукти“ към Програмата за развитие на селските райони. Според ИСС има големи резерви например за увеличаване на дела на биохраните при прилагането на схемите „Училищен плод“ и „Училищно мляко“. Може да се разшири целевата група по тези две схеми с включване в кръга на ползвателите и на децата в детските градини, както и на учениците до 7-ми клас. При това е необходимо тези схеми да придобият задължителен характер.

ИСС също така счита, че би било добре във финансирането на подобни схеми да се включат и общините, като акцентът се постави върху привличането на местни биофермери. Относно използването на публичния електронен регистър, експертите от ИСС считат, че той би могъл да се превърне в основен аналитичен и в маркетингов инструмент. Това може лесно да стане, като в базата данни се обособят отделни масиви по региони и по стокови направления. Така желаещите търговци ще могат лесно да установят кои оператори в техния регион предлагат съответните суровини и готови биопродукти. Хубаво би било ако регистъра съдържа и актуални данни за контакт със съответния оператор (ИСС, 2023).

3.4. Фактори, определящи търсенето на биопродукти у нас

Един от факторите определящи вътрешното търсене е доходът на човек от населението. Въз основа на данни от Националния статистически институт (НСИ) общият доход на българина нараства с постоянен темп през последните десет години, като нарастването е значително през 2022 година спрямо 2021 година. Въпреки това обаче данните на НСИ показва минимално увеличение на разходите за хранителни продукти. Причината за това навярно е рязкото увеличение на цените на

енергоносителите, което предизвика през 2021 и 2022 г. преразпределение на разходите на домакинствата в полза на разходите за отопление, осветление, транспорт и т.н. Тази аномалия обаче не променя общата закономерност, която беше подробно разгледана в предишната глава, за силната корелация между размера на доходите и потреблението на качествени храни, към които се причисляват биохраните.

Роля за размера на търсенето на биопродукти има и структурата на потреблението на храни в съответната страна. Колкото по-голямо е търсенето на плодове и зеленчуци, на пчелен мед, млечни храни, ядки, билков чай, толкова по-голяма е възможността да се пласират биохраните. Обратното, колкото по-голям е дялът на такива храни като хляб и хлебни изделия, свинско и птиче месо, яйца, както и на алкохолни изделия и цигари, толкова по-малка е възможността в тази страна да се реализира значително търсене и потребление на биохраните. За съжаление, както показват данните, България се намира именно сред страните от втората грапа.

Особено тревожно е нарастването у нас на консумацията на цигари, нещо, което е не само несъвместимо със здравословния начин на живот, но и директно спъва консумацията на биохраните, тъй като ограничава средствата, които могат да се отделят за консумация на по-скъпите, но по-качествени плодове и зеленчуци, млечни изделия и други биохраните. България води европейската класация по дял на редовните пушачи сред цялото възрастно население. Около 18 процента от населението на ЕС на възраст над 15 години всекидневно пуши цигари. У нас този дял е значително по-висок – 28,7%. Това показва, че почти 2 пъти повече български граждани са редовни пушачи по сравнение със средния показател за ЕС (Евронет Плъс, 2003).

Друг важен фактор за търсене на биопродукти играе информираността на населението. Основна роля тук играят неправителствените организации като Фондация „Биоселена“, Българската асоциация биопродукти, Сдружението на българските производители на биопродукти, БСК и др. Задачата да популяризират биопродуктите имат и някои правителствени институции като Министерството на земеделието, и храните, Министерството на околната среда и водите, Министерството на здравеопазването, ДФЗ и др. Важна роля за разширяване на потреблението на биохраните трябва да изиграят и споменатите вече мерки „Училищен плод“ и „Училищно мляко“. През м. март 2023 г. бе приета специална национална стратегия за прилагането на указаните мерки в детските градини, училищата и центровете за специална образователна подкрепа от 2023/2024 до края на 2028/2029 учебна година. Там сред приоритетите при избора на продуктите са записани: продукти на местно или регионално

равнище и биологични продукти. Този нов подход създава предпоставки делът на биологичните продукти по указаните схеми от около 5% сега да нарасне неколkokратно (Министерство на земеделието, Министерство на образованието и науката, Министерство на здравеопазването, 2023)

В цитирания по-горе Национален план за действие за развитие на биологичното производство също са предвидени важни мерки за насърчаване на търсенето у нас на биопродукти. Предвижда се създаване, брендиране и реклама на търговски обекти предлагащи български биологични продукти, също така организиране и провеждане на информационни кампании за екологичните и здравословни предимства на биологичните продукти, както и за разликите между биологичен продукт и продуктите обозначени с название „еко“, „натурални“, „фермерски“ и „домашни“. В работата за постигане на тази цел трябва да се включат освен земеделското министерство, също и заинтересованите неправителствени организации, академичната общност. Университетите и научно-изследователските институти са призвани да разработват не само иновативни технологии за биологично производство на различни сортове зеленчуци, овощни и зърнени, фуражни и маслодайни култури, но и да разработват нови маркетингови стратегии за биопроизводителите и търговците (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019).

Интерес представлява и едно маркетингово изследване на потребителските нагласи, направено от Витоша рисърч през 2009 г., чиито препоръки остават актуални и днес. Изследването обхваща 125 оператора от общо 310 сертифицирани биопроизводители по онова време, както и 205 специализирани търговски обекта за биопродукти. Там се казва, че една четвърт от българите въобще не знаят каквото и да е за биологичните продукти. Ето защо е необходимо да се предприемат редица мерки за популяризиране на тези продукти. Могат например да се организират информационни кампании за ползата от потреблението на биологични продукти, да се издадат брошури с разяснителни материали за характеристиките на тези продукти, така също къде и как могат да бъдат закупени. Във Витоша рисърч считат, че също така е много важно да се разяснят начините за разпознаване на традиционните биопродукти, като се утвърди в съзнанието на потребителите логото, използвано в ЕС и в България. Би било добре ако земеделското министерство създаде т.нар. телефон на потребителя, където да се докладват нередности и да се получава актуална информация за начините за закупуване на определени биопродукти. В изследването се казва, че биологичните продукти са важен елемент от екологичния начин на живот и биха могли да се популяризират и в

лайф-стайл списания и предавания. Като оригинална ниша за увеличаване на търсенето се предлага включването на биопродуктите в туристическите услуги. Това би могло да стане например чрез т.н. селски туризъм (Витоша рисърч, 2009).

На връзката между търсенето на биопродукти и нагласите на потребителите се спират и други изследователи. Подчертава се, че търсенето на биопродукти силно зависи от положителната нагласа на потребителя към този метод на земеделие, следствие на разбирането за високата му екологична ефективност. Паралелно с очакването към биоземеделието относно отглеждането на екологично чисти храни съществува и очакването, че отглеждането на биопродуктите се извършва при възможно най-ефективно използване на ресурсите, респ. при намаляване на вредните последици за околната среда, свързани например с климата и биоразнообразието. В същото време обаче съществува опасността в търсене на по-висока рентабилност биопроизводителите да се отклонят от строгите норми на биологичния производствен процес. Ето защо е необходима подкрепа на производителите от страна на обществото, което да компенсира по-ниската ефективност. Но освен ефективността трябва да се наблюдава и ефикасността на биоземеделието, т.е. доколко то постигне желания резултат, а именно прехода към екологично ориентиран практики, осигуряващи здравословни продукти (Иванов и съавтори, 2022, с.95-109).

Редица автори подчертават значението на добрата дистрибуционна мрежа за конкурентоспособността на аграрните производители. Това в пълна степен се отнася и за биопроизводителите. Според изследване на Станимирова по-добрата дистрибуторска мрежа се един от основните фактори за постигане на конкурентоспособност и финансова устойчивост. Именно дистрибуционните възможности са фактора, определящ изхода от конкурентната борба между равнопоставени фирми по отношение на другите стратегически конкурентни фактори – цена и комуникация (Станимиров, Станимирова, 2014, с. 379)

Интерес представляват и наблюденията на Йелена Миланович, която анализира видовете канали за дистрибуция на аграрни стоки в Сърбия. Тя стига до извода, че въпреки привидното доминиране на пазарните сили, една компания, така или иначе, никога не може да се счита за напълно независима. Тя няма как напълно да се изолира от другите фирми, от икономическия живот. Ето защо сътрудничеството между фирмите има ключово значение за конкурентоспособността. За да се постигне дългосрочна стабилност на дистрибуционната мрежа трябва да се съчетаят интересите на отделната фирма с интересите на бранша (Миланович, 2020, с. 12). Към това би могло да се добави,

че освен с интересите на бранша, фирмата трябва да съчетае своите интереси и с обществото, което при биопроизводството е лесно, тъй като обществото насърчава този тип аграрен бизнес. За съжаление посоченото по-горе разбиране за необходимостта от сътрудничество, включително и при дистрибуцията на биологичните аграрни продукти, не е особено разпространено сред българските фермери. На въпрос в анкета, проведена в района на град Сандански, около 40 процента от анкетираните фермери изтъкват като предпоставка за успеха си това, да реализират продукцията си в собствен магазин и даже ако е възможно сами да се занимават с опаковката и дизайна (Карова, 2014, с.57).

Поради ограниченото търсене и липсата на успешно сдружаване на производителите, развитието на дистрибуционната мрежа за биопродуктите у нас значително изостана от европейските тенденции. Едва през последните години започна по-активното предлагане на биопродукти в супермаркетите, например във веригите БИЛА, МЕТРО и Фантастико. Специализирани магазини за биологични продукти се създават след присъединяването ни към ЕС. Първият е открит в София през 2008 г. (Витоша рисърч, 2009). В момента такива магазини има основно в столицата и в някои по-големи градове, но за съжаление в тях доминират вносните биохрана, често под общото название „екологични храни“. Не е добила достатъчно разпространение и идеята български биологични храни да се включат в менюто, предлагано на държавните служители във ведомствените ресторанти, както и в болничните заведения и на военнослужещите. Единствено известни надежди има, че биохрана ще бъдат включени в безплатно предоставяните на децата в детските градини плодове и млечни храни (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019 с. 10).

Въпреки затрудненията, възникнали около кризата, оптимизъм за по-нататъшното развитие на биоземеделието у нас, като част от общите мерки в ЕС, се поддържа от разработените от Европейската комисия през 2019 и 2020 г. Европейски Зелен пакт и стратегията „От фермата до трапезата“, която е част от този пакт. В Европейския зелен пакт се набляга върху необходимостта от увеличаване на площта за биологично земеделие и върху необходимостта от разработване на ново поколение иновативни начини за защита на реколтите от вредители. Предлага се въвеждането на нови иновативни техники, оптимизиращи устойчивостта на продоволствената система в различните нейни звена (Европейска комисия, 2019).

Целта на стратегията „От фермата до трапезата“ е създаване на „справедлива, здравословна и екосъобразна продоволствена система“. Преходът към новата продоволствена система ще бъде подкрепен от реформа на ОСП, планираща и засилване

на биологичното производство. Както вече бе споменато в първа галва, стратегията предвижда до 2030 г. земите, намиращи се в системата на биологичен контрол, да достигнат най-малко 25% от общата земеделска площ. В съобщението на Европейската комисия по този повод конкретно се казва: „Очаква се пазарът на биологични храни да продължи да се разраства и е необходимо биологичното земеделие да продължи да се насърчава. То има положително въздействие върху биологичното разнообразие, създава работни места и е привлекателно за младите земеделски стопани... На държавите членки ще се помогне да стимулират както предлагането, така и търсенето на биологични продукти. Благодарение на предвидените кампании за популяризиране и екологосъобразни обществени поръчки ще се изгради доверието у потребителите и ще се повиши търсенето. Този подход ще спомогне за постигане на целта до 2030 г. най-малко 25 % от земеделската земя на ЕС да бъде обработвана по правилата на биологичното земеделие и значително да се увеличи биологичното отглеждане на аквакултури“ (Европейска комисия, 2020, с. 11). Заслужава да се отбележи също, че стратегията „От фермата до трапезата“, съответно и поставените в нея конкретни цели, са изцяло подкрепени от институциите на ЕС, както и от всички държави-членки, включително и от България (Съвет на ЕС, 2020).

Засега целта по биоземеделието, поставена в стратегията „От фермата до трапезата“, изглежда твърде далечна. По данни на FiBL през 2022 г. в Европейския съюз едва 10,4 % от обработваната площ е сертифицирана и се намира в системата на контрол за биологично земеделие. Забавянето се дължи до известна степен на кризата около пандемията. Ако през следващите години се наложат обаче такива бързи темпове на развитие, каквито се наблюдаваха преди 2020 г., е възможно изоставането да бъде преодоляно. Не бива да се подценява фактът, че само за десет години до настъпването на кризата, делът на площите, предназначени за биопроизводство в ЕС се удвоиха. Един очакван подем на биопроизводството в ЕС през сегашната МФР неминуемо ще доведе и до далеч по-бързи темпове на растеж и на българското биоземеделие (FiBL, 2024).

3.5. Анализ на потреблението на биопродукти в България с използване на коефициента на подоходна еластичност

Във втората глава вече бе направен емпиричен анализ на перспективите пред потреблението на биологични продукти в Европейския съюз доказващ хипотеза, че потреблението на биопродукти се увеличава и този факт създава допълнителни

благоприятни условия за производство и износ на българска биопродукция. Тук ще се постараме да направим подобно изследване за България относно връзката потребление – доходи и да формулираме съответната прогноза.

Както и във втора глава ще използваме коефициента E за подоходна еластичност. Той се определя като степента на задоволяване на пазара с търгуваните продукти, в конкретния случай с биологичните продукти. Отново се използва формулата на Аллен и Маслов:

$$E = x/y \cdot (\Delta y / \Delta x),$$

където Δy е изменението на потреблението, а Δx е изменението на дохода.

При изследването процесите на потреблението се разглеждат и чрез изменението на дохода и изменението на известното вече потребление. Еластичността определя степента на задоволяване потребността от биологични продукти за България и група страни, взети за да се направи сравнение. Това са Чехия, Германия и Естония. Изборът пада върху Чехия, като държава със сходна на България съдба на икономическо развитие, отбелязваща напоследък твърде динамично развитие в областта на биоземеделието. Другата източноевропейска държава Естония е включена в сравнителния анализ тъй като показва през последните години забележителен темп на нарастване на биоземеделието, макар, че е стартирала почти от нулата при присъединяването си към ЕС, подобно на нашата страна. Германия е избрана като най-голямата икономика в ЕС и страна, служеща за образец в областта на биоземеделието.

Таблица № 19: Коефициент на абсолютна еластичност на потреблението на биопродукти в някои страни (2021 г.)

	България	Чехия	Германия	Естония
E	-0,84	-5,5	1,96	3,3

Източник: Съставена от автора по данни от Евростат и BÖLW.

От резултатите в таблица № 19 се вижда, че изследвания коефициент на абсолютна еластичност е положителен, което означава, че имаме определена право пропорционална зависимост между ръста на доходите и търсенето, съответно потреблението на биологични продукти. В Чехия обратното, се наблюдава силно изразена отрицателна еластичност, въпреки ръста на доходите имаме съкращаване на потреблението на биопродукти от 30 на 22 евро на годишна база. По вероятно е това да не се дължи на пренасищане на пазара, а на ефектите от пандемията Ковид-19. В

Германия изменението на потреблението и на дохода се отчита в положителна посока със средновисок темп на нарастване и почти равни интервали. Подходна еластичност 1,96 показва все още добре изразена връзка между ръста на доходите и на потреблението на биопродукти. Това загатва и за добър потенциал за по-нататъшно нарастване на вътрешното потребление на биопродукти в най-голямата европейска икономика. Абсолютното значение на подходната еластичност на потреблението в Естония е особено високо. Това свидетелства концентрация на търсенето при определена социална група, която силно се влияе от икономическата конюнктура.

На базата на коефициента на абсолютна еластичност може да се определи динамиката на потреблението, като се изчислят абсолютните величини на потребление, съответстващи на определен размер на дохода. Следователно разкрива се възможност за перспективно планиране на потреблението чрез относителни показатели - коефициенти. За да се установи дали тази прогноза е достоверна може първоначално избраният метод да се приложи към регистрирани вече исторически данни. Нивото на потреблението и неговият прираст са абсолютни величини също като равнището на дохода и прираста на дохода (Δx и Δy). Използва се познатата вече от втора глава формула:

$$K_e = \Delta y \% / \Delta x \%$$

Таблица № 20: Коефициент на подходна еластичност (2019 – 2021 г., в %)

Държава	Година	K_e - коефициент на еластичност
България	2021	-0,84
	2020	4,04
	2019	2,08
Чехия	2021	-3,76
	2020	27,8
	2019	9,47
Германия	2021	2,03
	2020	13,9
	2019	7,769
Естония	2021	3,98
	2020	6,96
	2019	3,13

Източник: Съставена от автора на база данни от Евростат и BÖLW

С данните от таблица № 20 могат да се доразвият изводите, направени относно резултатите в таблица № 19. При ситуацията в България се потвърждава положителната, но твърде слабо изразена еластичност, т.е. биопродуктите вече напускат категорията на луксозните продукти, интересът към тях обаче се запазва ограничен.

Еластичността при България отново препраща към значението на динамиката на доходите в ЕС, към въпросите на социалната кохезия. Потребителят у нас реагира с умерен ентузиазъм при търсенето на биопродуктите, тъй като България е традиционно сред страните в съюза с най-ниско равнище на доходи. В условията на новата бедност ограничените доходи не водят до глад и крайна нищета, а именно да такива ефекти, като ограничаване на потреблението на качествени стоки, вкл. на биопродукти. Както отбелязват някои, бедността в Европа днес рефлектира върху липсата на средства за отдих, култура, дейности на свободното време и консумацията на стоки на лукса, тя се разграничава от класическото определение за бедност, дефиницията на което включва липсата на стоки от първа необходимост, вкл. и на стоки за храна от първа необходимост (Моралийска, 2021, Хаджиниколов, 2016).

Любопитна е динамиката на коефициента, която се наблюдава в Чехия. В тази страна вече има утвърдени традиции при потреблението на биохрана, въпреки това тук се наблюдава твърде рязка промяна в еластичността на търсенето им от 33,81% през 2020 г. на -3,76% през 2021 г. В рамките на един кратък период от високо еластични биопродуктите се превръщат в ниско еластични продукти. Това безспорно е свързано, както вече бе изтъкнато, с феноменалният фактор Ковид-19. През 2021 г. намалява еластичността и в Естония, но не с такъв рязък темп, което говори, че в Естония природосъобразния начин на живот е пуснал по-дълбоки корени, отколкото в Чехия и даже в Германия, където негативното отражение на пандемията е по-силно.

След като изследвахме фактическата еластичност на потреблението можем да пристъпим и към определянето на теоретичната еластичност. Тя е посочена на табл. 16. Периодът на изследването остава същия както в табл. №15 с начало 2019 г. и край 2021 г. Методът е същия, който вече бе използван във втора глава. Стойностите на коефициента на еластичност се умножават със стойностите на y с цел да се стигне до абсолютното значение на коефициента на еластичност за съответната държава.

Таблица № 21: Динамика на абсолютната доходна еластичност K_e (теоретично равнище на потребление) в някои страни на ЕС (2019-2021 г.)

Държава	Година	Доход x (в евро)	Потребление y (в евро)	K_e (%)	Абсолютно значение на K_e (евро)
България	2021	8058	5,0	-0,84	0,04
	2020	7544	5,3	4,04	0,21
	2019	7181	4,4	2,08	0,09
Чехия	2021	21100	22,0	-3,76	-0,82
	2020	19707	30,0	27,80	8,34
	2019	19531	24,0	9,47	2,25
Германия	2021	30462	191,0	2,03	8,76
	2020	29567	180,0	13,90	25,02
	2019	29047	144,0	7,76	11,19
Естония	2021	17567	70,0	3,98	2,79
	2020	16352	54,0	6,96	3,76
	2019	16009	47,0	3,13	1,47

Източник: Съставена от автора на база данни от Евростат и BÖLW

Стойностите, посочени в колонки 3 и 4 на таблица № 21 са взети от статистиката на Евростат и германското сдружение за екологично земеделско стопанство. Коефициентът на еластичност е изчислен по посочената вече формула, а абсолютното значение на коефициента K_e е получено като потреблението (y) е умножено на коефициента на еластичност, определен в проценти.

В таблица № 17 по-долу са посочени стойностите на изменението на номиналния доход на домакинствата в България на годишна база в рамките на периода (x); промяната в дохода за съответния период в % (Δx), потреблението на биопродукти в евро (y). В петата колона е посочен един и същи теоретично определен коефициент на еластичност K_e (%). Това е средният размер на показателя за разглеждания период. В шестата колона е посочен абсолютният размер на доходната еластичност в евро при прилагането на осреднения коефициент в проценти от колона 5.

Таблица № 22: Изменение на потреблението на биопродукти при осреднен K_e (%)

Година	x (евро)	Δx (%)	y (евро)	K_e (%)	K_e (евро)
2021	8058	6,81	5,0	2,32	0,116
2020	7544	5,05	5,3	2,32	0,123
2019	7181	3,50	4,4	2,32	0,102

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат и BÖLW

Данните от по-горните таблици показват, че пазарът на биопродукти в Германия и Естония до последната изследвана година не показва признаци на насищане, докато пазарите на Чехия и България отбелязват първи такива симптоми на поява у потребителите. За България спадът не е сериозен и той означава, че в случай че реално се запази заинтересоваността на обществеността в развитието на биоземеделieto, може да се преодолее през следващите години. Разбира се това зависи и от икономическата конюнктура и от движението на доходите на домакинствата.

След извършената по-горе подготовка може да се премине към екстраполация на тренда при коефициента на еластичност и при номиналния доход на домакинствата с цел да се направи прогноза за развитието на пазара у нас. В този случай се постъпва по същия начин, както това вече бе направено във втора глава по отношение на пазара на биопродукти във Франция. В таблица № 22 са представени данните на основните работни индикатори в динамични прогнозни редове, произлизащи от реалните стойности за разглеждания период. По този начин е представен математическия модел за определянето на оптимален еквивалент чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност. Поради относително ниските стойности на потребление се получават и твърде ниски стойности за абсолютния размер на подходна еластичност, което силно различава ситуацията у нас от тази във Франция, разгледана във втората глава.

В случая научно-обоснованата норма на потреблението в България у е потреблението през 2025 г., 8,15 € (стойността съответства на най-високата стойност на K_e (евро) **0,189**, тази стойност и екстраполацията от реалните данни, съставят прогнозата за бавно растящо потребление. Тъй като пазарът на биопродукти в България все още е млад и в процес на начално, но сравнително устойчиво развитие, то стойностите на подходната еластичност остават положителни, обаче крайно ниски през целия анализиран период.

Таблица № 23: Прогноза за абсолютния размер на доходната еластичност при потреблението на биопродукти в България до 2025 г.

Година	x (евро)	Δx (%)	y (евро)	K_e (%)	K_e (евро)
2022	8 509	5,6	5,65	2,32	0,131
2023	8 960	5,6	6,38	2,32	0,148
2024	9 411	5,6	7,21	2,32	0,167
2025	9 863	5,6	8,15	2,32	0,189

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат и BÖLW

Анализирайки резултатите, посочени в таблица № 23 и по-долу в таблица № 24 можем да установим, че през 2020 г. имаме най-голямо сходство между реално измереното теоретично равнище на потребление на човек от населението в точката на насищането ($y = 5,3$) и оптималният еквивалент = 4,9 евро. Въобще реалното годишно потребление се движи в границите от 4,4 до 5,3 евро, което е твърде близко до оптималния еквивалент.

По-различно стои обаче въпросът с доход на домакинствата, който зависи от много странични фактори и чието прогнозиране е доста относително. Доходът при математическите изчисления се определя като независима променлива величина, функционално определяща зависимата променлива – равнището на потреблението. В точката на насищане обаче доходът X вече е величина, зависеща от достигнатата степен на потребление, т.е. той е зависима променлива величина.

Малко по-особено стои въпросът с общия размер на дохода когато се използва метода на вариантно-продуктовата еквивалентност. Доходът при този метод не е пряка функция от размера на потреблението, задоволяващо само селектираната потребност от биологични продукти. Размерът на дохода се представя класически като сумата от разходите извършени за задоволяване на цялата съвкупност от потребности на единица член на домакинство в България.

Таблица № 24: Сравняване на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (България, 2019-2021 г.)

Година	Математически метод			Метод на вариантно-продуктовата еквивалентност		
	X	Y	Y/X (%)	X	Оптимален еквивалент	%
2021	8058	5,0	0,062	7594,3	4,9	0,065
2020	7544	5,3	0,072			
2019	7181	4,4	0,0613			

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат и BÖLW

С използване на теоретичните стойност може да се определи, че частта равна на оптималния еквивалент потребление на биологични продукти е приблизително 1/1 415 от размера на дохода. От таблица № 24 пък се вижда, че както в реалната ситуация, така и в ситуацията след екстраполацията на тренда, потреблението на биопродукти у нас се увеличава паралелно с темпа на увеличение на дохода на домакинствата, но с много скромна величина. Ето какво показва международното сравнение - при увеличение на дохода с едно евро в Германия потреблението на биопродукти расте най-бързо. В България нарастването на потреблението на биопродукти при ръст на дохода с едно евро е 0,065 евро.

Показаните по-долу резултати в табл. 20 показват една прогноза за България за периода 2023 – 2025 г. Методът на вариантно-продуктовата еквивалентност допълва картината съставена от математическия метод чрез коефициента y/x и самите данни за x и y за България. Моделите показват прогноза съставена по линеен път следващ реалната настояща тенденция, видна от историческите данни за предходните години от изследването.

Сравняването на динамичните редове за различните разглеждани година показва адекватността и на двата използвани метода - математическото разкриване равнището на потреблението в степените на насищането и методът на вариантно-продуктовата еквивалентност. Методът на вариантно-продуктовата еквивалентност се оказва по-реален, тъй като неговото използване се основава на научни данни за еквивалента на потребление на биологични продукти и за реалните продуктови съвкупности. Сам по

себе си той все още не разкрива степента на приближаване на оптималния еквивалент до историческата еквивалентност на потребностите (Хаджилиев, с. 235, 236).

Таблица № 25: Сравняване на степента на потребление, получена по математически метод и чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност (България, 2022-2025 г.)

Година	Математически метод			Метод на вариантно-продуктовата еквивалентност		
	X	Y	Y/X (%)	X	Оптимален еквивалент	%
2025	9 863	8,15	0,0826	9 412	7,25	0,0768
2024	9 412	7,21	0,0766			
2023	8 961	6,38	0,0712			

Източник: Изготвена от автора по данни от Евростат.

От таблиците по-горе личи, че в случая с България при изчисляването на динамиката на абсолютните значения на потреблението y и коефициента на еластичност K_e за периода 2019-2021 г. се наблюдава сходно развитие на екстраполираните данни спрямо реалните. Това обаче не е задължително, възможни са и отклонения, макар и не дотолкова значими, че да поставят под въпрос прилагането на самия прогностичен метод. Такъв пример е Франция, която бе предмет на използването на метода на вариантно-продуктовата еквивалентност във втората глава. Според този метод, както бе установено, потреблението на биопродукти на човек от населението през 2019 г. би трябвало да е в размер на 161,4 евро, а в действителност е бил реализиран малко по-висок резултат от 174 евро. Аналогично през 2020 г. реалното потребление скача до 188 евро, а величината, изчислена чрез метода на вариантно-продуктовата еквивалентност е 188,7 евро. За какво говори тази разлика между Франция и България. Изводът, който може да се направи е, че върху динамиката на потреблението на биопродукти във Франция по-слабо действа факторът доход, отколкото в България. С това навярно е свързана по-активната разяснителна кампания за ползите от биоземеделието в Западна Европа отколкото в Източна Европа. Сигурно имат отражение и различията при инфлацията, при разпределението на доходите сред отделните социални групи, пенсионното осигуряване, здравната политика и други фактори. Това говори, че предмет на едно следващо изследване би могло да бъде прилагането на многофакторен математически метод за

съставяне на прогноза с помощта на статистически данни за различни икономически и социални фактори, които влияят върху потреблението на биопродукти в отделните страни.

3.6. Емпирично изследване на възможностите за износ на български биопродукти в Германия с помощта на анкетно проучване

Разширяването на износа е от определящо значение за развитието на биопроизводството в България. Както бе вече изтъкнато в предидущия параграф, средния български потребител е силно ограничен в своите възможности да консумира биопродукти, поради техните по-високи цени от тези на конвенционалните продукти. Ето защо и динамиката на вътрешното потребление у нас силно изостава от динамиката на потреблението в ЕС като цяло и особено в икономически най-напредналите държави-членки като Германия, Франция, Австрия, Белгия и скандинавските страни. Въпреки известното икономическо сближаване между периферията и центъра в ЕС, то разрывът в доходите между нашата страна и средния показател за ЕС остава много голям. През 2012 г. БВП на човек от населението у нас, премерен през покупателната сила на лева, е бил равен на 47 процента от средния за ЕС, десет години по-късно, макар и да има известно подобрене, резултат отново е разочароващ – едва 62 процента от средния европейски показател (Eurostat, 2024).

Заслужава да се отбележи още че през далечната 2012 г. проф. Владислав Попов от Аграрния университет – Пловдив вече подчертава водещата роля на експорта при пласмента на българска биопродукция. Той констатира, че още тогава около 85-90 процента от биологичното производство се изнася. „С увеличаването на броя на биопроизводителите на преден план излиза реализацията на биопродукцията. Но много голям процент от биосуровината се изнася извън страната главно към напредналите страни на ЕС. И то само когато производителят е изградил съответните собствени контакти с европейските търговци или използва такива на български биотърговци.“ Ето защо проф. Попов счита, че МЗХ трябва да допринесе за популяризирането на български биологични продукти в чужбина (Попов, 2012).

Ситуацията у нас трудно ще се промени и през следващите години. Вярно е че в условията на тази „нова бедност“ ограничените доходи не водят до глад и крайна нищета, но те са свързани именно с такива ефекти, като ограничаване на потреблението на качествени стоки, вкл. на биопродукти. Както изтъква един водещ български учен в

областта на биоземеделието „според маркетингови проучвания до 60% от българските потребители биха консумирали почти редовно биохрани, ако тяхната цена не надвишава 20–30% от техния конвенционален еквивалент“. Това подчертава стратегическата важност на износа като допълнение към ограниченото вътрешно търсене за да може у нас да се развива рентабилно биоземеделие. Ситуацията е почти същата, каквато е била в средата на 90-те години, когато се заражда българското биоземеделие. Особено това се отнася за зърнено-житните култури, сусама, етеричномаслените култури, меда, билките, виното, свежите и замразени плодове и зеленчуци (Попов, 2012). Както се отбелязва и в Националния план за действие за развитие на биологичното производство до 2027 г. голяма част от българските биопродукти и занапред ще продължи да следва тази закономерност, да е основно ориентирана към най-развитите държави от Европейския и в по-малка степен към САЩ и Япония. Тази зависимост има обаче две страни – положителната, за която вече споменахме, като допълнение към вътрешното търсене, но и отрицателна – почти изцяло износът е от непреработени суровини, което намалява дела на България в разпределението на добавената стойност по веригата на стойността, започваща от биофермата и свършваща на трапезата на потребителя (Министерство на земеделието, храните и горите, 2019, с. 8).

Като допълнителен аргумент, относно значението на износа за развитието на българското биоземеделие, може да се посочи традиционната експортна насоченост на земеделието у нас. Въпреки понесените щети през последните десетилетия, аграрният сектор у нас продължава да е част от нашата външнотърговска специализация. Това може да се установи като се използва Индексът на Balassa (Revealed Comparative Advantage), при който се сравнява делът на дадена страна в световния износ на определен продукт или група от стоки, с дела на същата страна в световния внос. Като използваме данните на Световната търговска организация, можем да установим, че през 2022 г. за България Индексът на Balassa за сектора на аграрните продукти е бил равен на 1,26. Това говори за значителна роля на аграрния сектор в българската експортна специализация и съответно за важното място, което заема износа в планове за развитие на нашето земеделие, в това число и на биоземеделието. За сравнение може да се посочи, че същият индекс за сектора на аграрните продукти на ЕС като цяло е 1,11, което говори, че да селското стопанство на ЕС, макар и да съществува известна експортна специализация, тя е значително по-слабо изразена, отколкото в България.

На този фон възникна необходимостта от провеждането на емпирично изследване чрез анкетно проучване за установяване на евентуални ниши за български износ на

биопродукти. Такова проучване е необходимо, от една страна, поради крайно ограничения обем статистически данни за външната търговия с български биопродукти. От друга страна анкетно проучване има смисъл поради липсата на подобни изследвания за възможностите за износ на наши биопродукти. Основната причина за липсата на статистически данни е твърде елементарна – в митническата тарифа на ЕС, в това число и на България, няма отделни позиции за биопродуктите. Един пример – международната търговия с пшеница. В Комбинираната номенклатура на стоките, както обикновено обозначават тарифната и статистическа номенклатура, съдържаща и Общата митническа тарифа на ЕС, в раздел II „Продукти от растителен произход“ има глава 10 „Житни растения“. Там се съдържа тарифната, а и статистическата позиция 1001 91 20 „Мека пшеница и смес от пшеница и ръж“. Това е една от основните позиции в българския аграрен експорт. Тук попада както пшеницата, произведена по конвенционален начин, така и биопшеницата. От тарифна, а и от статистическа гледна точка между тях не се прави разлика. Същото важи и за останалите биопродукти, било то био мед, био текстил или био лавандулово масло. Това прави невъзможно проследяването на външнотърговските стокови потоци с биопродукти (Официален вестник на ЕС, 2023, с. 116/1098). Трябва да се добави, че по същия начин се процедира и в САЩ, Япония, въобще във всички страни. Не съществува отделна статистика за износа и вноса на биологични продукти, той като митата не зависят от това дали продуктите са биологични или конвенционални.

Първият въпрос, който възникна при подготовката на емпиричното изследване бе относно кръга на анкетиранияте, т.е. относно извадката, която ще бъде изследвана. Тъй като не е по силите на един човек да организира анкетно проучване, обхващащо целия ЕС, бе необходимо да се отдели една държава, или група държави, където да се осъществи изследването. Изхождайки от факта, че ставаше дума за българския експорт, логично бе да се изследва най-големият за нас пазар в ЕС, а това безспорно е германският пазар. През последните години на Германия се падат почти $\frac{1}{4}$ от износа ни. Друг довод в полза на избора на германски фирми за анкетното проучване бе голямото търсене и потребление на биопродукти в тази страна. По общ обем на потреблението на биопродукти Германия е безспорен лидер, с размер на годишните продажби на биопродукти от около 15 млрд. евро, следвана от Франция с годишни продажби за около 12 млрд. евро. Но както се вижда от табл. №13 (стр. 109), Германия е начело и по годишна консумация на биопродукти (180 евро), отстъпвайки по този показател само на Дания. Ако разгледаме статистиката за вноса на биопродукти от страни извън ЕС, също лесно

може да установим водещите позиции на Германия. През 2020 г. през пристанищата на тази страна са били внесени около 500 хил. т биопродукти, като по този показател страната е отстъпвала единствено на Нидерландия (European Commission, 2021, p. 3).

Изборът на Германия като страна за анкетното проучване става още по-убедителен на фона на последното развитие на пазара на биопродукти в ЕС. По данни на обединението на биопроизводителите в Германия (Bund Ökologischer Lebensmittelwirtschaft - BÖLW), през 2021 г. продажбите на биопродукти в Германия са се увеличили с 5,8% спрямо предишната година при среден показател за ЕС 3,6%. Заслужава да се отбележи, че тенденцията на развитие на френския пазар, втори по значение в ЕС, е противоположна, тук е отбелязано съкращаване на продажбите с 0,3%. Що се отнася до нашата страна, има известно увеличение (2,5%), но под средното за ЕС (BÖLW, 2023, S. 30-31).

Следващият въпрос, който възникна бе, към какви фирми да се ориентира анкетното проучване – големи или малки, такива, които имат дълъг опит в търговията с биопродукти или такива, които наскоро са се ориентирали към този вид стоки? Тъй като спецификата на германския пазар е свързана с особеното значение на доверието на потребителите към предлаганите стоки, бе решено, че анкетното проучване ще се ориентира към най-реномираните фирми, предлагащи биопродукти, независимо от размера им и момента, когато са стартирали този вид бизнес. Изхождаше се от теорията на сегментационните променливи и от изводите на варненските изследователи относно значението на доверителните, устойчиви взаимоотношения за постигане на успех на германския пазар (Станимиров, Станимирова, 2014).

Предвид, че фирмите - потенциални търговски партньори на българските производители - работят в различна степен с биологични продукти, въпросите от анкетата са формулиране с цел обхващане на различните изучавани сегменти от широкото присъствие на германски търговски фирми в бранша. По този начин чрез отговорите от анкетното проучване се получава информация както за самите фирми, така и относно техния интерес към България, към конкретни биопродукти, произведени в България - биологични хранителни продукти, вино, козметика, розово масло и други биологични етерични масла. Представителността на извадката се увеличава благодарение на обхващането на фактора заангажираност с биопродукти: представляват ли биопродуктите само второстепенен сегмент от цялата продуктова линия, или стоят в основата на фирмената пазарна ориентираност. Чрез конкретни въпроси се дава яснота

и по темата за ролята на вноса за германския пазар на биопродукти, за евентуалната роля на български доставчици на биопродукти.

Трите части на анкетната карта покриват различни тематични направления (виж по-подробно анкетната карта, поместена в приложението). Първата част от анкетата отделя внимание на фирмената стратегия относно пазара на биологични продукти, втората част засяга интерес на фирмите за внос на биопродукти въобще, третата част засяга основната цел на емпиричното изследване – да се установят потенциални възможности за внос на български биологични продукти на германския пазар. Заслужава, също така, да се укаже, че периодът, през който е проведено анкетното проучване, е относително кратък (последните 3 месеца на 2023 г.), така се избягва въздействието на конюнктурните фактори върху отговорите, което би възникнало при един по-продължителен период на анкетиране.

Резултати от проведеното изследване

Първият раздел от анкетата включва 5 въпроса и цели да представи проучваните фирми, да се установи степента на тяхното участие в търговията с биологични продукти. В този раздел всички анкетираните фирми са отговорили и на петте въпроса (виж таблицата по-долу).

Таблица № 26: Резултати от Част I на анкетата (в % от всички отговорили*)

Въпрос	Възможни отговори	Процент от отговорилите
Размер на фирмата	Голяма	22,6
	Средна	38,7
	Малка	0,0
	Микрофирма	38,7
Териториален обхват на дейността на фирмата	Глобален	9,7
	Европейският съюз	9,7
	Германия	29
	Провинцията	9,7
	градът и околностите	41,9
Роля на биопродуктите в дейността на фирмата	изключително голяма	45,2
	Голяма	6,5
	Средна	38,7
	Малка	0
Присъствие на фирмата на пазара на биопродукти	от повече от двадесет години	38,8
	между десет и двадесет години	32,2
	между пет и десет години	16,1
	от неотдавна (до пет години)	12,9

Има ли промяна в ролята на биопродуктите за оборота на фирмата след 2020 г.	силно се увеличи	0
	слабо се увеличи	35,5
	запази се същата	54,8
	Намаля	9,7

* На всички въпроси в Част I са отговорили 31 фирми

Източник: Изготвено от автора

Първият въпрос от анкетното проучване дава важна информация за размера на фирмите. Както личи от таблицата по-горе, преобладаващата част от анкетиранияте фирми (61 процента) определят себе си като средно големи, т.е. персоналът им е между 50 и 250 наети лица. Това е напълно закономерно, имайки предвид, че именно средните по размер фирми, наричани в Германия „Mittelstand“, представляват гръбнака на икономиката. Сред тези средно големи, типични германски фирми, могат да се открият сред анкетиранияте „V-Markt“ и „Basic“. Те са представени с от три до шест големи филиала и поради популярността сред потребителите заемат вече дълги години стабилни позиции на пазара. Заслужава да се отбележи, че такава традиционно германска фирма като V-Markt, предлагаща предимно местни продукти, в сектора на биопродуктите е включила и български изделия, за което ще Средноголямата фирма от Мюнхен Basic е по-консервативна и предлага само биопродукти от региона и от съседните страни, най-вече от Австрия. Наскоро Basic бе погълната от търговската фирма TeGut, която също действа основно в Бавария и съседния регион Хесен. TeGut предлага както конвенционални, така и биохрани (около 35 % от оборота). Разликата е, че тя е малко по-отворена от Basic за внос, основно от съседни страни, но известни количества се внасят и от държави извън континента – Еквадор, Чили, Колумбия, Индия, Китай и др.

На второ място са микрофирмите е еднакъв дял с този на средните фирми. В това също няма нищо неочаквано, тъй като е присъщо в биоземелието да се разчита главно на семейни предприятия. Това се отнася не само до производството, но и до преработката и пласмента, като се разчита основно на суровини от региона. Проблемът обаче е в това, че микрофирмите трудно могат да осъществяват международна търговия, което ограничава номенклатурата на предлаганите от тях стоки и намалява конкурентоспособността им.

Вторият въпрос, на който трябваше да отговорят анкетиранияте фирми, засяга териториалния обхват на тяхната дейност. Това е важно за да се оценят възможностите за евентуално сътрудничество с български биопроизводители. Както се вижда от табл. 21 най-голям дял имат фирмите, работещи в съответния град и близката околност. Второ

място заемат фирмите, разпростиращи дейността си в цялата страна, а най-малък процент фирми работят глобално, както с европейски биопроизводители, така и с производители от други континенти. Това донякъде е нормално за биосектора, тъй като там се отдава предпочитание на местните продукти, но говори, все пак, и за известно отваряне на германските търговци към чуждестранни биопродукти.

Третият въпрос показва каква е значението на биологичните продукти за цялостната дейност на фирмата. Не е учудващо, че 45,2 процента от анкетираните са заявили, че за тях биопродуктите имат изключително голяма роля. В Германия се намира най-динамичния и най-големия по обем пазар на тези продукти. Не е учудващо и това, че почти всички анкетирани големи и средни фирми определят ролята на биопродуктите като изключително голяма. Отдавна вече в германските търговски мрежи се е наложило предлагането на голямо количество биопродукти и дялът на продажбите на тези продукти става все по-значим.

Четвъртият въпрос пояснява от колко години биопродуктите са част от дейността на фирмата. Оказва се, че най-голяма част от фирмите 38,8% се занимават с биопродукти повече от 20 години, а следващата по големина група 32,2% са включили биопродукти в дейността си в интервал от време между 10 и 20 години. Сравнително скоро, до преди 5 години, са започнали да търгуват с биопродукти 12,9% от фирмите. Това, от една страна отново показва значението на биосектора за търговците на хранителни продукти в Германия, от друга е свързано и с акцентирането в анкетното проучване върху фирмите, потенциални партньори за реализиране на внос на биопродукти от България.

Последният въпрос от първия раздел в анкетното проучване цели да изясни какво е въздействието на отминалата пандемия върху търговията с биопродукти. Както може да се очаква, пандемията по-скоро е насърчила покупките на биопродукти, отколкото да ги съкрати, въпреки по-високите им цени. Докато половината от фирмите (54,8 %) заявяват, че пандемията не е повлияла на продажбите им на биопродукти, то при 1/3 от фирмите имаме слаб ръст на продажбите и само около една десета от анкетираните фирми (9,7%), заявяват, че по време на пандемията и непосредствено след нея продажбите им на биопродукти са намалели. Не се установява никакво влияние на размера на фирмата върху ефектите от пандемията.

Вторият раздел се отнася до интереса на анкетираните фирми за вноса на биопродукти въобще. Целта на тази част от анкетата е да се разбере до каква степен дейността на фирмите е вече интернационализирана и съществуват ли потенциални

възможности за внос от България. Резултатите от тази част на анкетата са обобщени в таблицата по-долу.

Таблица № 27: Резултати от Част II на анкетата (в % от всички отговорили*)

Въпрос	Възможни отговори	Процент от отговорилите
Дял на вноса на биопродукти в оборота на фирмата	много голям (над 2/3)	3,2
	голям (1/2 - 2/3)	6,5
	сравнително голям (1/3 - 1/2)	16,1
	не е голям (до 1/3)	3,2
	малък (1/10 - 1/3)	32,3
	съвсем малък (до 1/10)	22,6
	Никакъв	3,2
Основен източник на внасяните биопродукти	съседните страни	51,6
	централна и източна Европа	22,6
	САЩ и Канада	0,0
	Китай и АСЕАН	0,0
	Южна Азия	0,0
	Латинска Америка	0,0
	Африка	0,0
	няма ясно изразен основен източник	25,8
Отражение на вноса върху конкурентните позиции на пазара	силно положително	12,9
	Положително	61,3
	не оказва особено влияние	25,8
Основен източник на информацията за внос на биопродукти	страници на износителите в интернет	6,5
	международни аграрни изложения	9,7
	организации на биопроизводителите	22,5
	бази данни и регистри	6,4
	Колеги	9,7
	няма ясно изразен	45,2
Основна пречки за увеличението на вноса на биопродукти в Германия	недоверие на потребителите	38,7
	липса на информация	12,9
	различия в правилата на сертифициране	22,6
	недостатъчни количества	3,2
	сложна логистика	6,4
	няма ясно изразена	12,9

На всички въпроси в Част II са отговорили 31 фирми.

Източник: Изготвено от автора

Първият въпрос от втората част на анкетата касае дела на вноса на биопродукти в оборота на фирмата. Отговорите показват, че засега това значение е като цяло

ограничено, но вече има някои изключения. Приблизително една трета от анкетираниите фирми са заявили, че дялът на вноса на биопродукти е между 1/10 и 1/3 от оборота им, а около една шеста (16%), че този дял е сравнително голям – между 1/3 и 1/2 от оборота. Прави впечатление, че степента на интернационализация на оборота силно зависи от размера на фирмата. Закономерност, която ще бъде изследвана по-нататък.

Следващият въпрос в тази част на анкетното проучване цели да събере информация за произхода на вносните биопродукти. Анкетираниите фирми внасят малки количества продукти от САЩ и Канада, Китай, АСЕАН, Африка и латинска Америка, затова те не са ги посочили като основен източник. Такъв са основно съседните страни и страните от централна и източна Европа, към които се числи и нашата страна. Това е окуражаващ факт относно евентуално сътрудничество с български биопроизводители. От разговор с управителя на една от дъщерните фирми на Denn's, предлагаща само биопродукти, стана ясно, че вносът се осъществява като цяло глобално, но предимство все пак се дава на съседните и на източноевропейските страни. Търси се както диверсификация на вноса с цел повишаване на конкурентоспособността, така и установяването на трайни контакти, което повишава доверието на потребителите към съответната вносна стока.

Третият въпрос от Раздел II разкрива как се отразява вносът на биопродукти върху позициите на съответната фирма на пазара. Много впечатляващо е, че 61, % от фирмите декларират, че вносът се отразява за тях положително, а почти 13% говорят за силно положително влияние на вноса на биопродукти върху конкурентните позиции на съответната фирма. Повечето средноголеми фирми определят вносът на биопродукти като положително отразяващ се на позициите им на пазара. Фирмата Naturkind, търгуваща предимно с биопродукти, сподели за растящата тенденция за внасяне на продукти от европейски страни, тъй като вносът се отразява изключително благоприятно върху цените и съответно върху приходите на фирмата.

Следващият въпрос от тази част на анкетното проучване се отнася до източниците на информация за евентуален внос на биопродукти. Анкетираниите фирми са помолени да посочат има ли някакъв основен източник или те черпят такава информация по всички възможни начини. Целта е да се установи къде трябва да съсредоточат своите усилия българските биопроизводители, които желаят да изнасят в Германия, а съответно и в ЕС като цяло. Показателно е, че почти една четвърт от анкетираниите (22,5%) са посочили като основен източник на информация за международните си връзки организациите на биопроизводителите, в които членуват. Значителна част от анкетираниите, приблизително

20% сочат като основен информационен източник при вноса международните аграрни изложения, както и информация, получена от колеги. Важна роля играят като източник на информация също и сайтовете на износителите в интернет, базите с данни и регистрите на биопроизводителите (общо 13%).

Последният въпрос от този дял на анкетата има за задача да покаже кои са пречките за увеличаване на вноса на биопродукти в Германия. На първо място анкетираните изтъкват (38,7%) съществуващото у германските производители недоверие към качеството на вносните биопродукти. Това недвусмислено говори, че основният акцент при една маркетингова кампания на нашите биопроизводители трябва да бъде доказването на безупречния биологичен произход и на високите потребителски свойства на предлаганите в чужбина български биопродукти. Около една трета от анкетираните фирми изтъкват като основна пречка за международната търговия с биопродукти липсата на съответната търговска информация и около една пета - съществуващите различията в правилата за сертифициране. Последното се отнася по-скоро за вноса на биопродукти от страни извън ЕС, тъй като в рамките на европейския пазар, както бе подробно разяснено в първата глава на дисертацията, има единни правила за производство и сертифициране на биопродуктите.

Третата част на емпиричното изследване цели да се установят потенциалните възможности за внос на български биологични продукти в Германия, която, както вече изтъкнахме, е представителна за целия европейски пазар.

Таблица № 28: Резултати от Част III на анкетата (в % от всички отговорили*)

Въпрос	Възможни отговори	Процент от отговорилите
Извършван ли е внос на български биопродукти?	да, доста голям	0,0
	да, но не голям	9,7
	да, но съвсем малък	16,1
	Не	74,2
Биопродукти, внасяни от България	непреработени плодове и зеленчуци	3,2
	преработени плодове и зеленчуци	0,0
	ядки и билки в непреработен вид	3,2
	Биокозметика	6,5
	пчелен мед	16,1
	Вино	3,2
	зърнени култури и изделия от тях	9,7
	Други	58,1

Интерес за внос на български биопродукти	непреработени плодове и зеленчуци	9,7
	преработени плодове и зеленчуци	22,6
	ядки и билки	6,5
	изделия от месо и мляко	6,5
	пчелен мед, кожи	9,7
	Биокозметика	12,9
	Вино	3,2
	Други	28,9
Интерес към допълнителна информация за определени биопродукти от България	Козметика	6,5
	продукти от рози	3,2
	вино, преработени плодове, вълна, кожи	9,7
	пчелен мед	9,7
	висококачествени продукти	3,2
	няма интерес	67,7
Желание за съдействие за осъществяване на връзки с български биопроизводители	Да	41,9
	Не	58,1

На всички въпроси в Част II са отговорили 31 фирми.

Източник: Изготвено от автора

От отговорите на първия въпрос в този раздел става ясно че три четвърти от анкетиранияте фирми (74%) засега не са осъществявали внос на български биопродукти. Около 10% са реализирали не голям внос, а около 16% съвсем малък внос. Заслужава да се отбележи, че поради допустимото натрупване на произход в рамките на единния пазар на ЕС е възможно определени продукти са имат смесен произход – например, предлага се биологичен пчелен мед от България и Унгария или от България и Румъния.

Вторият въпрос дава конкретна информация за това какви биопродукти от България са били вече внасяни. Най-много е внасян пчелен мед 16,1%, а на второ място с близо 10% е са зърнените култури и изделията от тях. От продуктовата група биокозметика също е заявен внос - 6,5%. Има и неголям внос на биологично вино, на непреработени биологични плодове и зеленчуци, също така на ядки и билки в преработен и непреработен вид. Тук може да се спомене като пример вноса на български биологични обелени слънчогледови ядки. Прави впечатление, че значителна част от вносителите на български биопродукти са се ориентирали към стоки извън изброените в анкетата. Възможно е част от тях да са внасяли доста популярните и в Германия биологични шоколадови изделия и снакс под търговската марка „bett’r“ на българската фирма Сمارт

Органик АД. Тази успешна българска фирма е направила през 2021 г. оборот от 45,5 млн. лв. и има 270 служителя. Изнася в около 60 страни (Папагал.БГ, 2024).

Отговорите на третия въпрос показват желание за внос на определени български биопродукти. Най-много заявки внос има за преработени плодове и зеленчуци (22,6%), на второ място като желан внос са посочени биокосметиката и зърнените култури и зърнените изделия (по около 13%). Има заявено известно желание и за внос на пчелен мед и непреработени плодове и зеленчуци (по около 10%). Изделията от месо и мляко досега не са внасяни в Германия, но както сочи проучването, има заявен известен интерес за такъв внос (6,5% от отговорилите). Подобен е и интересът за внос на биологични ядки и билки в непреработен и преработен вид.

Четвъртият въпрос от третия раздел на анкетната карта цели да установи фирмите, които желаят да получат допълнителна информация за внос на български биологични продукти и къде по-точно е насочен техния интерес? Личи желанието за допълнителна информация за внос на български козметични биопродукти, пчелен мед, вино, продукти от вълна, кожи, преработени плодове и други висококачествени биопродукти. Фирма за текстил например, производител на бутикови дрехи от биологичен текстил има интерес и е потенциален клиент за българска биологична вълна. От доклада на министерството на земеделието от 2023 г. се вижда увеличаване на броя на биологично отглеждани овце у нас, което говори за нарасналите възможности за износ на български биотъкани. В процеса на проучването се установи внос на био вълна и се разкриха възможности за развитие на търговските връзки. Трябва да се подчертае, че Германия и особено Бавария, са пазари с нарастващо търсене на биологични текстилни изделия.

Последния въпрос има конкретно практическо измерение. Целта в теоретичен аспект бе да се установи доколко германските търговски фирми имат желание да установят връзки с български производители на биопродукти, а в практичен аспект – кои именно фирми възнамеряват да създадат такива връзки. Както се вижда от изследването все още преобладава скептицизма относно възможностите на българските производители, 58% заявяват, че не желаят установяването на връзки с български биопроизводители. Но има и оптимистичен елемент – все пак 42% биха потърсили такива връзки.

Установяване на зависимости между резултатите

За установяването на зависимости между получените чрез анкетата резултати бе използвана програмата за измерване и анализ на статистически зависимости SPSS. Най-

напред бе изследвано евентуалното съществуване на зависимост между размера на анкетираните фирми (част I, въпрос 1) и ролята, която играят биопродуктите в тяхната дейност (част I, въпрос 3). Хипотезата бе, че колкото по-голяма е една фирма, толкова по-вероятно е тя да търгува и с биопродукти. Хипотезата бе проверена на базата на получените отговори от тридесет и една фирми. Това, което бе установено е посочено в таблицата по-долу.

Таблица № 29: Хи-квадрат тест за установяване на евентуална зависимост между размера на фирмата и ролята на биопродуктите в нейната дейност

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,615	6	,005
Likelihood Ratio	21,464	6	,002
N of Valid Cases	31		

Източник: Изготвено от автора

От таблица № 29 се вижда, че резултатът при Хи-квадрат теста на Пиърсън (Pearson Chi-Square Test) за асимптотична значимост (Asymptotic Significance) е 0,005 и тъй като тази критична област е двустранна, а при Хи-квадрат теста критичната област задължително е едностранна, резултатът трябва да се раздели на две. Така се получава равнище на значимост при едностранна критична област = 0,0025, което се сравнява с риска за грешка $\alpha = 0,05$. Отхвърля се нулевата хипотеза твърдяща, че не съществува зависимост между променливите и се приема алтернативната хипотеза, т.е. с 95 % сигурност може да се твърди, че има статистически значима връзка между големината на фирмата и ролята на биопродуктите в нейната дейност. Стойността на Хи-квадрата на Пиърсън е по-голяма от нула и потвърждава установената зависимост между променливите. За Хи-квадрат анализа се характерни участващите две или повече качествени променливи, които обаче не подлежат на корелационен анализ. Корелацията се проявява като коефициент Ламбда (Lambda) равен на 0,417 за променливата големина на фирмите и 0,12 за променливата роля на биопродуктите в дейността на тези фирми. Условието стойността да е по-голяма от нула и по-малка от единица в случая е изпълнено, т.е. корелацията действително се наблюдава.

Изискването несимптоматичната стандартна грешка да е по-малка от 1 също е спазено. По-точно колкото повече Lambda се доближава до 0, толкова по-слаба е корелацията между зависимата и независимата променлива, в случая при стойности 0,42 и 0,41 може да се направи изводът, че корелацията съществува, но не е особено силно изразена. Все пак това доказва хипотезата, че големината на фирмите оказва отражение върху значението на биопродуктите за техния оборот в посока, че колкото по-голяма е една фирма, толкова по-вероятно е тя да е въввлечена активно в търговията с биопродукти.

Следващата, зависимост, която заслужава внимание, е между размера на фирмата (част I, въпрос 1) и дела на вноса на биологични продукти в оборота (част II, въпрос 1). В този случай едностранната критична област е $0,028 < \alpha$ и отново с гаранционна вероятност от 95%. Хи-квadratът е значително по-голям от единица и потвърждава съществуването на зависимост между големината на фирмата и дела на вноса на биопродукти.

Таблица № 30: Хи-квadrat тест за установяване на евентуална зависимост между размера на фирмата и дела на вноса на биопродукти в оборота ѝ

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	25,781	16	,057
Likelihood Ratio	27,274	16	,039
N of Valid Cases	31		

Източник: Изготвено от автора

Ламбда в този случай е по-слабо изразена, което означава, че зависимата променлива не може да бъде много добре предсказана от независимата променлива. Симетричната зависимост 0,3 е по-малка, отколкото при зависимостта на големината на фирмата от ролята на биопродуктите в оборота на фирмата, която бе 0,4.

Третата зависимост, която бе изследвана, е между ролята, която играят биопродуктите в дейността на фирмата (част I, въпрос 3) и желанието на фирмата да получи съдействие за осъществяване на връзки с български биопроизводители (част III, въпрос 5). Хипотезата бе, че колкото по-голяма роля играят биопродуктите в дейността (оборота) на съответната германска фирма, толкова по-голямо ще е желанието на тази

фирма да развива връзки с наши биопроизводители и да получи съответното съдействие за това. Както се вижда, обаче от следващата таблица и съпътстващите изчисления, тази хипотеза не се потвърди.

Таблица № 31: Хи-квадрат тест за установяване на евентуална зависимост между ролята, която играят биопродуктите в дейността на фирмата и желанието ѝ за съдействие за осъществяване на връзки с български биопроизводители

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	,688	3	,876
Likelihood Ratio	,689	3	,876
N of Valid Cases	31		

Източник: Изготвено от автора

Едностранныя критична област показва стойност по-голяма от грешката алфа 0,438 и представлява повод за приемане на нулевата хипотеза. Самият коефициент на Пийърсън е $0,688 < 1$, което означава липса на връзка между изследваните променливи. Симетричният показател на Ламбда клони към нула, също така коефициентът на Крамер 0,149 е нисък и не показва зависимост между променливите. Очевидно желанието на германските фирми за получаване на съдействие, и съответно за развитие на сътрудничеството, се определя не толкова от мястото, което заемат биопродуктите в тяхната дейност, а от други фактори, като например желание за повишаване на конкурентоспособността, степен на доверие в сертификационната дейност у нас, наличие на традиционни връзки с България или с други страни от региона и т.н.

3.7. Изводи към трета глава

През разглеждания период от началото на деветдесетте години на миналия век до сега биоземеделието заема приоритетно място в Общата селскостопанска политика на Европейския съюз и тенденцията е приоритетът на биоземеделие не само да се запази, но и да се усили през настоящата финансова рамка до 2027 г. Въпреки че националните икономики на всички държави-членки, в по-малка или в по-голяма степен, бяха засегнати от икономическите кризи през 2007-2008 г. и вследствие на пандемията през

2020-2021 г., то почти навсякъде се наблюдава запазване, а на много места и усилване на възходящия тренд на развитие на биопроизводството и на търсенето на биопродукти.

България е на едно от последните места в ЕС по производство и консумация на биопродукти. Има съществено разминаване между целите и възможностите в областта на биоземеделieto у нас. Причините са различни, но е една е доминираща - действа силната корелация между ниския среден размер на доходите на населението и слабото потребление на биологични продукти. Независимо обаче от това разминаване между целите и достигнатите резултати, все пак биоземеделieto у нас се развива, като особено високи темпове на растеж се отбелязват първите години след присъединяването ни към ЕС. От докладите на Министерството на земеделието може да се заключи, че има сектори на биологично производство, които са по-напред от останалите, това са производството на биологични зърнени култури, билков чай, пчелен мед, етерични масла и др..

Изхождайки от ограниченото вътрешно търсене като основен фактор за бавното развитие на биоземеделieto у нас и като имаме предвид, че повишението на доходите и дългосрочен процес, можем да посочим три други направления за дейност, които биха имали положително въздействие върху пазарната ситуация:

- На първо място това е повишаването на доверието на българските потребители към местните биологични продукти. Трябва да се преодолее недоверието, което съществува относно сертификационните процедури и спазването на европейските изисквания.
- На второ място – това е развитието на български мощности за преработка на биологичните аграрни суровини, така, че да се създадат местни крайни продукти и утвърдят местни търговски марки;
- Следва по-активно популяризирането на биоземеделieto, подчертаване на връзката между биоземеделieto и опазването на околната среда, неговата силна интегрираност в зеления преход. Основна роля в това отношение могат да изиграят неправителствените организации като Фондация „Биоселена“, Българската асоциация „Биопродукти“, Сдружението на българските производители на биопродукти, БСК и др..

От гледна точка на методологията, използвана в параграф 3.5., може да се направи извода, че при изследването на потреблението на биопродукти в България с използване на коефициента на подходна еластичност, сравняването на динамичните редове за различните разглеждани година показва адекватността и на двата използвани метода -

математическото разкриване равнището на потреблението в степените на насищането и методът на вариантно-продуктовата еквивалентност. Методът на вариантно-продуктовата еквивалентност се оказва по-реален, тъй като неговото използване се основава на научни данни за еквивалента на потребление на биологични продукти и за реалните продуктови съвкупности. Сам по себе си той все още обаче не разкрива изцяло степента на приближаване на оптималния еквивалент до историческата еквивалентност на потребностите спрямо доходите.

Емпиричното изследване на възможностите за износ на български биопродукти в Германия се основава на обоснованата презумпция за стратегическата роля, която нашето активно включване в единния европейски пазар, може да изиграе за ускореното развитие на биоземеделието. На базата на резултатите от анкетното проучване могат да се направят няколко извода:

- На германския, а съответно и на единния европейски пазар, преобладава предлагането на местни биопродукти. Вносет на биопродукти засега е ограничен. Това съответства и на принципите на биоземеделието, което се стреми да предлага на потребителите пресни плодове и зеленчуци, както и млечни и местни биопродукти от региона. Въпреки това обаче може да се установи, че има тенденция към разширяване на вноса на биопродукти в Германия и като цяло в ЕС, която е породена най-вече от по-ниските им цени на внасяните продукти.
- На първо място в Германия, а това е представително и за целия ЕС, се внасят биопродукти от съседните страни, например в Германия от Франция, Австрия, Холандия. Същевременно се наблюдава и значителен интерес за внос на биопродукти от централна и източна Европа.
- Твърде малка част от германските фирми, а може да се каже и от европейските фирми, са запознати с възможностите на българското биоземеделие и внасяли биологични продукти от България. Тези, което все пак осъществяват такъв внос, го правят в крайно ограничен размер.
- Не може да се каже, че има определена стокова група, която играе определяща роля при вноса в Германия на биопродукти от България. Все пак могат да се открият зърнените и захарните изделия.
- Относно пречките при вноса на биопродукти в Германия, съответно в ЕС, се изтъква най-вече липсата на потребителско доверие в качеството на тези продукти. Това говори, че е необходимо да се провежда разяснителна кампания от нашето

правителство и от заинтересованите неправителствени организации с цел да се защити извън страната ни качеството на нашите биологични продукти, като се подчертае, че те преминават през същите сертификационни процедури, както всички останали европейски биопродукти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както е записано в увода на дисертацията, целта на настоящото изследване е на базата на теоретичен и емпиричен анализ „да се разкрият неизползваните възможности за по-активното включване на българските производители и търговци в пазара на биологични продукти на ЕС“, което, както се предполага в хипотезата на изследването, „ще доведе до подобряване условията на живот в аграрните райони на България, до повишаване на рентабилността на българското селско стопанство, до увеличаване на аграрния експорт и до други положителни икономически и социални ефекти за нашата страна“. Подчинени на тази глобална цел са конкретните изследователски задачи, формулирани също в увода: да се представи възникването и развитието на единния европейски пазар, да се посочат силните и слабите страни на европейската правна рамка за биологично производство, да се анализират постиженията и проблемите пред включването на нашата страна в така създадената единна система за регулиране (сертифициране) на тази доста сложна правна рамка, да се проследят тенденциите при производството и търговията у нас на биологични продукти и т.н. (виж по-подробно с.8). Специално място сред поставените задачи заема провеждането на емпирично изследване с цел „определяне на перспективите за включване на български производители и търговци в незапълнените европейски пазарни ниши чрез износ на български биологични продукти в държавите-членки на ЕС“.

Нека сега се постареем да отговорим на въпроса, дали тези изследователски задачи бяха изпълнени? Първата глава на дисертацията е посветена на изпълнението на първите три цели. Най-напред е направен критичен налязи на процеса на възникване на концепцията за биологично земеделие (органично земеделие), посочени са различията в тази концепция в различни части на света. За основоположници на биоземеделието в Европа са приети английският ботаник и икономист сър Алберт Хауард и общественикът Рудолф Щайнер, чиито последователи пренасят този вид биологично – динамично земеделие през 1940 г. в други страни от Европа, а така също и в САЩ. Концепцията на Рудолф Щайнер за био-динамично земеделие произлизаща от неговото антропозофско учение оцелява и след Втората световна война и даже се разраства в различни части на света. Направен е изводът, че съвременния подход към биоземеделието, възприет в ЕС, по-близък до австрийската школа, свързана с философията на Щайнер, отколкото с британската школа, представяна от сър Хауард.

По-нататък в първата глава са проследени етапите в развитието на правната рамка на биоземеделието в ЕС. Регулирането на природосъобразното земеделие в ЕС започва с приемането на Директива № 70/524 ЕИО за изхранването на животните от биологичните скотовъдни ферми. Директивата на Съвета 79/117 ЕИО ограничава някои активни вещества за растителна защита, за които е известно вредното влияние върху човешкия организъм. Последната директива се изменя и допълва многократно в течение на повече от десет години докато накрая е заменена с първия регламент, въвеждащ задължителни изисквания за екологично аграрно производство (Регламент № 2092/1991). Това е началото на правната рамка за стандартизиране и сертифициране на процесите по производството на биологични продукти в ЕС, уникален опит в световен мащаб. След приемането на този регламент се въвеждат подобни правни норми за производство на биопродукти и в Япония, САЩ, места страни по света.

Специално внимание е отделено на постепенното навлизане на принципите на биоземеделието в Общата селскостопанска политика на ЕС, на нейното „позеленяване“. Регламент (ЕО) № 1782/2003 на Съвета въвежда т. е. схема на единно плащане (Single Payment Scheme) на ферма или на площ. Към тази схема постепенно се добавят различни екологични изисквания. В момента списъкът с правни норми, които фермите трябва да спазват, за да получават субсидии, включва над 20 директиви и регламенти на ЕС. Делът на субсидиите е тясно свързан с качеството на продуктите, което се изразява се постига най-лесно чрез въвеждането на биоземеделието. Така доходите на фермерите вече зависят от степента на развитие на биологичното производство. Нещо повече, чрез „позеленяването“ на Общата селскостопанска политика тези екологични фермерски практики се пренасят и в т.н. страни от Африка, Карибите и Тихия океан, една група от около 80 държави, тясно асоциирани с ЕС.

Във втората глава на дисертацията е потърсен отговор на въпросите, свързани с изпълнението на следващите четири изследователски задачи. Отделено е внимание на реалното състояние на пазара на биопродукти на ЕС, на производството в лицето на обработваните по биологичен начин земеделски земи, на динамиката на растежа на биологичното земеделие в отделните държави-членки. Разглеждат се развитието на сертифицираните за биологично земеделие площи като абсолютна величина и като дял от всички площи. Изпъква фактът че въпреки планирания дял на биоземеделието от 25 процента през 2030 г., то през 2020 г. са постигнати едва около 10 процента. България не е единствената сред държавите-членки, за която представлява сериозна трудност да

постигнат планираните показатели. Изпълнена е и изследователската задача „проследяване на динамиката на производството и търговията с биологични продукти в ЕС с цел очертаване на тенденциите и факторите, които влияят на пазара“. Определени бяха оптималните обеми на вътрешното търсене на биологични продукти в някои от водещите държави-членки на ЕС, определена бе и степента на задоволеност на вътрешното търсене на биологични продукти в тези държави и в ЕС като цяло. След обзор на единния пазар и на степента и развитие на европейското биоземеделие, бе очертано и мястото на България в биопроизводството в ЕС. Оказва се, че освен в развитието на биологичните аквакултури България изпъква и с процент на увеличаване на сертифицираните земеделски площи между годините 2012 г. и 2016 г. Бе осъществен сравнителен анализ на степента на развитие на биоземеделieto в ЕС и в други водещи глобални икономически сили. Открито бе значението на американския пазар, както и бързият темп на нарастване на биопроизводството в Китай.

За нуждите на изследването бе направен разбор на отделните сегменти на биологичния пазар в ЕС. Най-много място естествено бе отделено на пазара на биохрани, но също така бе изтъкнато увеличаващото се значение на пазарите на биологичен текстил и на биологична козметика, където нашата страна има вече реализирани някои постижения и разполага със значителен все още неизползван потенциал.

По-нататък бе осъществен емпиричен анализ на потреблението на биопродукти с използване на коефициента за подходна еластичност. Установено бе, че макар и да изглежда хомогенизиран единния европейски пазар на биопродукти е твърде силно фрагментиран, със запазващи се съществени различия между държавите-членки както по отношение на производството, така и по отношение на потреблението на биопродукти. Основна причина за това фрагментиране, разкъсване на пазара, се крие в различията при средните доходи на населението. Силно влияние оказват и други фактори, като спецификата на земеделието от гледна точка на климата и релефа, наличието или отсъствието на традиции в областта на биоземеделieto, наличието или отсъствието на протекционизъм от страна на съответното правителство, маркетинговите особености на националните пазари, доколко потребителите предпочитат местни или вносни стоки и т.н.

Чрез проведения анализ бе обособена група на държавите-членки, които се открояват значително както по общия обем на продажбите на биологични продукти, така и по продажбите на човек от населението. От гледна точка на общия размер на продажбите безспорни лидери са Германия, Франция, Испания, Италия. От гледна

обаче на продажбите на човек от населението лидират някои по-малки страни, като скандинавските страни и страните от Бенелюкс. Тук може да причислим и Швейцария, която макар да не е част от ЕС е включена в единния европейски пазар чрез двустранни спогодби. Разгледан бе и важният за нас въпрос – накъде е по-добре да се насочат българските производители на биологични продукти, към страните със сравнително по-ниска степен на насищане с биопродукти като Гърция, Португалия или Полша, например или към страните с голямо потребление на биопродукти, но и с твърде висока степен на насищане на пазара като скандинавските страни, Германия или Франция? Вярно е, че във втората група страни съществува по-голямо платежоспособно търсене на биопродукти, но също така е вярно, че там има по-висока конкуренция и съответно по-високи изисквания към импортърите, което може да се окаже сериозна пречка пред малките и току-що навлизащи на пазара български износители.

Третата глава на дисертацията бе свързана най-тясно с основната изследователска задача и с отговора на хипотезата на изследването. Тя трябваше да определи „перспективите за включване на български производители и търговци в незапълнените европейски пазарни ниши чрез експорт на български биологични продукти“ и съответно да доведе до формулирането на изводи и препоръки, както към бизнеса, така и към администрацията. През 2023 г. у нас бе публикуван за обществено обсъждане Национален план за развитие на биологичното производство до 2030 г.. Там се казва, че ниската покупателна способност на населението не допринася за разширяване на пазарния дял на биологичните продукти у нас – сега и в дългосрочен план“ (МЗХ, 2023-2, с. 21). Това е една правилна констатация, широко дискутирана и в настоящата дисертация. В разглеждания национален план обаче не се прави следващата стъпка, да се потърси изход от създалата се сложна ситуация чрез разширяване на българското участие в единния европейски пазар на биологични продукти. Единствено се предлага „популяризиране на българските биологични продукти на външни пазари чрез участие в панаири/изложения“ (МЗХ-2, 2023, с. 28). Това е правилно, но твърде ограничено предложение. Необходимо е да се търсят форми за насърчаване на преките контакти между българските производители на биологични храни и търговците в другите държави-членки на ЕС, които продават там тези продукти. Както показват изводите, съдържащи се в края на трета глава, такива възможности има, но трябва да се провежда една целенасочена и по-решителна политика на нашата администрация, на стопанските сдружения, за да се представи достойно българския биопроизводител на европейския пазар.

Като се вземат предвид установените в дисертацията факти и направените към тях изводи, може да се констатира, че **работната хипотеза посочена в увода е като цяло доказана, ето защо тя може да се приеме за теза на изследването.** Още в глава първа на труда се разглеждат корените на биоземеделieto в България и се установява използването на практики и традиции на българското земеделие наподобяващи биодинамиката формулирана от Рудолф Щайнер. С тях се работи в аграрния университет в Пловдив от седемдесетте години на миналия век и те, заедно с ратифицираните регламенти на ЕС като законова база, създават една напълно достатъчна нормативна база за развитие на модерно биоземеделие у нас. Благодарение на положените значителни усилия, както от администрацията, така и от самите фермери, през един значителен период от време, до разгръщането на пандемията, в България се наблюдава впечатляващ подем на биоземеделieto.

Статистическите изследвания в глава втора и трета и анализа на анкетното запитване, представено в глава трета, доказват и втората част от главната хипотеза, а именно „понастоящем, за да се постигне ускорено развитие на биоземеделieto е необходимо българското производство на биопродукти още по-активно да се включи в единния европейски пазар чрез увеличаване на износа в основните страни-членки на ЕС“. Резултатите от анкетното изследване доказват, че потребителят в Германия, която е представителна за целия европейски пазар, вече е склонен да приеме определен внос на биопродукти, особено от други европейски страни. Може определено да се констатира, че съществуващ достатъчно силно изразен интерес към произведените в България биологични продукти, но този интерес засега не поражда адекватните действия от българска страна. С помощта на програмата за статистически изследвания SPSS бе установено съществуването на определени зависимости между отделни параметри на анкетираните фирми и тяхната готовност за внос на биопродукти, в това число и от България. Това също би могло да бъде полезно за промяна на ситуацията с нашия износ в желаното положително направление.

Както анкетното проучване, така и емпиричният анализ на потреблението на биопродукти с използване на коефициента за подходна еластичност от параграф № 2.5. ясно показват, че потреблението на биологични продукти в Европейския съюз се увеличава и ще продължи да расте. Точката на насищане на европейския пазар на биопродукти още не е достигната, потреблението на биопродукти ще продължи да расте. Натам е насочена и съвременната Обща селскостопанска политика на ЕС. Това, както и

сериозните усилия у нас да се стимулира биоземеделieto, са необходимите предпоставки не само за нарастване на нашето биопроизводство, но и за по-активното му включване в единния европейски пазар.

В процеса на изпълнение на поставените изследователски задачи бяха постигнати някои теоретични (научни) и практически (научно-приложни) приноси:

Като теоретични могат да се посочат следните приноси:

1. Направен е критичен преглед на европейската правна рамка в областта на биоземеделieto. По-специално са анализирани различията между Регламент на Съвета (ЕИО) 2092/91, Регламент на Съвета (ЕИО) 834/2007 и Регламент (ЕС) 848/2018 относно някои техни важни разпоредби, свързани с биопроизводството;
2. Извършен е задълбочен разбор на силните и слабите страни на сертифициращата система на ЕС в областта на биоземеделieto и са посочени рисковете, свързани с пропуските в тази система по-отношение на възможностите за износ на български биопродукти;
3. Посочени са важни тенденции в развитието на пазара на биопродукти в ЕС и у нас, свързани с кризата около пандемията Ковид-19 и мерките за нейното преодоляване;
4. Чрез използването на коефициента за подходна еластичност са установени точката на насищане на пазара на биопродукти в редица страни-членки на ЕС, вкл. и в България;
5. Проведено е анкетно проучване в Германия на заинтересоваността на фирмите, опериращи на пазара на биологичните продукти, относно осъществяване на внос на такива продукти, в това число от България. В хода на проучването са установени корелационни връзки между отделни параметри на анкетираните фирми и тяхната готовност за осъществяване на внос на биопродукти от България;

Като практически ориентиран, или научно-приложен, може да се посочи следния принос:

6. Разкрити са възможности за по-активно развитие на някои перспективни направления на биопроизводството у нас, където съществува неизползван потенциал за износ. Такива са например биологичните аквакултури, текстилът,

козметиката, билките, виното, пчелният мед, преработените плодове и зеленчуци и др.

Като евентуални бъдещи направления на изследвания, свързани с получените в този труд резултати могат да се изтъкнат:

- Установяването на очакваните изменения в структурата на производството и на потреблението на биологични продукти във водещите страни-членки на ЕС и постигането по този начин на по-добро ориентиране на нашите биопроизводители относно незаетите ниши на европейския пазар на биопродукти;
- В едно следващо изследване би могло, също така, да се определят прогнозни величини на дохода на населението по страни и даже по-региони, а така също по-социални групи, в определени европейски страни, като по-този начин се направят достоверни прогнози за евентуален български износ на биопродукти в посочените страни и региони;
- Биха могли допълнително да се изучат добрите практики при интернационализацията на малки и средни биоферми, както и при участието на биофермите и другите биопредприятия в национални и международни партньорски мрежи;
- В допълнителни изследвания биха могли да се анализират и отделни сегменти на глобалния и европейския пазар на биопродукти, където съществуват неизползвани възможности за български износ като биологичните аквакултури, текстилът, козметиката, виното, преработените плодове и зеленчуци, млечните прани, пчелният мед и др.

БИБЛИОГРАФИЯ

Литература на български език

Монографии

Александрова, С. (2021) Европейско финансиране и управление на проекти, издателски комплекс УНСС, С.

Бонева, С. (2011) Европейска икономическа интеграция: бюджет и бюджетна политика на ЕС, Издателство на УНСС, С.

Димитрова, Р. (2000) Биодинамични зеленчуци, Издателство „Ибис“, С.

Иванов и съавтори (2022) Перспективи пред българското земеделие и селските райони в контекста на ОСП 2021-2027 и Плана за възстановяване на ЕС. Изд. на Института по аграрна икономика към Селскостопанска академия, С.

Кабакчиева, Ц. (2021) Влияние на европейската интеграция върху търговията със селскостопански стоки в периферните региони на Европейския съюз, Изд. „Знание и бизнес“, Варна.

Карова, А (2014) Основни характеристики, принципи, история и философия на органичното земеделие, Сандански.

Станимиров, Е., Станимирова, М. (2014) Конкурентоспособност и капацитет за устойчиво развитие на икономическите субекти в селски райони от област Варна. Университетско издателство „Наука и икономика“, Варна.

Хаджиниколов, Д. (2016) Европейска икономика. Издателство на УНСС, С.

Студии, статии, доклади

Блажева, В. (2013) Еволюция на общата селскостопанска политика на ЕС, сп. „Диалог“, 4, 16–26.

Витоша рисърч (2009) Производство, разпространение и потребление на биологични продукти в България (резултати от проведено маркетингово проучване).С.

Иванов и съавтори (2022) Перспективи пред българското земеделие и селските райони в контекста на ОСП 2021-2027 и Плана за възстановяване на ЕС. Изд. на Института по аграрна икономика към Селскостопанска академия, С.

Миланович, Й. (2020) Конкурентоспособност на дистрибуционните системи на аграрни продукти в Сърбия. Автореферат. Аграрен университет – Пловдив, Факултет по икономика, Пловдив.

Митова, Д. (2014) Биологичното земеделие – съставна част и инструмент от екоуправлението на селското стопанство, доклад на конференция на Институт по аграрна икономика, С.

Моралийска, М. (2021) Доходното неравенство в Европейския съюз и неговата взаимовръзка с икономическия растеж и бедност, Научни трудове на УНСС (3) 2021, ИК на УНСС, С., с. 58–94.

Тодорова, М. (2016) Стратегии и перспективи за развитие на биологичните стопанство. Алманах на докторантите от Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов, 535–547.

Хаджилиев, И. (1964) Методологични и теоретични проблеми на личното потребление в България, С.

Христов П., Цветанов, Ц. (2016) Биологичното пчеларство в България – същност, състояние и перспективи, в „Животновъдни науки“, ЛП, 3-6/2016, изд. на Селскостопанска академия, С..

Цолова, Е (2018) Възможности за производство и преработка на биологични продукти и агро-екология от земеделските производители и преработватели на територията на община Самоков. сдружение МИГ Самоков. Достъпно на: mig-samokov.eu. Последно посетена на: 11.7.2023 г.

Нормативни и други официални документи

Държавен вестник (2001-1) Наредба № 22 от 4 юли 2001 г. За биологично производство на растения, растителни продукти и храни от растителен произход и неговото означение върху тях, бр. 68 от 3 август 2001 г., С.

Държавен вестник (2001-2) Наредба № 35 от 30. 08. 2001 г. За биологично отглеждане на животни и биологично производство на животински продукти и храни от животински произход и неговото означаване върху тях, бр. 80 от 18 септември 2001 г., С.

ДФЗ (2023) Агроекологични плащания. Достъпно на: <https://www.dfz.bg/bg/agro-ecological-payments-2014-2020>. Последно посетена на 16.8.2023 г.

Европейска комисия (2012) Регламент за изпълнение (ЕС) № 203/2012 на Комисията от 8 март 2012 година за изменение на Регламент (ЕО) № 889/2008 за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета във връзка с подробни правила относно биологичното вино, Официален вестник на Европейския съюз, L 71/142, 9.3.2012 г., Брюксел.

Европейска комисия (2019) Съобщение на Комисията. Европейският зелен пакт, COM(2019) 640 final, Достъпно на: eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640. Последно посетена на 21.08.2024 г.

Европейска комисия (2020) Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Стратегия „От фермата до трапезата“ за справедлива, здравословна и екологосъобразна продоволствена система, COM(2020) 381 final. Достъпно на: resource.html.europa.eu. Последно посетена на 20.08.2024 г.

Европейска комисия (2021) План за действие за биологичното производство в ЕС. Достъпно на: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/future-organics_bg. Последно посетена на 21.7.2023 г.

Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони (2009) Република България, Програма за развитие на селските райони 2007-2013 г., Достъпно на: https://www.mtc.government.bg/sites/default/files/programa_razvitie_selski_raioni_2007_2013_r.pdf. Последно посетена на: 14.11.2022 г.

ИСС (2023) Становище по Националния план за развитие на биологичното производство 2030 г.. Достъпно на: ESC_4_034_2023.pdf. последно посетена на 8.8.2023 г..

Институт по водите и селските райони (2005) Национална агроекологична програма на България (2007 – 2013 г.). Достъпно на: <https://www.thewri.eu/library/strategy/12.pdf>. Последно посетена на: 10.08.20223 г.

Министерство на земеделието, Министерство на образованието и науката, Министерство на здравеопазването (2023) Национална стратегия за прилагане на схема за предлагане на плодове, зеленчуци, мляко и млечни продукти в детските градини, училищата и центровете за специална образователна подкрепа в Република България от 2023/2024 до 2028/2029 учебна година. Достъпно на: https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2023/03/31/natsionalna_s_strategiia_za_p_rilagane_na_uchilishchni_skhem_i_za_perioda_2023_2024_20_28_2029_uchebna_godina.pdf. Последно посетена на 16.7.2023 г.

Министерство на земеделието и храните (2002) Аграрен доклад 2002 г. Достъпно на <https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>. Последно посетена на 16.07.2023 г.

Министерство на земеделието и храните (2005) Аграрен доклад 2005 г. Достъпно на <https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>. Последно посетена на 16.07.2023 г.

Министерство на земеделието и храните (2011) Аграрен доклад 2011 г. Достъпно на <https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>. Последно посетена на 17.07.2023 г.

Министерство на земеделието и храните (2020) Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието (Аграрен доклад '2020). Достъпно на: https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/12/03/agd_2020_web.pdf. Последно посетена на 16.08.2024 г.

Министерство на земеделието и храните (2022) База данни на производителите, преработвателите и търговците на земеделски продукти и храни, произведени по биологичен начин. Достъпно на: <https://bioreg.mzh.government.bg/>. Последно посетена на 22.11.2022 г.

Министерство на земеделието и храните (2023-1) Наредба № 9 от 26 юни 2023 г. за условията и реда за прилагане на интервенциите „Биологично растениевъдство“ и „Биологично пчеларство“, включени в Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2023 – 2027 г., Държавен вестник, 30.6.2023, С.

Министерство на земеделието и храните (2023-2) Национален план за развитие на биологичното производство до 2030 г. (проект). Достъпно на: <https://www.mzh.government.bg/bg/press-center/novini/mzh-publikuva-za-obszhdane-proekt-na-nacionalen-pl/>. Последно посетена на 16.5.2024.

Министерство на земеделието и храните (2023-3) Аграрен доклад '2023. Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието. Достъпно на https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2023/12/15/ad_2023.pdf. Последно посетена на 16.08.2024 г.

Министерство на земеделието, храните и горите (2019) Национален план за действие за развитие на биологичното производство. Достъпно на: https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/03/12/bio-nacionalen_plan_do_2027_2.pdf. Последно посетена на 12.8.2023 г.

Официален вестник на Европейския съюз (2007-1) Директива 70/524/ЕИО на Съвета от 23 ноември 1970 г относно добавките при храненето на животните, Брюксел, 03/т.1, с.156.

Официален вестник на ЕС (2007-2) Директива на Съвета от 21 декември 1978 г. относно забраната за пускане на пазара и употреба на продукти за растителна защита, съдържащи някои активни вещества, 03/т.3, с. 63, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2007-3) Регламент (ЕО) № 1782/2003 на Съвета от 29 септември 2003 година относно установяване на общи правила за схеми за директно подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика и за установяване на някои схеми за подпомагане на земеделски производители и за изменение на Регламенти (ЕИО) № 2019/93, (ЕО) № 1452/2001, (ЕО) № 1453/2001, (ЕО) № 1454/2001, (ЕО) 1868/94, (ЕО) № 1251/1999, (ЕО) № 1254/1999, (ЕО) № 1673/2000, (ЕИО) № 2358/71 и (ЕО) № 2529/200, 03/ т. 49, с.177, Брюксел,

Официален вестник на ЕС (2007-4) Регламент (ЕИО) № 2092/91 на Съвета от 24 юни 1991 година относно биологичното производство на земеделски продукти и неговото означаване върху земеделските продукти и храни, 15/т. 2, с. 56, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2007-5) Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 2092/91, L 189/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2008-1) Регламент (ЕО) № 889/2008 за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти по отношение на биологичното производство, етикетирането и контрола, L 250/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2008-2) Регламент (ЕО) № 1235/2008 на Комисията от 8 декември 2008 година за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета по отношение на режима за внос на биологични продукти от трети държави, L 334/25, , Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2009) Регламент (ЕО) № 1107/2009 на Европейския парламент и на Съвета от 21 октомври 2009 г. относно пускането на пазара на продукти за растителна защита и за отмяна на Директива 79/117/ЕИО и 91/414/ЕИО на Съвета, 24.11.2009 г., L 309/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2018) Регламент (ЕС) 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета, 14.6.2018, L 150/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2020) Делегиран регламент (ЕС) 2020/427 на Комисията от 13 януари 2020 година за изменение на приложение II към Регламент (ЕС) 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета по отношение на някои подробни правила за производството на биологични продукти, 23.3.2020 г., Серия L 87/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2021) Регламент за изпълнение (ЕС) 2021/279 на Комисията от 22 февруари 2021 година за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕС) 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета по отношение на контрола и другите мерки за гарантиране на проследимостта и съответствието на биологичното производство Витоша и етикетирането на биологичните продукти, 23.2.2021 г., Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2022) Делегиран регламент (ЕС) 2022/474 на Комисията от 17 януари 2022 година за изменение на приложение II към Регламент (ЕС) 848/2018 на Европейския парламент и на Съвета по отношение на специалните изисквания за производството и използването на небιологичен, на произведен при преход към биологично производство посадъчен материал и на друг растителен репродуктивен материал, 25.3.2022, L98/1, Брюксел.

Официален вестник на ЕС (2023) Регламент за изпълнение (ЕС) 2023/2364 на Комисията от 26 септември 2023 година за изменение на приложение I към Регламент № 2658/87 на Съвета относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа, 31.10.2023 г., Серия L, Брюксел.

Съвет на ЕС (2020) Съветът дава приоритет на действията за устойчиви продоволствени системи: заключения относно стратегията „От фермата до трапезата“. Достъпно на: <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2020/10/19/council-prioritises-actions-for-sustainable-food-systems-conclusions-on-the-farm-to-fork-strategy/>. Последно посетена на 20.08.2024 г.

Статистически и други материали от интернет

АГРИ.БГ (2014) Първата биовинарна в България е в петричкото село Кромидово. Достъпно на <https://agri.bg/novini/parvata-biovinarna-v-balgariya-e-v-petrichkoto-selo-kromidovo>. Последно посетена на 21.2023 г.

Алтея (2023) За нас. Достъпно на: <https://alteyaorganics.bg/pages/za-nas>. Последно посетена на 15.8.2023.

Балкан Биосерт (2022) Услуги. Достъпно на: <https://balkanbiocert.com/bg/%d1%83%d1%81%d0%bb%d1%83%d0%b3%d0%b8/>. Последно посетена на 21.11.2022 г.

Божидарова, А. (2023) Защо има интерес към българските биосирена. Достъпно на [Защо има интерес към българските биосирена - AGRO TV | Телевизия](#). Последно посетена на 22.8.2023 г.

Био култури (2023). Вашият източник на български етерични масла. Достъпна на: <https://www.biocultures.bg/>. Последно посетена на 16.8.2023

Воденичаров, С. (2016) Духовността и образованието са най-важните приоритети. Достъпно на: <https://portal12.bg/publikatsii/Akad-Stefan-Vodenicharov-Duhovnostta-i-obrazovanieto-sa-nay-vazhnite-prioriteti.p3833>. Последно посетена на 15.11.2022 г.

Димитър Маджаров (2023) Димитър Маджаров. Месни и млечни продукти. От нашето семейство за вашето семейство. Достъпно на: <https://madjarov.bg/>. Последно посетена на 17.8.2023 г.

Евронет Плъс (2023) България води европейската класация по дял на всекидневните пушачи. Достъпно на: <https://img.bnr.bg/euranetplus/>. Последно посетена на 5.4.2024 г.

Европейски съюз (2022) Сико Маншолт: фермер, борец от съпротивата и истински европеец. Достъпно на: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/sicco-mansholt_bg. Последно посетена на 12.11.2022.

Европейска комисия (2022) Биологично земеделие. Достъпно на: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming_bg. Последно посетена на 11.11.2022 г.

Европейска комисия (2022-1) Бъдещето на биологичното производство. Достъпно на: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/future-organics_bg. Последно посетена на 12.5.2024.

Епицентър (2017) Био пчеларите се обединиха в браншова организация. Достъпно на: <https://epicenter.bg/article/Bio-pchelarite-se-obediniha-v-branshova-organizatsiya-/136122/2/0>. Последно посетена на 14.7.2023 г.

Кирилова, Н. (2023) За "биото" часовникът тиктака като бомба със закъснител. Достъпно на: <https://agri.bg/novini/za-bioto-chasovnikt-tiktaka-kato-bomba-ss-zaksnitel>. Последно посетена на 13.8.2023 г.

Мероне (2023) Био продукти. Достъпно на: <https://www.merone.bg/>. Последно посетена на 16.8.2023 г.

Орбелус (2018) Орбелус вече и в Кауфланд и Метро. Достъпно на <https://www.orbelus.bg/news/orbelus-veche-i-v-kaufland-i-metro/>. Последно посетена на 23.8.2023 г.

Папагал БГ (2024) СМАРТ ОРГАНИК АД, Достъпно на: <https://papagal.bg/eik/203476985/baca>. Последно посетена на 16.3.2023 г.

Попов, В. (2012) Около 85–90% от биологичното производство на България се изнася. Достъпно на: <https://agro.bg/>. Последно посетена на 16.03.2024 г.

Симеонов, П. (2020) Петко Симеонов, биологичен пчелар: Биопчелари, които работеха само заради субсидиите, започнаха да се отказват. Достъпно на: <https://agro.bg/interviuta/zhivotnovadstvo-1/petko-simeonov-biologichen-pchelar-biopchelari-koito-raboteha-samo-zaradi-subsidiite-zapochnaha-da-se-otkazvat/>. Последно посетена на 2.7.2023.

Синор ВГ (2015) Биоселена участва в европейски проект за биологичното земеделие. Достъпно на: <https://sinor.bg/41494-bioselena-uchastva-v-evropejski-proekt-za-biologichnoto-zemedelie>. Последно посетена на 18.11.2022 г.

Смарт Органик (2023) Компания. Достъпно на: <https://smartorganic.bg/company/>. Последно посетена на 15.8.2023 г.

Терзиева, Е. (2023) Зам.-министър Георги Събев: България е водеща в производството на био етерични култури, мед и миди. Достъпно на: <https://agronovinite.com/zam-ministar-georgi-sabev-balgariya-e-vodeshta-v-proizvodstvoto-na-bio-eterichni-kulturi-med-i-midi/>. Последно посетена на 11.7.2023 г.

Хаджиниколов, Д. (2015) Българските биопродукти – къде се къса веригата производство – маркетинг? Доклад на конференция, проведена на 15 юли 2015 г. в Българска стопанска камара. Достъпно на: www.hadjinikolov.pro. Последно посетена на 25.8.2023 г.

ХРАНКООП (2019) Тракийски легенди. Достъпно на: <https://coop.hrangoop.com/producer/trakiyski-legendi>. Последно посетена на 14.7.2023 г.

Литература на чужди езици

Монографии

Balfour, E.B. (1976) The Living Soil and the Haughley Experiment. Palgrave Macmillan, New York.

Howard, A. (2005) Mein landwirtschaftliches Testament, OLF-Fachverlag für Ökologie, OLV Organischer Landbau; 3. Edition, Berlin/Frankfurt a. M.

Kolibius, M. (2002) Online-Marketing für Bio-Produkte, Fach Wirtschaftswissenschaften, Universität St. Gallen, St. Gallen.

Lord Northbourne (2005) Look to the Land, Sophia Perennis, Hillsdale, New York.

Romanek, H. (2011) Vergleich der Motivstrukturen spanischer und österreichische Verbraucher zum Konsum biologischer Lebensmittel, Institut für Marketing & Innovation, Universität für Bodenkultur Wien, Wien.

Студии, статии, доклади

Belz, F. (1998) Entstehung und Entwicklung des Biomarktes, IWÖ-Diskussionsbeitrag Nr. 66, St. Gallen.

Bund Ökologische Lebensmittelwirtschaft e.V. (BÖLW) (2022) Branchen Report 2022, Berlin, Februar 2022.

Bund Ökologische Lebensmittelwirtschaft e.V. (BÖLW) (2023) Branchen Report 2023, Berlin, Februar 2023.

Fraifrau von Berlichingen, J., C. (2006) Junge Erwachsene als Zielgruppe für den Bio-Markt: Eine theoretische und empirische Analyse, Göttingen. Достъпно на: <https://ediss.uni-goettingen.de/handle/11858/00-1735-0000-0006-B010-2>. Последно посетена на 12.4.2023 г.

Guhrke, L., Reusch, B., Neuerburg, W., Ebner, C., (2021) Praxisleitfaden für landwirtschaftliche Unternehmen zur Umsetzung des Artikels 28 Absatz 1 der Öko-Verordnung (EU) 848/2018, FiBL Deutschland, Frankfurt am Main. Достъпно на: https://www.qci.de/resources/FiBL_BioKKP_Leitfaden_Landwirtschaft_2021.pdf. Последно посетена на 10.11.2022 г.

Hartmann, M. (2006) Der Markt für ökologisch erzeugte Fleischprodukte: Wachstumsimpulse durch den Aufbau einer effizienten und konsumentenorientierten Wertschöpfungskette, Institut für Lebensmittel- und Ressourcenökonomik - Bonn. Достъпно на: <https://bonndoc.ulb.uni-bonn.de/xmlui/handle/20.500.11811/1229>. Последно посетена на 12.11.2022 г.

Lakner, S., Latacz-Lohmann, U., Pe'er, G. (2021) Systemwechsel oder nicht – die neue Gemeinsame Agrarpolitik (GAP) der EU vor dem Abschluss. Gelingt der Weg in eine nachhaltige Landwirtschaft? Достъпно на: <https://www.sciencemediacenter.de/angebote/press-briefing/details/news/kein-systemwechsel-neue-gemeinsame-agrarpolitik-gap-vor-abschluss/>. Последно посетена на 14.11.2022 г.

Milestad, R., Hadatsch, S. (2003) Growing out of the niche - Can organic agriculture keep its promises? A study of two Austrian cases.–American Journal of Alternative Agriculture 18(03):155 – 163.

Salewski, P. (2022) Öko-Zertifizierung für Online-Lebensmittelhändler: Nur bei Nennung der Bio-Qualität erforderlich?. Достъпно на: <https://www.it-recht-kanzlei.de/oeko-zertifizierung-online-handel-bio-verkauf-erwaehnung.html>. Последно посетена на 5.4.2023 г.

Schmidt, H. (2018) Das neue Unionsrecht der Biolebensmittel: Krieg in den Dörfern und Konformität statt Gleichwertigkeit, Zeitschrift für das gesamte Lebensmittelrecht, 10 August 2018, S. 434-489.

Textile Exchange (2022) Organic Cotton Market Report, October 2022. Достъпно на: <https://textileexchange.org/knowledge-center/reports/organic-cotton-market-report/>. Последно посетена на 11.12.2022 г.

Vogl, C., Biberauer, S., Darnhofe, I. (2002) Das Bio-Kontrollsystem in Österreich, Ökologie & Landbau, 127, 3/2003. Достъпно на: https://orgprints.org/id/eprint/5461/1/S%C3%96L_Biokontrolle_2003.pdf. Последно посетена на 12.11.2022 г.

Willer, H., Meier, C., Schlatter, B., Travnicek, J. (2022), Biolandbau weltweit: Entwicklung des Marktes und der Flächen 2020, FiBL. Достъпно на www.organic-world.net. Последно посетена на 14.3.2020 г.

Нормативни и други официални документи

Eichhorn, L., Gottwald, J. (2013) Umwelt und Sozialstandards in der textile Kette. Beispiel: The Fashion rEvolution. Достъпно на: <https://www.yumpu.com/de/document/read/7122835/umwelt-und-sozialstandards-in-der-textilen-kette-beispiel-the-/8>. Последно посетена на 2.4.2023 г.

European Commission (2015) The European Maritime And Fisheries Fund 2014-2020. Достъпно на https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2021-02/2015-cfp-funding_en.pdf. Последно посетена на 13.07.2022 г.

European Commission (2021) EU imports of organic agri-food products. Key developments in 2020. EU Agricultural Market Briefs, No. 18, June 2021, Brussels.

European Commission (2022) Aims of the organic logo. Достъпно на: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-logo_en. Последно посетена на 18.11.2022 г.

European Commission (2023) Action plan for organic production in the EU. Достъпно на: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-action-plan_en#organicsintheeu. Последно посетена на 21.03.2023 г.

Gouvernement français (2021) France 2030 – plan d’investissement. Достъпно на: <https://www.economie.gouv.fr/files/files/2021/France-2030.pdf?v=1675084387>. Последно посетена на 11.4.2023 г.

Organic Trade Association (2012) Historic signing finalizes organic equivalence arrangement between EU and U.S. Достъпно на: <https://ota.com/news/press-releases/17097>. Последно посетена на 16.11.2022.

Статистически и други материали от интернет

AFC Consulting Group AG/COFAD GmbH (2017) Perspektiven für die deutsche Aquakultur im internationalen Wettbewerb, Достъпно на: https://www.ble.de/SharedDocs/Downloads/DE/Projektfoerderung/Innovationen/PerspektivstudieAquakultur-lang.pdf?__blob=publicationFile&v=2. Последно посетена на 21.11.2022 г.

BioAustria (2023) Statistic. Достъпно на: <https://www.bio-austria.at/bio-bauern/statistik/>. Последно посетена на 2.2.2023 г.

BioSuisse (2018) Bio in Zahlen. Достъпно на: <https://www.bio-suisse.ch/de/unser-verband/bio-suisse-portraet/bio-in-zahlen.html>. Последно посетена на 18.11.2019 г.

Better Health Chanel (2023) Organic Food. Достъпно на: [Organic food - Better Health Channel](#). Последно посетена на 10.10.2022 г.

COSMOS Standard (2023) Certified Products Directory. Достъпно на: <https://www.cosmos-standard.org/en/databases/products-directory/>. Последно посетена на 6.3.2023 г.

EOCC (2022) Members. Достъпно на: <https://eocc.nu/members/>. Последно посетена на 18.11.2022г.

Eurostat (2024) GDP per capita in PPS. Достъпно на: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/table?lang=en&category=t_n a10.t nama10.t nama_10_ma. Последно посетена на 12.03.2024 г.

Eurostat (2023) Organic crop area by agricultural production methods and crops. Достъпно на: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ORG_CROPAR/default/table?lang=en. Последно посетена на 12.08.2023 г.

FiBL (2022) Global organic market: Unprecedented growth in 2020 – Organic retail sales grew by 14 billion euros and exceeded the 120-billion-euro mark, Достъпно на: <https://www.fibl.org/>. Последно посетена на 16.11.2022 г.

FiBL (2024) Mehr als 10 Prozent der landwirtschaftlichen Fläche in der Europäischen Union werden biologisch bewirtschaftet. Достъпно на: <https://www.fibl.org/de/infothek/meldung/mehr-als-10-prozent-landwirtschaftliche-flaeche-eu-biologisch#:~:text=Die%20biologisch%20bewirtschaftete%20Fl%C3%A4che%20in%20der%20Europ%C3%A4ischen%20Union,Nutzfl%C3%A4che.%20Der%20Einzelhandelsumsatz%20erlebte%20hingegen%20einen%20leichten%20R%C3%BCckgang>. Последно посетена на 22.08.2024.

FiBL & IFOAM Organics International (2022) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2022. Достъпно на: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>. Последно посетена на 16.11.2022 г.

IFOAM (2022) The Four Principles of Organic Agriculture. Достъпно на: [The Four Principles of Organic Agriculture | IFOAM - Organics International](#). Последно посетена на 9.11.2022 г.

MAFF (2022) Organic JAS, Достъпно на: <https://www.ifoam.bio/why-organic/shaping-agriculture/four-principles-organic>. Последно посетена на 16.11.2022 г.

Skal (2022) Starten-Aanmelden-Certificieren. Достъпно на: <https://www.skal.nl/starten-met-bio>. Последно посетена на 18.11.2022 г.

Statista (2017) Global revenues generated with organic textiles from 2006 to 2010. Достъпно на <https://www.statista.com/statistics/266377/worldwide-revenue-with-organic-textiles-since-2006/>. Последно посетена на 12.9.2022 г.

Statista (2021) Umfrage in Österreich zu Kaufmotiven für Bio-Lebensmittel 2021, Достъпно на: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/738137/umfrage/umfrage-in-oesterreich-zu-kaufmotiven-fuer-bio-lebensmittel/>. Последно посетена на 13.2.2022 г.

Statista (2022-1) Household income distribution according to the Gini Index of income inequality. Достъпно на <https://www.statista.com/statistics/219643/gini-coefficient-for-us-individuals-families-and-households/>. Последно посетена на 21.08.2022 г.

Statista (2022-2) Annual turnover of the organic food market, excluding restaurants and other food service facilities, in France from 1999 to 2021. Достъпно на: <https://www.statista.com/statistics/770375/revenues-from-organic-food-in-france/>. Последно посетена на 21.9.2022 г.

Statista (2023) Organic food domestic sales value in China from 2011 to 2021. Достъпно на: <https://www.statista.com/statistics/448044/organic-food-sales-in-china/>. Последно посетена на 16.03.2023 г.

Statistisches Bundesamt (2023) Verbraucherpreisindex für Nahrungsmittel und alkoholfrei Getränke. Достъпно на: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Konjunkturindikatoren/Preise/kpre520.html#355044>. Последно посетена на 7.4.2023 г.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Таблица № 11: Динамика на абсолютната доходна еластичност K_e (теоретично равнище на потребление) в някои страни на ЕС (2014-2016 г.)

Държава	Година	Доход x [в евро]	Потребление y [в евро]	K_e (%)	Абсолютно значение на K_e (евро)
Франция	2016	21 720	101,0	17,6	17,8
	2015	21 415	83,3	10,3	8,6
	2014	21 206	73,0	14,9	10,9
Чехия	2016	7 838	7,4	7,0	0,5
	2015	7 423	7,0	2,8	0,2
	2014	7 622	6,0	29,8	1,8
Германия	2016	21 263	116,0	9,9	11,5
	2015	20 644	105,5	4,3	4,5
	2014	19 712	97,0	1,6	1,6
Испания	2016	13 685	36,0	5,0	1,8
	2015	13 352	32,3	10,5	3,4
	2014	13 269	29,0	10,7	3,1
Финландия	2016	23 650	50,0	23,6	4,4
	2015	23 763	43,9	8,7	3,8
	2014	23 702	41,0	1,9	0,8
Швейцария	2016	44 134	274,0	0,9	2,5
	2015	39 518	262,0	2,7	7.1
	2014	38 143	221,0	-1,2	-2.8
Дания	2016	28 659	227,0	1,3	2,9
	2015	28 364	190,7	14,0	26.7
	2014	27 861	162,0	0,5	0,9

Източник: Изготвена от автора по данни на Евростат и BÖLW.

Приложение 2

Анкетната карта, използвана за емпиричното изследване, разгледано в параграф 3.5 на настоящия труд (на български и на немски език).

АНКЕТА

Възможности за внос в Германия на български биопродукти

Анкетата се реализира в рамките на докторантски проект „Развитието на пазара на биопродукти в ЕС и неговото отражение върху българската икономика“

Раздел 1. Фирмата

1. Как определяте размера на вашата фирма?

- А) Голяма
- Б) Средна
- В) Малка
- Г) Микропредприятие

2. Какъв е териториялният обхват на вашата дейност?

- А) глобален
- Б) ЕС
- В) в цяла Германия
- Г) в провинцията
- Д) в града и околността

3. Каква роля играят в дейността ви биопродуктите?

- А) Изключително голяма
- Б) Голяма
- В) Средна
- Г) Малка

4. От кога биопродуктите присъстват в дейността ви?

- А) От много отдавна (повече от 20 г.)

- Б) От отдавна (между 10 и 20 години)
- В) От сравнително отдавна (между 5 и 10 години)
- Г) От неотдавна (до 5 години)

5. Промени ли се след 2020 г. ролята на биопродуктите във вашата дейност?

- А) Силно нарасна
- Б) Слабо нарасна
- В) Запази се същата
- Г) Намаля

Раздел 2. Внос на биопродукти

6. Какъв е приблизително делът на вноса на биопродукти в оборота на вашата фирма?

- А) Много голям (над две трети)
- Б) Голям (между половината и две трети)
- В) Сравнително голям (между една трета и една втора)
- Г) Не е голям (до една трета)
- Д) Малък (между една десета и една трета)
- Е) Съвсем малък (до една десета)
- Ж) Никакъв

7. Ако внасяте биопродукти, кой е основният ви източник на вноса?

- А) Съседните страни
- Б) Страните от централна и източна Европа
- В) САЩ и Канада
- Г) Китай и АСЕАН
- Д) Южна Азия
- Е) Латинска Америка
- Ж) Африка
- З) Няма ясно изразен основен източник

8. Как вносът на биопродукти се отразява на конкурентните ви позиции на пазара?

- А) Силно положително
- Б) Положително
- В) Не оказва особено влияние
- Г) Отрицателно

9. От къде черпите информация за евентуален внос на биопродукти? (възможни са повече от един отговор)

- A) От сайтовете на износителите в интернет
- B) От международни аграрни изложения
- B) От организациите на биопроизводителите
- Г) От бази с данни и регистри, поддържани от администрацията
- Д) От колеги
- Е) Други (моля посочете по-долу)

.....

.....

.....

.....

.....

**10. Какво пречи за увеличаване на вноса на биопродукти в Германия?
(възможни са повече от един отговор)**

- A) Недоверието на потребителите към вносните биопродукти
- B) Липсата на информация у търговците за възможностите за внос
- B) Различията в правилата за сертифициране на биопроизводителите
- Г) Недостатъчните количества за износ у чуждите производители
- Д) Сложната логистика
- Е) Други (моля посочете по-долу)

.....

.....

.....

.....

.....

Раздел 3. Сътрудничество с България

11. Досега осъществявали ли сте внос на биопродукти от България?

- A) Да, доста голям
- B) Да, но не голям
- B) Да, но съвсем малък
- Г) Не

**12. Ако сте осъществявали внос на биопродукти от България, то на какви именно?
(възможни са повече от един отговор)**

- A) Непреработени плодове и зеленчуци
- B) Преработени плодове и зеленчуци
- B) Ядки и билки в непеработен и в преработен вид
- Г) Зърнени култури и изделия от тях
- Д) Изделия от месо и мляко

- Е) Пчелен мед
- Ж) Биокозметика
- З) Други (моля посочете по-долу)

.....

.....

.....

.....

.....

13. Ако желали да започнете внос на биопродукти от България, то на какви именно?

(възможни са повече от един отговор)

- А) Непреработени плодове и зеленчуци
- Б) Преработени плодове и зеленчуци
- В) Ядки и билки в непреработен и в преработен вид
- Г) Зърнени култури и изделия от тях
- Д) Изделия от месо и мляко
- Е) Пчелен мед
- Ж) Биокозметика
- З) Други (моля посочете по-долу)

.....

.....

.....

.....

.....

14. Бихте ли имали интерес към допълнителна информация за определени биопродукти от България?

Ако да какви?

.....

.....

.....

.....

.....

Не.

15. Бихте ли желали да ви се окаже съдействие при установяването на връзки с български производители на биопродукти?

- А) Да
- Б) Не

UMFRAGE

Import bulgarischer Bio-Produkte nach Deutschland

Diese Umfrage wird im Rahmen des Dissertationsprojektes
„Entwicklung des EU Bio-Marktes und seine Auswirkung auf die
bulgarische Wirtschaft“ durchgeführt

Teil 1 Das Unternehmen

1. Wie groß ist Ihre Firma?

- A) Groß (mehr als 250 Angestellten)
- B) Mittelform (50 bis 250 Angestellte)
- C) Klein (10 bis 50 Angestellte)
- D) Mikrofirma (bis 10 Angestellte)

2. Welche regionale Ausbreitung hat Ihre Geschäftstätigkeit?

- A) Global
- B) EU
- C) Deutschland
- D) Das Land
- E) Die Stadt und die Umgebung

3. Welche Rolle spielen Bio-Produkte in Ihrer Tätigkeit?

- A) Sehr große
- B) Große
- C) Mittelform
- D) Kleine

4. Seit wann führen Sie Bio-Produkte in Ihrem Sortiment?

- A) Seit sehr langer Zeit (länger als 20 Jahre.)
- B) Seit längerer Zeit (zwischen 10 und 20 Jahre)
- C) Seit relativ langer Zeit (zwischen 5 und 10 Jahre)
- D) Seit kurzer Zeit (weniger als 5 Jahre)

5. Hat sich die Rolle der Bio-Produkte nach

Covid-19-Pandemie verändert?

- A) stieg stark
- B) stieg ein wenig
- C) blieb unverändert
- D) verminderte sich

Teil 2

6. Welchen Umfang weist der Umsatz, bezogen auf den Import von Bio-Produkten, in Ihrer Firma auf?

- A) Sehr groß (über 2/3)
- B) Groß (zwischen 1/2 und 2/3)
- C) Relativ groß (zwischen 1/3 und 1/2)
- D) Nicht zu groß (zwischen 1/10 und 1/3)
- E) Gering (weniger als 1/10)
- F) Kein Import von Bio-Produkten

7. Falls Sie Bio-Produkte importieren, woher beziehen Sie den Hauptanteil?

- A) Die Nachbarsstaaten
- B) Die Staaten in Mittel -und Osteuropa?
- C) USA und Kanada
- D) China und ASEAN
- E) Südasien
- F) Lateinamerika
- G) Afrika
- H) Es gibt keine ausgeprägte Einfuhrquelle

8. Wie wirkt sich der Import von Bio-Produkten auf Ihre Positionierung auf dem Markt aus?

- A) stark positiv
- B) positiv
- C) hat keine besondere Auswirkung
- D) negativ

9. Woher schöpfen Sie Informationen für den Import von Bio-Produkten? (mehr als eine Antwort ist möglich)

- A) Aus Internetseiten der Bio-Betriebe
- B) Aus internationalen Agrarmessen
- C) Aus den Organisationen der Bio-Betriebe
- D) Aus den Internetseiten der Behörden
- E) Von Kollegen

F) Aus anderen Quellen (erwähnen Sie bitte unten)

.....
.....
.....
.....
.....

**10. Was hindert den Anstieg des Imports von Bio-Produkten in Deutschland?
(ist mehr als einen Antwort möglich)**

- A) Das Misstrauen gegenüber den importierten Bio-Produkten
- B) Es gibt unter den Händlern Mangel an Information über die Importmöglichkeiten
- C) Die unterschiedlichen Zertifizierungsregeln für die Bio-Produkte
- D) Die nicht ausreichenden Exportmengen der ausländischen Hersteller
- E) Die komplizierte Logistik
- F) Andere Ursachen (erwähnen Sie bitte unten)

.....
.....
.....
.....
.....

Teil 3

11. Beziehen Sie bereits Importe von Bio-Produkten aus Bulgarien ?

- A) Ja, ziemlich viele
- B) Ja, aber wenige
- C) Ja, aber sehr wenige
- D) Leider keine

**12. Falls Sie bereits Bio-Produkt- Importe aus Bulgarien beziehen, um welche handelt es sich?
(mehr als ein Antwort ist möglich)**

- A) Unverarbeitete Obst und Gemüse
- B) Verarbeitete Obst und Gemüse
- C) Nüsse und Kräuter in verarbeiteter und unverteilter Form
- D) Weizenkulturen und die hieraus verarbeiteten Produkte
- E) Milch – und Fleischprodukte
- F) Bienenhonig
- G) Bio-Kosmetik
- H) Andere (erwähnen Sie bitte in den folgenden Zeilen)

.....
.....
.....
.....
.....

**13. Welche Produktgruppen aus bulgarischen Bioprodukten wären für Ihren Import am Interessantesten?
(mehr als eine Antwort ist möglich)**

- A) Unverarbeitete Früchte und Gemüse
- B) Verarbeitete Obst und Gemüse
- C) Nüsse und Kräuter in verarbeiteter und unverarbeiteter Form
- D) Weizenkulturen und die hieraus verarbeiteten Produkte
- E) Milch – und Fleischprodukte
- F) Bienenhonig
- G) Biokosmetik
- H) Andere (erwähnen Sie bitte unten)

.....
.....
.....
.....
.....

14. Liegt es in Ihrem Interesse weitere Informationen über die bulgarischen Bio-Produkte zu erfahren?

- A) Wenn ja, welche?

.....
.....
.....
.....
.....

- B) Nein

15. Wäre Ihnen eine Unterstützung bei einer Implementierung von Geschäftsverbindungen mit Herstellern bulgarischer Bioprodukte hilfreich?

- A) Ja, bitte
- B) Nein, danke